T. C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

TABERÎ TEFSİRİ'NİN SİYERE KAYNAKLIĞI

(MEKKE DÖNEMİ)

Betül ÇETİNKAYA

ŞANLIURFA 2022

T. C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

TABERÎ TEFSİRİ'NİN SİYERE KAYNAKLIĞI (MEKKE DÖNEMİ)

Betül ÇETİNKAYA

Danışman
Doç. Dr. Ömer SABUNCU

ŞANLIURFA 2022

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Ömer Sabuncu danışmanlığında, Betül Çetinkaya'nın hazırladığı "Taberî Tefsiri'nin Siyere Kaynaklığı (Mekke Dönemi)" konulu bu çalışma 21/10/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

☒ Oybirliğiyle / ☐ Oy çokluğu ile

İmza

Danışman	Doç. Dr. Ömer SABUNCU	
Üye	Doç. Dr. Zehra GENÇEL EFE	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim ARSLAN	

Bu tezin İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN

Bu çalışma: ……. Tarafından Desteklenmiştir.

Proje No : ……

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

	T.C. **HARRAN ÜNİVERSİTESİ** **TEZLİ YÜKSEK LİSANS** **ORİJİNALLİK RAPORU ve BEYAN FORMU**	**Doküman No : HRÜ-KYS-FRM-015** **Yayın Tarihi : ...../...../20** **Revizyon No :** **Revizyon Tarihi :** **Sayfa No : 1/1**

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	195226005
Adı / Soyadı	Betül ÇETİNKAYA
Anabilim Dalı/Programı	İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı/ Tezli Yüksek Lisans
Tez Konusu	Taberî Tefsiri'nin Siyere Kaynaklığı (Mekke Dönemi)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen yüksek lisans tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 118 sayfalık kısmına ilişkin, 11/11/2022 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 22'dir. Ayrıca tez çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:
1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar hariç/dâhil
4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

18/11/2022
Betül Çetinkaya

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 18/11/2022
Doç. Dr. Ömer Sabuncu
(Danışman)

ÖZET

TABERÎ TEFSİRİ'NİN SİYERE KAYNAKLIĞI (MEKKE DÖNEMİ)

ÇETİNKAYA, Betül

Yüksek Lisans Tezi

İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ömer SABUNCU

Kasım, 2022, 118 sayfa

Kur'an'ı anlamayı amaç edinen tefsir ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatını araştıran siyer birbiriyle yakından ilişkili olan iki ilim dalıdır. Aralarındaki bu sıkı bağın ortaya çıkarılması için tefsirlerde yer alan siyer rivayetlerinin tespiti önemlidir. Bu yüzden çalışmamızın konusunu çok yönlü bir âlim olan Ebû Ca'fer Muhammed et-Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmi'u'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân* isimli tefsirindeki siyer rivayetlerinin tespit edilmesi ve değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Konuyu işlerken amacımız muhaddis, fakih, tarihçi ve müfessir olan büyük âlim Taberî'nin içinde pek çok rivayeti ve ilmi konuları bulunduran, aynı zamanda dirayet yönü de bulunan *Câmiʿu'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân* isimli önemli eserindeki siyer ile alakalı rivayetleri tespit ederek bunları ortaya koymak, benzer rivayetleri aynı başlık altında toplayarak tefsirde yer alan siyer rivayetlerine dair genel bir çerçeve çizmek, gerekli yerlerde tespit edilen bu rivayetlerin, siyer kaynaklarındaki rivayetlerle karşılaştırmasını ve değerlendirmesini yapmaktır.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde müellifin hayatı, ilmî kişiliği, eserleri ve çalışmanın da konusunu oluşturan meşhur tefsiri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise *Taberî Tefsiri*'nde tespit edilen rivayetler uygun başlıklar altında incelenmiştir. Rivayetlerdeki ana konuların; ilk vahiy, vahyin geliş şekilleri, Hz. Peygamber'in İslâm'ı tebliğ etme süreci, müşriklerin bu süreçteki tavır ve davranışları, Hz. Peygamber'in cinlerle buluşması, isrâ ve mi'racı ile ahlakı hakkındadır. Tespit edilen rivayetler öncelikle iki önemli tefsir kaynağı olan İbn Ebû Hâtim'in (ö. 327/938) *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm* ve Begavî'nin (ö. 516/1122) *Meʿâlimü't-tenzîl* eserleriyle karşılaştırılmıştır. Daha sonra bu rivayetler, tefsirin siyere olan kaynaklığını ölçmek için İslâm tarihi kaynaklarından İbn İshak'ın (ö.

151/768) *Kitâbü's-Sîre ve'l-megāzî*, İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretü'n-nebeviyye,* İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr,* Belâzürî'nin (ö. 279/892-93) *Ensâbü'l-eşrâf* ve Taberî'nin (ö. 310/923) *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk* eserleriyle kıyaslanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Siyer, Taberî Tefsiri, Siyer Rivayetleri, Tefsir-Siyer İlişkisi

ABSTRACT

TABARI INTERPRETATION'S PROPHETIC ORIGIN (MECCA PERIOD)

ÇETİNKAYA, Betül

Master's Thesis

Department of Islamic History and Arts

Advisor: Assoc. Prof. Ömer SABUNCU

November, 2022, 118 pages

Tafsir (Interpretation of Qur'an), which aims to understand the Qur'an, and Sirah, which studies the life of the Hz. Prophet (PBUH), are two closely related disciplines. In order to reveal this tight bond between them, it is important to determine the Sirah narrations in the tafsir. Therefore, the subject of our study is the determination and evaluation of the Sirah narrations in the tafsir named *Jami al-bayan an ta'wil ay al-Qur'an* by Abū Ja'fer Muhammad ibn al-Tabari, who was a sophisticated scholar. Our study consists of two main parts. In the first part, information is given about the author's life, scientific personality, works and his famous commentary, which is also the subject of the study. In the second part, the narrations identified in Al-Tabari Interpretation were examined under appropriate headings.

The main subjects in the narrations are about the first revelation, the way the revelation was revealed, the Hz.Prophet's (PBUH) process of conveying Islam, the attitudes and behaviors of the polytheists in this process, the Hz. Prophet's (PBUH) meeting with the jinn, isra and his mi'raj and his morality. The specified narrations were firstly compared with the works *Tafsir al-Qur'an al-'Azim* by Ibn Abi Hatim (d. 327/938) and *Ma'alim al-Tanzil* by Baghawi (d. 516/1122), which are two important sources of tafsir. Then, these narrations were compared with the works *Kitab al-sira* by Ibn Ishaq (d. 151/768), *al-Sira al-nabawiyya* by Ibn Hisham (d. 218/833), *Kitab at-Tabaqat Al-kabir* by Ibn Sa'd (d.230/845), *Ensab al-Ashraf* by al-Baladhuri (d. 279/892- 93) and *History of the Prophets and Kings* by at-Tabari (d. 310/923), of the sources of Islamic history, in order to measure the sourcing cempetency of tafsir for sirah.

Keywords: İslamic history, the sirah, Al-Tabari Interpretation (Tafsir), Sirah Narrations, Relationship between Interpretation and Sirah

TABERÎ TEFSİRİ'NİN SİYERE KAYNAKLIĞI (MEKKE DÖNEMİ)

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI II

ORİJİNALLİK RAPORU ve BEYAN FORMU III

ÖZET IV

ABSTRACT VI

İÇİNDEKİLER VIII

KISALTMALAR X

GİRİŞ 1

A. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi 1

B. Araştırmanın Kaynakları ve Yöntemi 2

C. Tefsir ve Siyer İlimlerinin İlişkisi 4

BİRİNCİ BÖLÜM

TABERÎ'NİN HAYATI, KİŞİLİĞİ, İLMÎ YÖNÜ VE ESERLERİ

1.1. HAYATI VE KİŞİLİĞİ 7

1.2. İLMÎ YÖNÜ 9

1.3. ESERLERİ 13

1.4. TABERÎ TEFSİRİ 15

İKİNCİ BÖLÜM

TABERÎ TEFSİRİ'NDE SİYER RİVAYETLERİ

2.1. HZ. PEYGAMBER'E GELEN VAHİY VE ONUN TEBLİĞ FAALİYETLERİ 18

2.1.1. İlk Vahiy 18

2.1.2. Vahyin Geliş Şekilleri 24

2.1.3. Hz. Peygamber'in İslâm'ı Tebliğ Faaliyetleri 26

2.2. HZ. PEYGAMBER VE MÜŞRİKLER 33
2.2.1. Müşriklerin Hz. Peygamber'e Yönelik Sözlü ve Fiilî Eziyetleri 34
2.2.2. Müşriklerin Soruları ve Dalga Geçmeleri 50
2.2.3. Mûcize İstekleri 54
2.2.4. Uzlaşma ve Vazgeçirme Faaliyetleri 59
2.2.5. Birbirlerini İslâm Karşıtlığı Konusunda Desteklemeleri 63
2.2.6. Kendilerini Büyük Görmeleri 67
2.2.7. Peygamberliğin Hz. Muhammed'e Gelmesini Kabul Edemeyen Müşrikler 70
2.3. CİNLERİN MÜSLÜMAN OLMASI 72
2.4. HZ. PEYGAMBER'İN İSRÂ ve Mİ'RACI 77
2.4.1. İsrâ Gecesi Hz. Peygamber'in Nerede Olduğu Hakkında Görüşler 78
2.4.2. İsrâ ve Mi'rac Hakkındaki Rivayetler 79
2.4.3. Mi'racın Nasıl Gerçekleştiği 86
2.4.4. Müşriklerin İsrâ ve Mi'raca Tepkisi 87
2.4.5. Siyer Kaynaklarında Mi'rac 88
2.5. HZ. PEYGAMBER'İN HAYATI İLE İLGİLİ DİĞER RİVAYETLER 90
2.5.1. Kur'an Ahlaklı Olması 91
2.5.2. Resûlullah'ın Müminlere Olan Merhameti 91
2.5.3. Görme Engelli Sahâbî ile Diyaloğu 92
2.5.4. Vahyi Almak İçin Acele Etmesi 93
2.5.5. Tevrat'taki Sıfatları 94
2.5.6. Doğru Sözlü Oluşunu Düşmanlarının Kabul Etmesi 94
2.5.7. Vefatı 96
2.6. HZ. PEYGAMBER'İN TEFSİRİ 96
SONUÇ 101
KAYNAKÇA 104

KISALTMALAR

b.	: İbn: oğlu
bint	: Kızı
bkz:	: Bakınız
Bs	: Baskı
b.y.	: Basım yeri yok
c.	: Cilt
(c.c.)	: Celle celâluh
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Hz.	: Hazreti
ö.	: Ölümü
(r.a.)	: Radıyallâhu anh
(r.anhâ)	: Radıyallâhu anhâ
(s.a.v.)	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
Trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
Thk.	: Tahkik eden
v.b.	: Ve benzeri
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurulu

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Çalışmamızın konusu günümüze kadar ulaşan en eski tefsir kaynaklarından olan; meşhur müfessir ve tarihçi İbn Cerîr et-Taberî'nin telif ettiği *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân* isimli meşhur tefsirin siyer ilmine nasıl kaynaklık oluşturduğudur.

Çalışmaya başlamadan önce gerekli arşiv taramalarını yapıldı. *Taberî Tefsiri*'nde yer alan siyer rivayetlerini konu alan herhangi bir araştırma tespit edilemedi. Ancak tez önerisi kabul edildikten sonra YÖK veri tabanına eklenen *Taberî Tefsîri'nde Siyer Rivayetleri (Medine Dönemi)* isimli bir doktora tezine rastladık. Sözü edilen tez *Taberî Tefsiri*'ndeki Medine Dönemi rivayetlerine yönelik olduğundan dolayı çalışmamızın alanını daraltarak *Taberî Tefsiri*'nin siyere kaynaklığı konusunda Mekke dönemine odaklandık.

Konuyu işlerken amacımız muhaddis, fakih, tarihçi ve müfessir olan büyük âlim Taberî'nin içinde pek çok rivayeti ve ilmi konuları bulunduran, aynı zamanda dirayet yönü de bulunan *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân* isimli önemli eserindeki siyer ile alakalı rivayetleri tespit ederek bunları ortaya koymak, benzer rivayetleri aynı başlık altında toplayarak tefsirde yer alan siyer rivayetlerine dair genel bir çerçeve çizmek, gerekli yerlerde tespit edilen bu rivayetlerin, siyer kaynaklarındaki rivayetlerle karşılaştırmasını ve değerlendirmesini yapmaktır.

Câmi'u'l-beyân, Hz. Peygamber (s.a.v.), sahâbe ve tâbiînden gelen rivayetleri içermektedir. Taberî ulaşabildiği bütün haberlere eserinde senetleriyle beraber yer vermiştir. Bir kelime veya bir râvi bile farklı olsa rivayeti baştanbaşa yeniden aktarmıştır. Bundan dolayı epey hacimli bir eser ortaya koymuştur. Bu açıdan kendisinden sonrakilere zengin bir rivayet içeriği bırakmıştır. Bu geniş çalışmada hem tefsir hem de siyer için önemli bilgiler ihtiva eden rivayetler yer almaktadır. Bunlar içerisinde siyer ile alakalı olanlarının tespit edilmesi ve değerlendirilmesi iki ilim arasındaki sıkı ilişkinin gözler önüne serilmesi açısından önem taşımaktadır.

B. Araştırmanın Kaynakları ve Yöntemi

Çalışmamızda *Taberî Tefsiri*'nin 2001 yılında basılan Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî tarafından tahkik edilen 26 ciltlik nüshası[1] kullanılmıştır. Konumuz Mekke dönemi olduğundan Mekkî sûrelerin tespitinde Esra Gözeler'in "Sûrelerin Mekkîliği ve Medenîliği"[2] makalesindeki araştırma notundan ve yorumlarından faydalanılmıştır.

Ele aldığımız rivayetlerde çok fazla benzer rivayet varsa bunlardan gerekli olanlar alınıp tekrara düşmemek adına ziyade olanlar dipnotlarda belirtilmiştir. Ancak gerekli yerlerde Taberî'nin naklettiği rivayetlerin benzerliğini ortaya koymak amacıyla birbirine çok benzeyen rivayetler arka arkaya aktarılmıştır. Ayrıca amacımız rivayetleri sahihlik-zayıflık açısından tenkit etmek değil sadece tespit etmek olduğundan rivayetleri aktarırken senedin hepsi değil sadece rivayetin geldiği kişinin ismi zikredilmekle yetinilmiştir.

Ele aldığımız tefsiri, siyer kaynakları ile karşılaştırmadan önce kendi alanından olan başka tefsirler ile karşılaştırmak önem arz etmektedir. Bu karşılaştırma tespit edilen rivayetlerin *Taberî Tefsiri*'ne has olup olmadığı; diğer tefsir kaynaklarında bu rivayetlerin bulunup bulunmadığı konusunda bizleri aydınlatmaktadır. Bu yüzden *Taberî Tefsiri*'ni diğer tefsirler ile karşılaştırmak üzere rivayet tefsirlerinden İbn Ebû Hâtim'in (ö. 327/938) *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*[3] ve Begavî'nin (ö. 516/1122) *Meʿâlimü't-tenzîl*[4] isimli eserlerinden faydalanılmıştır. Yapılan karşılaştırma sonucunda bu iki müfessirin tefsirlerinde genellikle Taberî'nin verdiği rivayetlere yer verdikleri tespit edilmiştir. Bu yüzden karşılaştırma yaparken çalışmanın amacını gözeterek aynı rivayetlere yer vermek yerine; varsa rivayetlerdeki farklılıklara değinilmiştir.

---

[1] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Merkezü'l-buhûs ve'd-dirasâti'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyye, 1422/2001).

[2] Esra Gözeler, "Mekkî-Medenî Sûre Tertipleri: Hz. Âişe, İbn Abbas-Kurayb, Mücâhid ve Katâde Rivayetleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58/1 (2017).

[3] Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿazîm*, thk. Esad Muhammed Tayyib (Riyad: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1417/1997).

[4] Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mesʿûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, thk. Abdullah en-Nemr Muhammed vd. (Riyad: Dâru Tayyibe, 1409/1989).

Çalışmamızda *Taberî Tefsiri*'nin siyere kaynaklığını ölçmek için ilk siyer kaynaklarından olan İbn İshak'ın (ö. 151/768) *Kitâbü's-Sîre ve'l-megāzî*[5] ve İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretü'n-nebeviyye'*sinden;[6] tabakat türünün ilk örneklerinden olan İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr'*inden,[7] Belâzürî'nin (ö. 279/892-93) ensâb ve tabakat esasına göre telif ettiği *Ensâbü'l-eşrâf*[8] adlı eserinden faydalanılmıştır. Ayrıca tefsirini ele alacağımız Taberî'nin tarihe dair meşhur eseri olan *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*[9] isimli eseri de faydalandığımız kaynaklar arasındadır.

Taberî Tefsiri'nde yer alan siyer rivayetlerini yukarıda verilen İslâm tarihi kaynaklarıyla karşılaştırırken rivayetleri tek tek ele alıp ufak farklılıklara değinmek yerine daha bütüncül bir bakış açısıyla bakılarak hangi konularda rivayetlerin bulunduğu hakkında genel karşılaştırmalar yapılmıştır. Çünkü çalışmamızın amacı rivayetlerdeki ayrıntıları göstermek değil; tefsir ve siyer ilimlerinin birbirleriyle olan ilişkisini ortaya çıkarmaktır. Bundan dolayı genel bir karşılaştırma yapılması bu ilişkinin ortaya çıkarılması açısından daha anlaşılır olacaktır.

Taberî, tefsirinde sûreleri ve âyetleri mushaf sırasına göre tefsir etmiştir. Bu yüzden siyer rivayetleri tamamen dağınık bir şekilde tefsirin içinde yer almaktadır. Bu rivayetler tespit edilerek benzer olanlar aynı başlıklar altında toplanmıştır. Her başlık altındaki rivayetler anlama kolaylığı olması için rakamlarla numaralandırılmıştır. Rivayetlerin çevirisi yapılırken kelime bazlı tercüme yapılmamış; metnin bütünlüğü ve Türkçe'ye uygunluğu gözetilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın imlâsında Türk Dil Kurumu sözlüğünden, terim anlamlı kelimelerin yazımında ise Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nden

[5] Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî İbn İshak, *Kitâbü's-Sîre ve'l-meġāzî*, thk. Süheyl Zekkâr (b.y.: Dârü'l-fikr, 1398/1978).
[6] Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Tedmüri Ömer Abdisselâm Tedmürî (Beyrut: Dâr'ul-kütübi'l-Arabî, 1410/1990).
[7] Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakât'il-kebîr*, thk. Muhammed Ali Ömer (Kahire: Mekteb'ül-hancî, 1421/2001).
[8] Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyad Ziriklî (Beyrut: Dârü'l-fikr, 1417/1996).
[9] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. İbrahim Muhammed Ebü'l-Fadl (Kahire: Dârü'l-maarif, 1387–1967).

yararlanılmıştır. Âyetlerin meâllerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu Kur'ân-ı Kerîm Meâli kullanılmıştır.[10]

C. Tefsir ve Siyer İlimlerinin İlişkisi

فَسَرَ kökünden türeyen tefsir kelimesi sözlükte kapalı bir şeyi açmak, anlaşılması zor bir lafzı açıklamak, ortaya çıkarmak anlamlarına gelir.[11] Zerkeşî Kur'an ilimlerini ele aldığı *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* isimli eserinde tefsiri "Dil bilgisi, belâgat, fıkıh usulü, kıraat, nâsih-mensuh, esbâb-ı nüzûl gibi ilimlerden faydalanarak Kur'ân-ı Kerîm'in manalarının açıklanması, hüküm ve hikmetlerinin ortaya çıkarılmasını amaçlayan ilim"[12] olarak tanımlamaktadır. Günümüz Tefsir Anabilim Dalı akademisyenlerinden Muhsin Demirci ise müfessirlerin yaptıkları tanımları kapsayacak şekilde tefsiri "Arap dili ve belâgatı ile ilgili bütün araçların kullanılıp, âyetleri çevreleyen tarihsel şartlar da dikkate alınarak Allah'ın muradının, kitap ve sünnet çerçevesinde ortaya çıkarılmasıdır."[13] şeklinde tanımlamaktadır.

Tefsir faaliyetlerini Hz. Peygamber (s.a.v.) ile başlatmak mümkündür. Çünkü Kur'an'ın açıklayıcısı konumunda olan Hz. Peygamber çeşitli vesilelerle âyetleri tefsir etmiş; Bazen kendisi ashaba soru sorarak bazen de ashabın soruları üzerine âyetlerin anlamlarını açıklamıştır. Ancak bu beyanlar, tefsirine ihtiyaç duyulan âyetlerle sınırlı kalan ve dolayısıyla bütün âyetleri kapsamayan sözlü bir tefsir hareketi olmuştur. Resûlullah'tan sonra tefsir konusunda en güvenilir konumda olan sahâbe döneminde de tefsir faaliyetleri sözlü olarak devam etmiştir. Tâbiîn döneminde ise tefsir medreseleri oluşmaya başlamıştır. Ancak hâlâ sözlü nakil dönemi devam etmekteydi. Nihayet tebeu't-tâbiîn döneminde tefsire dair malzemeler yavaş yavaş yazıya geçirilmiştir.[14]

سَيَرَ kökünden türeyen sîre kelimesinin çoğulu olan siyer sözlükte yol, davranış, görünüş, biçim, hayat hikayesi gibi anlamlara gelmektedir.[15] "Sîret ve siyer

[10] Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012).
[11] Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1955/1374), 5: 24.
[12] Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî eş-Şâfiî ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ʿulûmi'l-Kurʾân*, thk. Muhammed Ebû Fadl İbrahim (Dârü't-türâs, ts.), 1: 13.
[13] Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi* (İstanbul: İFAV, 2013), 24.
[14] Demirci, *Tefsir Tarihi*, 55-104.
[15] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 4: 389, 390.

Hz. Peygamber'in hayatı, onun hayatını konu edinen bilim dalı ve bu dalda yazılan eserler için bir terim olarak kullanılmıştır."[16]

Siyer ilmi de tefsir gibi günümüzdeki haline gelmeden önce bazı dönemler geçirmiştir. Bu dönemler araştırmacılar tarafından farklı sıralamalara tabi tutulmuştur. Öncelikle siyer ilminin oluşmaya başladığı dönem Başlangıç Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemden sonra siyer ile ilgili rivayetler dağınık bir şekilde risalelere yazılmış ve dağınık halde bulunan siyer malzemeleri bir araya toplanmıştır. Bu dönem Risaleler ve Cem Dönemi'dir. Bu dönemden sonra ilk müstakil siyer eserleri ortaya çıkmıştır. Daha sonra İslâm tarih yazıcılığın en uzun dönemi olan Nakil ve Şerh Dönemi başlamıştır. Bu dönemin müellifleri hem hocalarının eserlerini nakletmişler hem de gerekli gördükleri yerlere yorum ve tenkitlerini de eklemişlerdir. Son olarak Telif ve Tercüme Siyerler Dönemi diyebileceğimiz bir dönem başlamış; Osmanlı döneminde siyere dair müstakil/özgün eserler ortaya konulmuş ve edebi bir şekilde çevrilen tercüme siyer eserleri ortaya çıkmıştır.[17]

Siyer yazıcılığının kaynakları arasında Kur'ân-ı Kerîm, hadis, risaleler, vesikalar ve şiiri sayabiliriz. Kur'ân-ı Kerîm bize İslâm öncesi Araplar, Resûlullah'ın şahsi ve ailevi hayatı, nübüvveti, savaşlar, Müslüman olmayan toplumlarla ilişkiler, komşu devletler, Hz. Peygamber'in iç dünyasına ait konularda bazı bilgiler vermektedir.[18] Âyetler, bizzat bu konularda bilgi verirken onu açıklamayı hedef edinen tefsir ilminin bununla ilgilenmemesi düşünülemez.

Tefsir ve siyer ilimleri arasındaki karşılıklı ilişki en üst seviyededir. Çünkü ikisi birbirine kaynaklık etmektedir. Tefsir yaparken özellikle âyetlerin nüzûl sebebi varsa bunu açıklamak için siyere başvurmak kaçınılmazdır. Allah Teâlâ'nın murat ettiğini anlamaya çalışırken âyetin bağlamı önem kazanmaktadır. Diğer taraftan siyer kaynaklarında bir konu anlatılırken yeri geldiğinde o konu ile ilgili âyetler tek tek sıralanmıştır. Bu âyetlerde geçen bazı kelimelerin ne anlama geldiği veya âyette

---

[16] Mustafa Fayda, "Siyer ve Megâzi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2009), 37/324.
[17] Ömer Sabuncu, "Siyer Eserleri", *İslam Tarihi Kaynakları*, ed. Adnan Demircan (İstanbul: İlimyurdu Yayıncılık, 2019), 17-42.
[18] Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 39, 40.

kastedilen kişilerin kim olduğuna dair açıklamalara yer verilmiştir. Örneğin İbn Hişâm, Abese sûresinde geçen "abese" kelimesinin "Yüzünü ekşitti." anlamına geldiğini söylemiştir. Yine İbn Hişâm Kehf sûresi 83. âyette bahsedilen Zülkarneyn'in isminin İskender olduğu, İskenderiyye şehrini onun kurduğunu ve bu şehrin ona nispet edildiği hakkında bilgi vermiştir.[19]

İşte biz çalışmamızda, tefsir ve siyer ilimleri arasındaki bu karşılıklı ilişkinin tefsir kanadından olaya bakarak, özellikle rivayet açısından önemli ve meşhur tefsir kaynaklarından olan *Taberî Tefsiri*'nin siyer için ne denli bir kaynak oluşturduğunu tespit etmeye ve değerlendirmeye çalışacağız.

[19] İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 304, 335.

BİRİNCİ BÖLÜM

TABERÎ'NİN HAYATI, KİŞİLİĞİ, İLMÎ YÖNÜ VE ESERLERİ

1.1. HAYATI VE KİŞİLİĞİ

Ebû Ca'fer Taberî'nin ismi kaynaklarda Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib[20] olarak geçmektedir. Kendisi meşhur tarihçi, muhaddis, fakih ve kıraat âlimidir. 224 yılında veya 225 yılının başında Taberistan'ın Âmül[21] kasabasında dünyaya gelmiştir. Doğduğu yere nispet edilerek Taberî veya Âmulî denilmektedir. Esmer tenli, zayıf, uzun boylu ve fasih lisanlıydı.[22] Hiç evlenmeyen Taberî'ye bazı Arap ülkelerinde insanlara isim yanında künye de verilmesi geleneğine uyarak Ebû Ca'fer künyesi verilmiş ve bu künye ile meşhur olmuştur.[23]

Babası gördüğü bir rüya üzerine küçük yaşlarından itibaren Taberî'nin eğitimine çok önem vermiş, bütün imkânlarını seferber etmiştir. Taberî, yedi yaşında Kur'an'ı ezberlemiş, sekiz yaşında namaz kıldırmış ve dokuz yaşında hadis yazmaya başlamıştır.[24]

Taberî hayatı boyunca ilim ehline uygun düşmeyecek hiçbir davranışta bulunmamıştır. Bütün işlerini ciddiyetle yapan, meclisindekilere güzel muamelede bulunan, dostlarını görüp gözeten, davranış ve tutumları terbiyeli ve kibar; yemesinde içmesinde, giyinmesinde, hal ve hareketlerinde nezaket sahibi; güler yüzlü ve yeri geldiğinde nüktedan bir kişiliğe sahipti. Ayrıca, Taberî mukabelede

---

[20] İbn Hallikân ve İbn Nedîm bu ismi Gâlib değil Hâlid olarak aktarmışlardır. Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kūb İshâk b. Muhammed b. İshâk İbnü'n-Nedîm, *Kitâbü'l-Fihrist*, thk. Rıza Teceddüt, 1971, 291; Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-aʿyân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdır, 1978/1398), 4: 191.

[21] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikī ed-Dımaşkī Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, thk. Şuayp el-Arnaût - Beşşâr Ma'rûf (b.y.: Müessesetü'r-risâle, 1402/1982), 14: 267; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî, *Tabakātü'ş-Şâfiiyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed Tanâhî - Abdülfettâh Muhammed Hulv (Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye-Faysal İsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.), 3: 267.

[22] Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkūt b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, thk. İhsan Abbas (Beyrut, 1993), 6: 2441, 2445; Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit b. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 2001/1422), 2: 554.

[23] Mustafa Fayda, "Taberî, Muhammed B. Cerîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2010), 39/314.

[24] Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6: 2446; Tezimizin birinci bölümünde Taberî'nin hayatı hakkında önemli bilgilere ulaştığımız Hamevî'nin Mu'cemü'l-Üdeba eserinin Taberî'nin hayatı hakkında olan Türkçe çevirisinden de faydalanılmıştır. "Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Gâlib (et-Taberî)", çev. Ahmet Polat, *SÜİFD* 30 (2010).

bulunamayacağı hediyeleri kabul etmezdi. Sağlığına çok önem verir ve yediklerine özen gösterirdi.[25] Allah yolunda hiçbir kınayanın kınamasından korkmaz, bu uğurda cahillerden ve hasetçilerden gelecek eza ve kötülükler onu korkutmazdı. Zühd ve takva sahibi bir zattı.[26]

Vaktini genellikle şu şekilde planlamıştır; öğle namazından sonra ikindiye kadar yazdığı eserlerle meşgul olur, daha sonra evinden çıkar; ikindi namazından akşama kadar öğrencilerine ders okutur, akşamdan sonra da fıkıh ve diğer kalan derslerini okutur ve evine dönerdi.[27]

Bütün ömrünü ilim öğrenmeye ve öğretmeye adayan Taberî, hayatını Bağdat, Basra, Fustat, Kûfe, Mısır, Rey ve Suriye gibi âlimlerin fazla, ilim faaliyetlerinin yoğun olduğu şehirlerde geçirmiştir. Hayatının sonlarına doğru Bağdat'a yerleşmiştir. Ulaşabildiği bütün âlim ve şeyhlerden ilim almaya gayret etmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki Taberî, siyasi faaliyetlerde bulunmamış, hasımları ile gereksiz münakaşa ve tartışmalara girmemiştir.[28] Sadece ilim faaliyetleri ile uğraşmak istediğinden Abbasî veziri Hakānî'nin (ö. 312/924) kadılık teklifini bile dostlarının bütün ısrarlarına rağmen kabul etmemiştir. Vezirin daha önce kendisine gönderdiği hediye malları da kabul etmemiştir. Geçimini babasından miras kalan arazilerle sağlamayı tercih etmiştir.[29]

Taberî vefatına yakın bir zamanda Bağdat'a yerleşti. Şevval ayının bitmesine 4 gün kala 310 senesinde cumartesi günü gece 86 yaşında Bağdat'ta vefat etti.[30] Cenazesi pazar günü yine Bağdat'ta Rahbeti Ya'kūb denilen yerde bulunan kendi evine defnedildi. Cenazesine sayısız insan katıldı. Kabrinin başında birkaç ay boyunca gece ve gündüz dua edildi. Pek çok din âlimi ve edebiyatçı onun hakkında mersiyeler yazdı.[31] İbn Hallikân (ö. 681/1282) Mısır'da bir kabrin üzerinde "Burası

[25] Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6: 2461, 2465, 2467.
[26] Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 14: 274.
[27] Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 2467.
[28] Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6: 2441-2469.
[29] Sübkî, *Tabakātü'ş-Şâfiiyyeti'l-kübrâ*, 3: 125; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 14: 274.
[30] Başka bir rivayete göre ise Şevval ayının bitmesine 2 gün kala pazar gecesi vefat etmiş ve pazartesi günü ikindide cenazesi Rahbeti Yakub'taki evine defnedilmiştir. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*.
[31] Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6: 2441.

İbn Cerîr'in kabridir." yazılı bir mezar gördüğünü belirtmiş, ancak bunun doğru olmadığını onun kabrinin Bağdat'ta olduğunu kaydetmiştir.[32]

1.2. İLMÎ YÖNÜ

Taberî'nin yaşadığı asırda hadis, tefsir, kıraat, fıkıh gibi ilimler hem usul hem de fürû bakımından en yüksek seviyeye ulaşmıştı. Dört büyük fıkhî mezhep oluşmuş bu alanda eserler verilmeye başlanmış, Kütüb-i sitte tamamlanmış, sarf, nahiv, belâgat gibi dil bilimleri ise olgunluk çağına ulaşmışlardı.[33]

Çok yönlü bir âlim olan Taberî hadis, fıkıh, tefsir, tarih, nahiv, lügat, aruz, kıraat alanlarında çalışarak, bu alanlarda özgün ve geniş kapsamlı eserler telif etmiştir. Onun kırk sene boyunca günde kırk varak yazdığı söylenir. Taberî dini ilimlerin yanında mantık, matematik, cebir ve tıp gibi alanlarda da ilim tahsil etmiştir.[34]

Devrinin önde gelen âlimlerden biri olan Taberî, görüşleriyle hüküm verilen, fazileti ve bilgisinden dolayı fikirlerine müracaat edilen birisiydi. Yaşadığı zaman diliminde kimsenin kendisine yetişemeyeceği kadar çok ilmi vardı. Hafız olup Kur'an'ın ince manalarını ve hükümlerini; sünnetin geliş yollarını, sahihini, zayıfını, nâsihini, mensuhunu bilirdi. Helal haram konularında ve diğer hükümlerde sahâbe, tâbiîn ve onlardan sonraki âlimlerin görüşlerini bilirdi.[35]

Hadis yazmaya ve öğrenmeye küçük yaşlarından itibaren önce kendi memleketi olan Taberistan'da başlayan Taberî, daha sonra Rey'e giderek orada hadis yazmaya devam etmiştir. Bağdat'a gelerek Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855) de hadis yazmak istemiş ancak Bağdat'a vardığında Ahmed b. Hanbel'in kısa bir süre önce vefat ettiğini öğrenmiştir. Bunun üzerine Bağdat'ta kalarak oradaki başka şeyhlerden hadis yazmıştır. Daha sonra Basra'ya doğru gitmiş orada Muhammed b. Mûsâ el-Haraşî, İmad b. Mûsâ el-Kazzâz, Muhammed b. Abdülâ'la es-San'ânî, Bişr b. Muâz, Ebü'l-Eş'as, Muhammed b. Beşşâr Bündâr (ö. 252/866), Muhammed b. Müsennâ (ö. 252/866) gibi âlimlerden hadis yazmaya devam etmiştir. Basra'dan

[32] İbn Hallikân, *Vefeyât*, 4: 192.
[33] İsmail Cerrahoğlu, "Muhammed İbn Cerîr et-Taberî ve Tefsiri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (1968), 79.
[34] Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6: 2442, 2452.
[35] Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6: 2442; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2: 549, 550.

sonra Kûfe'ye doğru yoluna devam etmiş orada Ebû Küreyb Muhammed b. el-Alâ el-Hemedânî, Hennâd b. Serî, İsmâil b. Mûsâ gibi şeyhlerden hadis yazmıştır. Sonra tekrar Bağdat'a dönerek hadis yazmaya devam etmiştir.[36]

Hadis yazmak için yolculuğuna devam etmek isteyen Taberî, bu sefer batıya yönelerek önce Mısır'da sonra da Şam ve çevresinde pek çok muhaddisten hadis yazdı. Daha sonra hicrî 253 yılında Fustat'a geldi. Orada İmam Şâfiî (ö. 204/820), İmam Mâlik (ö. 179/795), ve İbn Vehb'e (ö.197/813) ait görüşleri ve diğer bilgileri yazdı. Sonra tekrar Şam'a oradan da 256 senesinde tekrar Mısır'a döndü.[37] Mısır'dan sonra Bağdat'a uğradıktan sonra memleketi olan Taberistan'ı ziyarete gitti. Taberistan'a ikinci ziyareti 290 yılında oldu. En son tekrardan Bağdat'a dönerek oraya yerleşti. İlim faaliyetlerine her zaman olduğu gibi devam etti.[38] Bu şekilde ilim öğrenmek için sayısız kere seyahat eden, ilim açısından önemli beldeleri tekrar tekrar dolaşan Taberî her gittiği yerde bulduğu hocalardan istifade etmiştir.[39]

Aynı zamanda Kıraat âlimi olan Taberî, bu alandaki bilgilerini on sekiz ciltten oluşan *el-Kıraât* isimli epey hacimli olan eserinde toplamıştır. Bu eserinde meşhur ve şâz kıraatların hepsine yer vermiş, bunlardan illetli olanlarını nedenleriyle birlikte şerh etmiştir. Ancak Taberî kıraat ilmini ders olarak okutmamıştır.[40]

İslâm tarihçisi kimliğiyle de ön plana çıkan Taberî'nin tarih alanındaki en önemli ve meşhur eseri *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* adlı eseridir. Eserini hicrî 303 yılında tamamlamıştır.[41] Onun bu eseri verdiği malumatların yanı sıra Taberî'nin tarihçi kişiliğinin nasıl olduğunu da bize yansıtmaktadır. Eserine zamanın ne olduğu, ilk yaratılışın nasıl gerçekleştiği ile başlamış, Hz. Âdem'den itibaren Hz. Muhammed'e (s.a.v.) kadar gelmiş peygamberlerin hayatlarını ele almış, Farslar, İsrâiloğulları gibi çeşitli milletlerin tarihlerine yer vermiştir. Daha sonra Hz. Peygamber'in soyundan başlayarak onun hayatını anlatmıştır. Siyer kısmından sonra İslâm dünyasındaki hicrî 302 yılına kadar olan olaylardan ve kişilerden

[36] Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6: 2446, 2447.
[37] Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6: 2448, 2449.
[38] Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6: 2449.
[39] Taberî'nin sema yoluyla hadis yazdığı hocalarının isimleri için bkz: Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 14: 268.
[40] Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6: 2444.
[41] Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6: 2443.

bahsetmiştir.[42] Bu eseri, Taberî'nin tarih anlayışını açıkça ortaya koymaktadır. Tarih anlayışının olumlu yönleri olduğu gibi eleştirilen tarafları da olmuştur.[43] Ancak Taberî, her şeye rağmen bu eseriyle engin bilgisini ortaya koymuş ve asırlarca kendisinden faydalanılan bir eser ortaya çıkarmıştır. O, tarih usulü kitabı yazmamışsa da onun tarihçilik anlayışının döneminin şartları dikkate alındığında önemli bir boyutta olduğunu söyleyebiliriz.[44]

Taberî, Bağdat'ta on sene boyunca Şâfiî fıkhına tabi olmuş ve Şâfiî fıkhına göre fetva vermiştir.[45] Daha sonraları ise fakihlerin içtihatlarından birini tercih etmeye başlamıştır.[46] Taberî, Dâvûd ez-Zâhirî'den (ö. 270/884) Zahirî fıkhını öğrendi. Şâfiî fıkhını Mısır'da Rebî' b. Süleyman'dan (ö. 256/870) ve Bağdat'ta ise Hasan b. Muhammed Za'ferânî'den (ö.260/874); Mâliki fıkhını Yûnus b. Abdüla'la (ö. 264/878), İbn Abdülhakem'in (ö. 214/829) oğulları Muhammed, Abdurrahmân, Sa'd'dan ve İbn Vehb'den; Hanefî fıkhını ise Rey'de Ebû Mukātil'den okumuştur.[47] Fıkıh konusunda telif ettiği eserleri vardır. Bunlardan birisi *Kitâbü'l-latîf fi'l-fıkıh*'tır. Bu kitabı bölümler halindedir. Bir diğer kitabı ise *Kitâbü'l-basîd fi'l-fıkıh*'tır. Ancak bu eserini tamamlamamıştır. Eserinin namaz, zekât, temizlik gibi bölümlerinden sadece bazılarını yazmıştır. Daha sonraları Taberî, Cerîriye olarak anılan kendi mezhebini kurmuştur. İbn Nedîm onun mezhebini takip eden öğrencilerinin isimlerinden bahsetmektedir.[48]

Taberî Taberistan'dan Bağdat'a döndükten sonra Hanbelîler tarafından birtakım eziyetlere maruz kalmıştır. Bir cuma günü camideyken Hanbelîler ona Ahmed b. Hanbel ve onun *Müsned*'ine aldığı kıyamet günü Hz. Peygamber'in (s.a.v.) arşa oturtulması ile ilgili hadis[49] hakkında ne düşündüğünü sormaları üzerine Taberî, Ahmed b. Hanbel'in -fıkhî konularda- dikkate alınacak bir ihtilafının olmadığını söylemiştir. Çünkü ona göre Ahmed b. Hanbel fakih değil de

[42] Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, c. 1-11.
[43] Taberî'nin tarihçiliği hakkında daha ayrıntılı bilgi için şu teze bakılabilir: Hasan Kurt, *Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1991).
[44] Hasan Kurt, "Taberî'nin Tarih Anlayışı", *İslamî İlimler Dergisi* 2 (2008), 103.
[45] Sübkî, *Tabakātü'ş-Şâfiiyyeti'l-kübrâ*, 3: 123.
[46] Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6: 2442, 2448.
[47] İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 291.
[48] İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 291-293.
[49] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayp el-Arnaût - Adil Müsterşid (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, ts.), 6: 329.

muhaddisti.[50] Hadis hakkında ise böyle bir şeyin muhal olduğunu söylemesi üzerine Hanbelîler ve ashabu'l-hadîs ayağa kalkarak mürekkep hokkalarını ona fırlatmışlar, evinin önünü taş yığınlarıyla doldurmuşlardır. Polis idaresi başı Nâzûk (ö. 317/929), emrindeki çok sayıda askerle Taberî'yi korumak zorunda kalmıştır. Evinde yalnız kalan Taberî, Hanbelîler'den özür dilediği meşhur eserini kaleme almıştır. Kitabında Ahmed b. Hanbel'in faziletlerinden ve itikadının doğruluğundan bahsetmiş ve bunu da evinden çıkarak Hanbelîler'e okumuştur. Ölene kadar da bunları söylemeyi bırakmamış, fakihlerin ihtilafını ele aldığı –Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine yer vermediği için- *İhtilâfu'l-fukahâ* isimli eserini de saklamıştır. Bu kitap Taberî öldüğü zaman toprağın altında bulunup gün yüzüne çıkarılmıştır.[51]

Ayrıca onun önceleri Şâfiî mezhebine bağlı olup daha sonra kendi mezhebini kurması belli mezhep ve düşüncelere bağlı kalınmasını gerektiğini düşünenler için bir suçlama vesilesi olmuş; Taberî'nin bir müctehid gibi ortaya atılmasını hoş görmemişler, ona düşmanlık beslemişlerdir.[52]

Taberî, seleften çoğunluğun ve Ehl-i sünnet âlimlerinin görüşlerini dikkate almış, onların görüşlerine muhalefet etmeyi hoş görmemiştir. Mu'tezile'nin kader, rü'yetullah, halku'l-Kur'ân, büyük günah işleyenlerin durumu, şefaat gibi Ehl-i sünnet ve'l-cemâat'e aykırı olan her görüşüne karşı çıkmıştır.[53]

Taberî'nin cenazesine kalabalıkların katıldığı rivayetinin yanı sıra Şiîlikle itham edildiği için cenazesinin gizlice defnedildiğine dair de rivayetler bulunmaktadır.[54] Zehebî (ö. 748/1348) ise onun sika olduğunu söyler ancak Şiîliğe meylinin olduğunu ekler.[55] Onun bu ithama maruz kalmasının sebebi Gadîr-i Hum hakkında rivayetlerin sahihliğini savunmasından dolayı olabilir. Rivayete göre Ebû Bekir b. Ebû Dâvûd es-Sicistanî'nin (ö. 275/889) Gadîr-i Hum hakkında konuşması

[50] Taberî böyle düşündüğünden dolayı İhtilâfu'l-ulema yahut İhtilâfu'l-fukahâ kitabında Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine yer vermemiştir. Bu yüzden Hanbelîler, Taberî'yi râfizîlikle suçlamışlardır. Ebü'l-Velîd Muhibbüddîn Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Sekafî el-Halebî İbnü'ş-Şıhne, *Ravżü'l-menâẓır fî ʿilmi'l-evâʾil ve'l-evâḫir*, thk. Seyyid Muhammed Mühennâ (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 169.

[51] Hamevî, *Muʻcemü'l-üdebâ*, 6: 2450, 2451.

[52] Şemsettin Günaltay, *İslam Tarihin Kaynakları -Tarih ve Müverrihler-* (İstanbul: Endülüs, 1991), 42.

[53] Hamevî, *Muʻcemü'l-üdebâ*, 6: 2462, 2463.

[54] Hamevî, *Muʻcemü'l-üdebâ*, 6: 2441.

[55] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikī ed-Dımaşkī Zehebî, *Mîzânü'l-iʿtidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicavi (Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1963/1382), 3: 499.

üzerine Taberî *Kitabü'l-fadâil* isimli bir eser telif etmiş, Hulefâ-yi Râşidîn'in faziletlerini ele almış ve Gadîr-i Hum rivayetlerinin de sahihliğini savunmuştur.[56] Hâlbuki Taberî, imamet konusunda ashabü'l-hadîs ile aynı görüşü paylaşarak fazilet açısından dört halifeyi Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634), Hz. Ömer (ö. 23/644), Hz. Osman (ö. 35/656) ve Hz. Ali (ö. 40/661) şeklinde sıralamaktaydı.[57] Bu bilgiler bağlamında Taberî'nin Şiîlikle ithamı hakkında tefsir alanında akademik çalışmaları bulunan ve bu konuda önemli bir isim olan İsmail Cerrahoğlu şu şekilde bir değerlendirme yapmaktadır: "Bütün bunlara rağmen onun bu hareketi tam bir ilim adamı olarak objektif hareket edişinden ve Hz. Ali'ye karşı muhabbeti oluşundan ileri gelmiş olduğu anlaşılabilir."[58]

1.3. ESERLERİ

Taberî'nin ilmi yönü incelenirken onun bazı eserlerine yer verilmişti. Ayrıca çalışmanın konusu olan *Taberî Tefsiri* ayrı bir başlık altında tanıtılacaktır. Bu başlık altında ise Taberî'nin eserlerinin isimleri sıralanacaktır. Bu eserlerin birçoğu günümüze kadar ulaşmamıştır. *Taberî Tefsiri*'ni tahkik eden Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, esere yazdığı mukaddimede Taberî'ye ait eserleri şu şekilde tespit etmiştir:[59]

1-*Âdâbu'l-kudât*/*Âdâbu'l-hukkâm*

2-*Âdâbu'l-menâsik:* Hacca ait hükümleri ihtiva eder.

3-*Âdâbu'n-nüfûs/Tertîbü'l-ulema*

4-*Ahkâmu Şeraii'l-İslâm/Latîfu'l-kavl fî'l-beyân an usûli'l-ahkâm*

5-*İhtilâfu'l-ulemâ/İhtilâfu'l-fukahâ/İhtilâfu'l-ulemâu'l-emsâr fî ahkâmi şerâi'i'l-İslâm*

6-*el-Basîd/Basîtu'l-kavl fi ahkâmi şerâi'i'l-İslâm*

7-*Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*

8-*Tarîhu'r-ricâl mine's-sahâbeti ve't-tabiîn*

---

[56] Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mısrî ed-Dâvûdî Dâvûdî, *Tabakātü'l-müfessirîn* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983/1403), 2: 116, 117.
[57] Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6: 2463.
[58] Cerrahoğlu, "Muhammed İbn Cerîr et-Taberî ve Tefsiri", 82, 83.
[59] Taberî, *Tefsîr*, 40-46.

9-*Kitâbü't-tabsîr*

10-*Tertîbü'l-ulemâ*

11-*Tehzîbü'l-âsâr*

12-*Câmiʿu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kurʾân* (Çalışmamızın konusu olan tefsir)

13-*el-Câmiu fi'l-kıraât / Kitâbü'l-kıraât*

14-*Hadîsu Gadîr-i Hum (Fadâilu Ali b. Ebû Tâlib* eserinin bir parçası olabilir.*)*

15-*Hadîsu'l-Yemân*

16-*el-Hafîf fi'l-fıkıh: Kitâbü'l-Latîf*'in muhtasarıdır.

17-*Zeylü'l-müzeyyel:* Hz. Peygamber'e yakınlık derecesine göre sahâbeden ve daha sonraki âlimlerden bahsetmektedir.

18-*er-Reddü alâ ibn Abdilhakem*

19-*Kitâbü'z-zekât*

20-*Kitâbü's-sirka*

21-*Kitâbü'ş-şüzûr*

22-*Şerhu's-sünne / Latîfu'l-kavl*

23-*Kitâbü's-şurûd*

24-*Sarîhu's-sünne*

25-*Kitâbü's-salât (Kitabü'l-basîd'in* bir bölümü*)*

26-Kitâbü't-tahâre (Kitabü'l-basîd'in bir bölümü*)*

27-*İ'bâratü'r-rü'ya* (tamamlanmamıştır.)

28-*Kitâbü'l-aded ve't-tenzîl*

29-*el-Akîde*

30-*Kitâbü'l-fadâil* (tamamlanmamıştır.)

31-*Fadâilu Ali b. Ebî Tâlib* (30. maddede geçen *Kitabü'l-fadâil'in* bir bölümüdür.)

32-*el-Kıraât / el-Câmiu fi'l-kıraât*

33-*Kitabü'l-et'ime*

34-*Kitâbü'r-risâle*

35-*Latîfu'l-kavl fî'l-beyân an usûli'l-ahkâm*

36-*Kitâbü'l-muhâdır ve's-sicillât*

37-*Muhtasaru'l-Ferâiz*

38- *Muhtasaru'l-menâsik*

39- *Kitâbü'l-müsterşid*

40-*el-Müsnedü'l-mahrec*

41-*el-Mucezü fi'l-usûl*

42-*Kitabü'l-Vesâya*

43-*Kitabu'r-ramy bi'n-neşşâb* isimli kendisine nispet edilen bir kitap

1.4. TABERÎ TEFSİRİ

Taberî'nin *Taberî Tefsiri* olarak da meşhur olan eserinin tam ismi *Câmi'u'l-beyân 'an tev'ili âyi'l-Kur'ân*'dır. Taberî, -tezin de konusu olan- bu eserini 270 senesinde telif etmiştir. O dönemde İslâm dünyasında doğuda ve batıda olan âlimler bu tefsiri okumuşlar ve Taberî'nin tefsirdeki üstünlüğünü kabul etmişlerdir.[60]

Lügat ve hadis âlimi olan Ebû Ömer ez-Zâhid (ö. 345/957), onun tefsiri hakkında "Başından sonuna kadar bu kitabı inceledim. Ancak onda nahiv veya lügat açısından tek bir hatalı kelimeye rastlamadım." demiştir. Şâfiî fakihlerinden Ebû Hâmid el-İsferâyînî (ö. 406/1016) ise Taberî'nin tefsiri hakkında "Bir kimse Muhammed b. Cerîr'in tefsirini elde etmek için Çin'e bile gitse bu kesinlikle çok olmaz." demiştir. Taberî Tefsiri'ni birkaç sene boyunca inceleyen hadis ve fıkıh âlimi İbn Huzeyme ise (ö. 311/924) "Yeryüzünde İbn Cerîr'den daha âlim bir şahıs görmedim." demiştir.[61]

[60] Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6: 2452.
[61] Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6: 2443, 2453.

İbn Cerîr, bir tefsir kitabı yazmak istediği zaman talebelerine "Tefsir yazma konusunda benimle çalışabilir misiniz?" dedi. Onlar "Hacmi ne kadar olacak?" diye sordular. "Otuz bin varak" dedi. Talebeleri "Buna ömürler yetmez." dediler. Bunun üzerine Taberî, tefsirinde kısaltmaya giderek üç bin varak yazmaya karar verdi.[62] Bu rivayete göre Taberî'nin aslında şu haliyle de epey hacimli olan eserini daha hacimli yazma niyetinin bulunduğunu ancak arkadaşlarının sözleri üzerine eserinin hacmini küçültme kararı aldığı anlaşılıyor. Bu rivayet aynı zamanda Taberî'nin tefsir konusunda elindeki malzemenin çokluğunu da göstermektedir.

Taberî, kendisini rivayetleri aktaran bir aracı olarak gördüğü için rivayetleri en ufak bir değişiklik yapmadan nakletmeye özen göstermiştir. Tarih kitabının önsözünde kendisi de bunu belirtmektedir: "Bazı haberleri okuyucu doğruluk derecesi ya da gerçeğe uygunluk açısından doğru kabul etmeyebilir. Bu durumda okuyucunun benim sadece haberleri naklettiğimi unutmamasını isterim."[63] Taberî, tarihte kullandığı bu metodu aynı şekilde tefsirinde de kullanmıştır. Varsa kendisi katılmasa bile farklı görüşlere ait rivayetleri hiçbir değişikliğe uğratmadan aynen aktarmıştır. Bazen rivayetler arasında tercihte bulunmuş bazen de tercihi okuyucusuna bırakmıştır.

Tefsirler genellikle rivayet ve dirayet tefsirleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Bunlardan rivayet tefsir geleneğine göre Kur'an'ı tefsir eden pek çok müfessir bulunmaktadır. Ancak bunlar arasında şöhrete ulaşanlar azdır. İşte bunlardan bir tanesi de Taberî'dir. Taberî, tefsirini çok geniş bir malzeme ile telif etmiş; Hz. Peygamber (s.a.v.), sahâbe, tabîîn ve sonraki âlimlerden gelen merfû, mevkuf, maktû rivayetleri aktarmıştır. Onun tefsirinin en önemli özelliklerinden biri kendisinden önce yazılmış ancak günümüze kadar ulaşamamış olan tefsirler hakkında bilgi vermesidir.[64]

Ancak onun tefsirine sadece rivayet tefsiri demek doğru değildir. Çünkü onda rivayetler veya görüşler arasında tercihte bulunması, ilgili konulardaki yorumlarında âyetleri referans göstermesi, filolojik ve edebî tahlilleri, kelamî konulara temas etmesi, tarihsel ve kültürel bilgiler aktarması, fıkhî konulara yer verip bunları

[62] Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6: 2442.
[63] Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1: 7-8; Kurt, "Taberî'nin Tarih Anlayışı", 91, 92.
[64] Demirci, *Tefsir Tarihi*, 133-138.

tartışması, bazı âlimlerin görüşlerine karşı çıkması gibi pek çok dirayet özelliği de bulunmaktadır.[65] Eserde sadece tefsir değil, siyer ve İslâm tarihi, kıraat, sarf, nahiv, belagat, Câhiliye ve İslâm dönemi şiirleri, fıkıh ve kelam ilmine ait bilgilere de ulaşmak mümkündür. İşte bütün bu özellikleriyle *Taberî Tefsiri* çok yönlü bir tefsirdir.

Tefsir kadar Taberî'nin tefsirine yazdığı mukaddime de çok önemlidir. Bir nevi tefsir usulü niteliğinde olan bu mukaddime 10 başlıktan oluşmaktadır. Mukaddimede Kur'an'ın Arapça olmasının hikmeti, Kur'an'da Arapça dışında kelime olup olmadığı, Kur'an'ın yedi harf üzere inmesi, Kur'an'ın cennetin yedi kapısından inmesiyle ilgili hadis, âyetlerin manalarının üç kısma ayrılması, Kur'an'ın salt akılla tevilinin caiz olmadığı, Kur'an'ın tefsirinin bilinmesi ve öğrenilmesinin gerekliliği, Kur'an'ın tefsir edilmesine karşı çıkanların yanlış yorumladıkları bazı haberler, önceki müfessirlerden tefsiri övülen ve kınanan kimseler hakkında seleften nakledilen bazı haberler ile Kur'an'ın, sûrelerinin ve âyetlerinin isimlerinin te'vili konularına yer vermiştir. Bu konularda çeşitli görüşleri aktarmış ve hangilerinin doğru olduğu hakkında tartışmıştır.[66]

Cerrahoğlu'nun eserin kıymetini ifade ettiği şu sözlere yer yermek istiyoruz: "Taberî'nin büyüklüğü, sadece haberleri ve görüşleri toplayıp tescil ederek kaybolmamalarını temin etmekte değil, bilhassa o tescillere kendi görüşünü koymasında ve delillerini göstermesindedir. Nakli tefsirlerin en mükemmel örneğini teşkil eder."[67]

---

[65] Sıtkı Gülle, "Rivayet ve Dirayet Yöntemleri Açısından Taberî Tefsiri Hakkında Bir Değerlendirme", *EKEV Akademi Dergisi* 19 (Bahar 2004), 265-280.
[66] Fatih Bayar, *Taberî'nin Tefsir Metodolojisi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 23-39; Taberî, *Tefsîr*, 1: 3-108.
[67] Cerrahoğlu, "Muhammed İbn Cerîr et-Taberî ve Tefsiri", 100.

İKİNCİ BÖLÜM

TABERÎ TEFSİRİ'NDE SİYER RİVAYETLERİ

2.1. HZ. PEYGAMBER'E GELEN VAHİY VE ONUN TEBLİĞ FAALİYETLERİ

İlk vahiyle başlayan nübüvvet görevi Resûlullah'ın (s.a.v.) hayatında büyük bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten itibaren yüce Allah'ın son dini olan İslâm, insanlara ulaşmaya ve onların kalplerinde yer edinmeye başlamıştır. Hz. Peygamber bu ilahi görevi layıkıyla yerine getirmiştir. Resûlullah'ın hayatında büyük yer kaplayan vahiy ve tebliğ konusu siyer ilminin vazgeçilmez konuları arasında yer almaktadır. Siyer kaynaklarında yer alan bu konu, aynı şekilde tefsirlerde de yerini almıştır. Çünkü tefsir ilminin başlangıcı ilk vahiyle yakından alakalıdır. Taberî, tefsirinde bazı âyetlerin; özellikle ilk indirilen âyetlerin tefsirini yaparken ilk vahyin indirilişinin nasıl gerçekleştiği, olayın akabinde Hz. Peygamber'in neler yaşadığı ve tebliğ faaliyetleri ile ilgili rivayetlere yer vermiştir. Bu başlık altında Taberî'nin bu konu ile naklettiği rivayetlere yer verilecektir.

2.1.1. İlk Vahiy

İlk vereceğimiz Taberî rivayeti, nübüvvet görevinin aynı zamanda İslâm tarihinin de başlangıcı olan, sadece tefsir ve siyer değil bütün İslâmî ilimler içinde çok önemli bir yere sahip olan ilk vahyin Cebrâil tarafından Resûlullah'a (s.a.v.) getirilişi ile alakalı olup Hz. Âişe'den (ö. 58/678) nakledilen rivayet şu şekildedir:

1-Resûlullah'a gelen vahyin başlaması sabah aydınlığı gibi gösterilen sadık rüyalardır. Sonra ona yalnızlık sevdirildi. Hira mağarasında gecelerce inzivaya çekilirdi. Bazen ailesinin yanına giderek gerekli olan azığını almaya gelirdi. Hak olan gelene kadar bu durum böyle devam etti. Cebrâil ona geldi ve dedi ki: "Ey Muhammed! Sen Allah'ın elçisisin." Resûlullah: "Dizlerimin üstüne çökerek oturdum. Sonra titreyerek eve döndüm. Hatice'nin yanına vardım ve 'Beni örtün, Beni örtün!' dedim. Üstümden korku gidip de kendime geldiğim zaman Cebrâil tekrar geldi 'Ey Muhammed! Sen Allah'ın elçisisin.' dedi. Kendimi dağın tepesinden atmayı düşündüğüm sırada bana tekrar göründü ve 'Ey Muhammed! Ben Cebrâil'im ve sen de Allah'ın elçisisin.' dedikten sonra 'Oku!' dedi. Dedim ne okuyayım? Beni aldı ve üç defa sarstı. Öyle ki zor anlar yaşadım. Sonra dedi ki 'Yaratan Rabbinin

adıyla oku.' Dediklerini tekrar ettim ve bu olaydan sonra Hatice'nin yanına gelerek ona şöyle dedim: 'Kendime acıyorum.' Daha sonra başıma gelenleri ona anlattım. Hatice dedi ki 'Müjdeler olsun! Vallahi, Allah seni asla üzmez. Vallahi, sen akrabalarını gözetirsin, doğruyu söylersin, emanetlere sahip çıkarsın, yetimlere ve zayıflara da arka çıkarsın, Hak yolunda insanlara yardım edersin.' Sonra beni Varaka b. Nevfel b. Esed'in (ö. 610) yanına götürdü. Varaka'ya 'Ey kardeşimin oğlu dinle!' dedi. Varaka bana ne olduğunu sordu. Ben ona başıma gelenleri anlattığım zaman dedi ki 'Sana görünen Mûsâ'ya gelen Nâmûs'tur. Keşke genç olsaydım. Keşke kavmin seni yurdundan çıkaracağı zaman hayatta olsaydım.' Dedim ki: 'Onlar beni yurdumdan çıkaracaklar mı?' Varaka: 'Evet, hangi peygamber geldiyse mutlaka ona düşmanlık yapılmıştır. Tebliğine yetişirsem sana yardım ederim.' dedi. İkra'dan sonra bana ilk inen âyetler; Kalem sûresi (1-5), Müddessir sûresi (1-3) ve Duhâ'dır."[68]

Bu rivayet ayrıntılı ve açık bir şekilde ilk vahiy ile alakalı pek çok bilgiye yer vermektedir. Bu bilgiler hem müfessirler hem de İslâm tarihçileri için çok değerlidir. Vahyin gelmesinden önce Resûlullah'ın bu büyük vakıa için manen hazırlık sürecinden geçtiği söylenebilir. Siyer kaynaklarında yer aldığına göre kendisine yalnızlık sevdirilen Resûlullah vahiy gelmeden önce her sene bir ay Hira'ya çıkar, orada inzivaya çekilirdi. Dönüşünde ise Kâbe'yi tavaf ederek evine giderdi. Kırk yaşına geldiğinde ise nübüvvetle görevlendirildi. İlk vahiy pazartesi günü Ramazan ayının Kadir gecesinde indirildi.[69]

Manen hazırlık süreci tamamlanıp ilk vahyi almaya hazır olan Hz. Peygamber başına gelen bu olayı görüldüğü üzere hemen eşi Hz. Hatice (r.anhâ) ile paylaşmış ve başına ne geldiğini merak etmişti. Hz. Hatice onu sakinleştirmenin yanı sıra ne olduğunu öğrenmek için hemen işe koyulmuştu. Öğrendiklerinin ardından Resûlullah'a ilk iman eden yine Hz. Hatice olmuştur. Bundan sonra da Resûlullah'ın zorlu tebliğ sürecinde hep arkasında olmuştur. Resûlullah yalanlama, reddedilme veya hoşlanılmayan bir söz duyduğunda Hz. Hatice'nin yanına gelir, onun yanında

[68] Taberî, *Tefsîr*, 24: 528-529.
[69] İbn İshak, *es-Sîre*, 121, 130.

huzur bulur ve rahatlardı. Hz. Hatice onu tasdik eder, insanların yaptıklarından dolayı sıkılan Resûlullah'ı sakinleştirirdi.[70]

Taberî rivayetinde ilk vahiy ile alakalı durum bu şekildeyken *Meʿâlimü't-tenzîl*'de bu rivayetin benzeri iki ziyadeyle yer almaktadır. İlk ziyade: "…Melek Cebrâil ilk vahyi getirdiğinde Resûlullah'a 'Oku!' dedi. Resûlullah 'Ben okuma bilmem.' diye cevap verdi. Bunun üzerinde Cebrâil onu sıkıp bıraktı. Tekrar 'Oku!' dedi. Resûlullah yine 'Ben okuma bilmem!' cevabını verdi. Cebrâil üçüncü kez 'Oku' dedi. Resûlullah yine 'Ben okuma bilmem.' diye cevap verdi…"[71]

İkinci ziyade ise Varaka b. Nevfel hakkında verilen bilgidir: "…Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdüluzzâ, Hatice'nin (r.anhâ) amcasının oğluydu. O, Câhiliye'de Hristiyan'dı. İncil'i Arapça'ya çevirmiştir. Çok yaşlıydı ve gözleri kördü. Bu olayın üzerinden çok fazla geçmedi vefat etti…"[72]

Görüldüğü üzere Taberî'nin naklettiği rivayet ile Begavî'nin naklettiği rivayet arasında önemli farklılıklar yoktur. Olayın ana hatları birbiriyle örtüşmektedir.

2-Taberî'nin ilk vahiyle ilgili ikinci bir rivayeti ise şudur: Ebû Seleme (ö. 94/712-13) diyor ki: Câbir b. Abdullah'a (ö. 78/697) "Kur'an'dan ilk indirilen âyet hangisidir?" diye sordum. *"Yâ eyyühe'l-müddessir"* dedi. Ben de *"İkra' bismi rabbikellezi halak"* diyorlar dedim. Bunun üzerine Câbir b. Abdullah 'Hz. Peygamber'in bize söylediği sözleri sana anlatayım.' dedi: "Hira'daki inzivam bitince aşağı indim. Bir ses duydum. Sağıma, soluma, önüme ve arkama baktım. Bir şey göremedim. Başımı çevirerek yukarı baktım. İşte o zaman, onu (Cebrâil'i) yeryüzü ve gökyüzünü kaplamış olarak görünce ondan korktum. Daha sonra eve varıp Hatice'ye şöyle dedim: 'Beni örtün, beni örtün.' Üzerime su serptiler ve Allah (c.c.) *"Ey örtünüp bürünen (Peygamber!) Kalk da uyar."*[73] âyetlerini indirdi."[74] Bu rivayetin aynısına İbn Ebû Hâtim de yer vermiştir. Ayrıca diğer bir rivayete göre bu olay fetretü'l-vahiy'den sonra gelen ilk âyetle alakalıdır.[75]

---

[70] İbn İshak, *es-Sîre*, 132.
[71] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 477.
[72] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 478.
[73] el-Müddessir, 74/1-2.
[74] Taberî, *Tefsîr*, 23: 402 benzer rivayetler için bkz: Taberî, *Tefsîr*, 23: 400-403.
[75] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 263, 264.

Taberî'den aktarmış olduğumuz ilk vahiyle alakalı birinci rivayette Hz. Peygamber'in kendini dağın tepesinden atmayı düşünmesi sırasında Cebrâil ona görünmüş ve ilk vahyi getirmiştir. Begavî'nin naklettiğine göre ise ilk vahiyden sonra bir müddet vahiy kesilmiş, Resûlullah buna çok üzülmüş, çoğu gece sabahlamıştı. Bu yüzden dağın tepesine çıkıp kendini atmayı düşündüğü bir sırada Cebrâil ona gelmiştir.[76] Vahyin kesilme süresinin İbn Abbas (ö. 68/687-688) 15, İbn Cüreyc (ö. 150/767) 12, Mukātil (ö. 150/767) ise 40 gün olduğunu söylemiştir.[77]

Begavî'nin aktarmış olduğu gibi Müddessir sûresi'nin bahsedilen âyetleri fetretü'l-vahiy'den sonra gelmiş olmalıdır. İlk siyer kaynaklarında yer alan rivayetler bu bilgiyi destekler niteliktedir. Bu kaynaklara göre Resûlullah'a ilk vahiy geldikten sonra bir müddet vahiy kesilmiş ve bir süre sonra Cebrâil Duhâ sûresinin âyetlerini Hz. Peygamber'e getirmiştir.[78] Dolasıyla ikinci rivayette kastedilen fetret döneminden sonra gelen ilk âyet olmalıdır.

Taberî'nin birinci rivayetine geri dönecek olursak rivayette dikkati çeken noktalardan birisi Resûlullah'ın kendini dağdan atmayı düşünmesine dair olan ifadedir. İslâm tarihçisi Muhammed Hamîdullah, Türkçe'ye *İslâm Peygamberi* olarak tercüme edilen eserinde Buhârî (ö. 256/870)[79] ve İbn Kesîr (ö. 774/1373)[80] rivayetlerine dayanarak ilk vahyi takip eden birkaç yıl içerisinde Hz. Peygamber'in yaşadığı keder ve sıkıntı dolu günlerinden dolayı bir değil birkaç kez canına kıymak için tepelik yerlere çıktığını ifade etmektedir. Ancak kendisini aşağı atmaya hazırlandığı her defasında Cebrâil ortaya çıkarak kendisinin Allah'ın elçisi olduğunu tasdik ediyordu. En son Allah'ın kendisini terk etmiş olduğu söylenerek alaya alındığında bu son nokta oldu ve bunun üzerine Duhâ sûresinin âyetleri indirildi.[81] Hamîdullah'ın dayandığı bu rivayeti ele alan -Hadis Anabilim Dalı'nda akademik

[76] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 478.
[77] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 453.
[78] İbn İshak, *es-Sîre*, 145; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 275.
[79] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cuʻfî el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî* (Dımaşk Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002/1453), "Taʻbir", 1 (No: 6982) Bu hadiste uzunca bir şekilde ilk vahyin gelişi anlatılmış rivayetin sonuna doğru vahyin kesildiği ve bu duruma üzülen Resûlullah bir kaç kez dağın tepesinde kendisi atmak istediğine yer verilmiştir.
[80] Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkī eş-Şâfiî İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme (Dâru Taybe, 1420), 8: 424 Buradaki rivayete göre bir kadın Resûlullah'a gelerek "Şeytanının göremiyorum herhalde seni terketti." demiştir.
[81] Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* (Beyan Yayınları, 2013), 1: 82, 83.

araştırmalar yapan- Ebû Bekir Sifil Sahîh-i Buhârî'de yer alan bu rivayetin hem sened hem de metin açısından problemli olduğu görüşündedir.[82]

Çeşitli tefsir ve hadis kitaplarında rivayetler yer alan Hz. Peygamber'in kendini atma/intihar etme isteği konusundaki rivayetler üç gruba ayrılmaktadır. Kronolojik sırayla bakılırsa ilk grup rivayetlerde Hz. Peygamber'in intihar düşüncesi Cebrâil ile ilk karşılaşmasından sonra henüz vahiy gelmeden önce, ikinci grup rivayetlerde ilk vahyin gelmesinden sonraki şaşkınlık ve korku üzerine, üçüncü ve son grup rivayetlere göre ise Resûlullah'ın vahyin bir süre kesilmesine duyduğu üzüntüye bağlanır.[83]

İlk vahyin arkasından Hz. Peygamber'in intihar etmek istemesi ile ilgili tefsir, hadis ve siyer kaynaklarında yer alan rivayetlerin –yukarıda verilen Taberî rivayeti de dâhil olmak üzere- detaylı tahlil ve tenkidini yapan Hüseyin Kahraman ve Mehmet Şakar'a göre bu rivayetler, hem senetleri hem de metin yapıları itibariyle sahih değillerdir.[84]

Siyer kaynaklarında ilk vahyin gelişine ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Taberî ile karşılaştırıldığında genel hatların aynı olduğu ancak rivayetlerde bazı ufak farklılıkların olduğu anlaşılıyor. Bunlardan en çok dikkat çekeni Hz. Peygamber ile Varaka'nın görüşmesi hakkındadır. Resûlullah Hz. Hatice'ye olanları anlattığında Hz. Hatice Varaka'ya bizzat kendisi gitmiştir. Varaka, onun bu ümmete peygamber olarak geldiğini müjdelemiştir. Hz. Hatice döndüğünde Varaka'nın sözlerini Resûlullah'a iletmiştir. Daha sonra Kâbe'nin yanında Hz. Peygamber ile karşılaşan Varaka ondan başına gelenleri anlatmasını istemiştir. Olanları dinleyen Varaka "Sana gelen Mûsâ'ya gelen Nâmûs'tur. Sen bu ümmete peygamber olarak gönderildin. Seni yalanlayacaklar, onlarla savaşacaksın ve yardım bulacaksın. Eğer o günlere erişirsem sana büyük yardımda bulunurum." demiştir.[85] İbn İshak'ın verdiği diğer bir rivayette

[82] Ebubekir Sifil, "Efendimiz (s.a.v.) İntihar Etmeyi Düşündü Mü?", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 15/2 (30 Aralık 2017), 161-170.
[83] Hüseyin Kahraman - Mehmet Şakar, "Hz. Peygamber'in İlk Vahyin Akabinde İntiharı Düşünmesi İle İlgili Rivayetlerin Tahlil Ve Tenkidi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (2017), 153.
[84] Kahraman - Şakar, "Hz. Peygamber'in İlk Vahyin Akabinde İntiharı Düşünmesi İle İlgili Rivayetlerin Tahlil Ve Tenkidi", 184-186.
[85] İbn İshak, *es-Sîre*, 122; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 269.

Hz. Ebû Bekir (r.a) Hz. Hatice'nin isteği üzerine Hz. Peygamber'i Varaka'ya götürmüştür.[86]

Bir tefsir kaynağında yer alan bu rivayet ilk vahiy konusunda ayrıntılı anlatımıyla dikkat çekmektedir. Bilindiği üzere ilk vahiy konusu siyer ilmi açısından çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü İslâm'ın başlangıcı budur. Tefsir ilmi daha çok ilk inen âyetlerin hangileri olduğu ve hangi anlamlara geldiği ile ilgilenirken siyer ilmi konuyu daha çok Hz. Peygamber (s.a.v.) açısından ele alır. Tefsir kitabında yer alan bu rivayet iki İslâmî ilim arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından önemli bir noktadadır. Taberî burada rivayetin sadece ilk inen âyetler ve anlamlarını kapsayan kısmını değil ulaştığı bütün rivayeti baştan sona zikretmiştir.[87]

İlk vahiy hakkındaki bu rivayet tefsirdeki Mekke dönemi rivayetlerinin başladığı nokta sayılabilir. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi Taberî'nin tefsirindeki gayesi âyetleri açıklamak ve anlamaya çalışmak olduğundan ilk siyer kaynaklarında yer alan ve önemli bir alan kaplayan Hz. Peygamber'in soyu, doğumundan önce gerçekleşen olaylar, doğumu, çocukluğu, gençliği gibi konular hakkında Taberî tefsirinde bilgi bulmak zordur. Çünkü bu konuları açıklayan âyetler bulunmamaktadır. Ancak Fîl sûresinin tefsirinde Hz. Peygamber'in doğumundan önce vuku bulan Fil olayının nasıl gerçekleştiği hakkındaki rivayete yer verilmiştir. Taberî bu rivayeti ilk İslâm tarihçilerinden olan İbn İshak'tan nakletmiştir.[88]

Ancak belirtmek gerekir ki Taberî meşhur ve hacimli *Tarîh*'inde İslâm tarihçisi kimliğiyle Hz. Peygamber'in annesi ve babasından bahsetmeye başlayarak geriye doğru ataları hakkında ayrıntılı bilgilere yer vermiştir. Doğumu, gençliği, yetişkinliği hakkında bilgiler de yer almaktadır. Hz. Peygamber'in nübüvvetten sonraki hayatı ile ilgili rivayetlere, yukarıda ilk vahiy ile alakalı verilen uzun rivayeti vererek başlamış, devamında Hz. Peygamber'in neler yaşadığı, hangi olayların gerçekleştiği ve tebliğ faaliyetlerini nasıl yaptığı ile alakalı farklı ve fazla sayıda rivayeti zikretmiştir. Tefsirinde âyetin açıklamasının gerektirdiği kadar rivayete yer

[86] İbn İshak, *es-Sîre*, 132.
[87] Taberî, *Tefsîr*, 24: 529-531 İlk vahiy ile alakalı bu uzun rivayetten sonra Abdullah b. Şeddâd'dan gelen özet bir rivayet daha zikredilmiş, daha sonra ilk inen sûrenin Alak sûresi olmasına dair kısa rivayetlere yer verilmiştir.
[88] Taberî, *Tefsîr*, 24: 635-643.

veren Taberî, *Tarîh*'inde olabildiğince geniş bir rivayet malzemesine yer vermiştir.[89] Bu da onun ilmini yerine göre kullandığını göstermektedir.

2.1.2. Vahyin Geliş Şekilleri

Vahyin geliş şekilleri tefsir ilminin ilgi alanına girmekte olup tefsir usulü kitaplarında bu konu işlenmektedir. Aynı zamanda siyer ilminde de bu konuya yer verilmektedir. Taberî, tefsirinde sınırlı sayıda olsa da vahyin gelişinin nasıl olduğunu bildiren rivayetlere yer vermiştir.

Öncelikle "vahiy" kelimesinin ne manaya geldiği ve geliş şekillerinin neler olduğuna dair kısa bir bilgilendirme yapmak yerinde olacaktır:

Sözlükte vahiy kelimesi; işaret, yazı, risale, ilham, gizli konuşma anlamlarına gelir.[90] Terim olarak ise "Allah'ın bir emri, bir hükmü veya bilgiyi peygamberine gizli olarak bildirmesi."[91] demektir. Vahiy geliş şekilleri açısından vasıtalı ve vasıtasız olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Vasıtalı vahiy melek aracılığıyla veya ses aracılığıyla olmak üzere kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Vasıtasız vahiy çeşitleri ise: sadık rüyalar, nebevî ilham ve perde arkasından konuşmadır.[92] Bu bilgiler ışığında rivayetler sıralanacak olursa:

1-Hişâm b. Urve'nin (ö. 146/763) babasından naklettiğine göre: "Hz. Peygamber'e devesinin üstündeyken vahiy geldi. Deve, boynunu yere koydu ve vahyin indirilişi sona erene kadar hareket edemedi."[93]

2-Diğer bir rivayet: Hâris b. Hişâm (ö. 18/639) Hz. Peygamber'e kendisine nasıl vahiy geldiğini sordu. Şöyle buyurdular: "Çıngırak sesiyle gelir. Böyle olduğu zaman sanki çatlayacakmış gibi hissederim. Bazen (Cebrâil) insan şeklinde gelir ve benimle konuşur. Bu benim için en hafifidir."[94]

İkinci rivayet ile benzer bir rivayeti Begavî de nakletmiştir. Rivayetin sonunda kısa bir ziyade vardır. Buna göre Hz. Âişe (r.anhâ) Hz. Peygamber'e gelen

[89] Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 2: 239-321.
[90] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 15: 379.
[91] Yusuf Şevki Yavuz, "Vahiy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), 42/440.
[92] Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: İFAV, 2013), 52-60.
[93] Taberî, *Tefsîr*, 23: 365.
[94] Taberî, *Tefsîr*, 19: 277.

vahiyden bahsederken "Çok soğuk bir kış gününde Resûlullah'a vahiy geldi. Çatlayacak gibi oldu ve alnından terler boşaldı." ifadelerini kullanmıştır.[95]

Birinci rivayet bize vahiy ağırlığı hakkında bilgi vermektedir. Rivayete göre Hz. Peygamber'in devesi çökmüş vahyin indirilişi bitene kadar yerinden kalkamamıştır. Bu isteğe bağlı değil zorunlu bir çöküş durumu olmalıdır. İkinci rivayete göre vahyin en ağır geliş şeklinin çıngırak sesiyle gelen vahiy olduğu, en hafif geliş şeklinin ise Cebrâil'in insan şeklinde gelmesinin olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Taberî'nin -Mekke Dönemi- sûrelerinin tefsirinde yukarıda verilen ilk iki rivayet dışında Resûlullah'a vahiy geldiği zaman neler yaşadığı ile ilgili başka bir rivayetine rastlamadık. Ancak vahiy nâzil olacağı zaman semada neler olduğu ile ilgili Taberî, şu rivayeti nakletmiştir:

3-Resûlullah şöyle buyurdu: "Allah (c.c.) emrini iletmek istediğinde Allah korkusundan gökyüzünü bir titreme alır. Sema ehli bunu işitince dehşete düşerler ve hemen secdeye kapanırlar. Başını ilk kaldıran Cebrâil olur. Yüce Allah ona istediği vahyi buyurur. Sonra Cebrâil semadaki meleklerin yanından geçeceği zaman melekler 'Rabbimiz ne buyurdu, ey Cebrâil?' diye sorarlar. Cebrâil: 'Hakkı buyurdu. O, yüce ve büyüktür.' der. Bunun arkasından hepsi Cebrâil'in söylediğini tekrar ederler. En son Cebrâil emrolunduğu gibi vahyi bana getirir."[96]

Hz. Peygamber'in ona vahiy getiren Cebrâil'i ne şekilde gördüğü ile ilgili rivayetler de *Taberî Tefisiri*'nde yer almaktadır:

4-Âmir'den rivayet edildiğine göre: Nebî Cebrâil'i asli suretinde sadece bir kere gördü. Cebrâil, Dihye denilen bir sahâbînin suretinde geliyordu. Bir gün Cebrâil'i kendi suretinde ufku kaplamış bir şekilde gördü. Üzerinde yeşil ipekten işlenmiş bir elbise vardı. Allah'ın bununla ilgili kelâmı ise şudur: ***"****Andolsun o, Cebrâil'i apaçık ufukta gördü."*[97]

[95] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 252, 253.
[96] Taberî, *Tefsîr*, 19: 278.
[97] et-Tekvîr 81/23; Taberî, *Tefsîr*, 24: 167.

5- Abdullah b. Mes‘ud’dan (ö. 32/652-653) rivayet edildiğine göre Resûlullah Cebrâil’i 600 kanadıyla beraber görmüştür.[98]

İbn Ebû Hâtim’in Abdullah b. Me‘sud’dan rivayet ettiğine göre Resûlullah Cebrâil’i asli suretinde iki defa görmüş; birinde Resûlullah ondan kendisini göstermesini istemiş, diğerinde ise mi‘racda görmüştür.[99]

Begavî’nin İbn Mes‘ud’dan rivayet ettiğine göre Resûlullah Cebrâil’e kendisini asli suretiyle görmek istediğini söylemiş, bunun üzerine Cebrâil, bütün ihtişamıyla doğunun ve batının göklerini kaplayarak kendini göstermiştir. Onun bu halini gören Resûlullah korkmuş ve uzaklaşmaya başlamıştır. Bunun üzerine Cebrâil toplanarak korkmamasını söylemiş, Mîkâil’in ondan daha azametli olduğunu belirtmiştir.[100]

2.1.3. Hz. Peygamber’in İslâm’ı Tebliğ Faaliyetleri

Resûlullah (s.a.v.) ilk vahiyden itibaren üç sene insanları gizli olarak İslâm’a davet etmişti. Ancak açıktan tebliğ emri gelince önce yakınlarından başlayarak İslâm’ı açıktan tebliğ etmeye başlamıştır.[101] Başka bir rivayette ise Resûlullah Mekke’de beş yıl gizli, on yıl ise açıktan tebliğ yapmıştır.[102] Hz. Peygamber’in kendisine gelen vahyi nasıl tebliğ ettiği konusunda Taberî, ilk olarak Tebbet sûresinin tefsirinde, ikinci olarak ise Şuarâ sûresinin 214. âyetinin tefsirinde bu tür rivayetlere yer vermiştir.

2.1.3.1. Safâ Tepesine Çıkması

1-Taberî’nin İbn Abbas’tan aktardığına göre: Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün Safâ tepesine çıktı ve “Ey insanlar toplanın!” diye seslendi. Bunun üzerine Kureyş halkı etrafında toplandı ve ne olduğunu sordu. Hz. Peygamber “Düşman ordusu geliyor ve size baskın yapacak diye haber versem bana inanır mısınız?” dedi. Kureyş: “Evet, inanırız.” dedi. Hz. Peygamber “Şüphesiz ben başınıza gelecek şiddetli bir azaba karşı sizi uyarıyorum.” dedi. Bu sözler üzerine orada bulunan Ebû Leheb’in

[98] Taberî, *Tefsîr*, 22: 17.
[99] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3318.
[100] Begavî, *Meʿâlimü’t-tenzîl*, 8: 350.
[101] İbn İshak, *es-Sîre*, 144.
[102] Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, çev. Ömer Sabuncu - Mahmut Sabuncu (Ankara: Ankara Okulu, 2019), 49.

tepkisi şöyle oldu: "Kahrolası! Bizi bunun için mi topladın?" Bu sözler üzerine Tebbet sûresi indirildi.[103]

2-Başka bir senetle gelen İbn Abbas rivayetinde Hz. Peygamber kavmine kabile kabile seslenmiştir. "Resûlullah Safâ tepesine çıktı ve 'Ey insanlar toplanın!' diyerek insanları çağırdı. Bunun üzerine insanlar toplandı ve onlara şöyle söyledi: 'Ey Benî Hâşim! Ey Benî Abdülmuttalib! Ey Benî Fihr! Size şu dağın arkasında düşman ordusu var ve size saldırmak üzere diye haber versem ne düşünürsünüz? Bana inanır mısınız?' 'Evet, inanırız' dediler. Hz. Peygamber 'O halde ben önünüzdeki şiddetli azaba karşı sizi uyarıyorum.' dedi. Ebû Leheb ise 'Kahrolası! Bizi bunun için mi topladın?' dedi. Bunun üzerine Tebbet sûresi nâzil oldu."[104] Hz. Peygamber onları çağırırken kulağını parmaklarıyla kapatarak yüksek sesle bağırmıştır.[105]

Bu iki rivayet arasında sadece anlatım farkı vardır. Bahsedilen olay aynıdır. Taberî, aynı kişiden –İbn Abbas- gelen ve bu kadar belirgin olmayan bir farklılık olsa da iki rivayeti de nakletmiştir. Göze çarpan fark, Hz. Peygamber'in onlara seslenişinin farklılığıdır. Görüldüğü üzere Hz. Peygamber öncelikle Safâ tepesine çıkarak insanları çağırmış, hatta kabile kabile isimlerini söylemiştir. İnsanları başarıyla etrafında topladıktan sonra hemen tebliğine başlamamış; öncelikle insanları anlatacağı şeye hazırlamak için düşman ordusu var derse inanıp inanmayacaklarını sorarak kendisinin doğru sözlü oluşuna vurgu yapmıştır. Tebliği için uygun bir ortam oluşturmuştur. Resûlullah'ın bu davranışı çok yerindedir çünkü bir mesajın yerine ulaşabilmesi için onun iletildiği ortam veya bağlam önem taşımaktadır.[106] Ancak Resûlullah'ın bu ilk açıktan tebliğ girişimi en yakınlarından olan amcasının ona hakaretiyle sonuçlanmıştır. Sonuç olarak bu rivayet bize Resûlullah'ın ilk açıktan çağrısını nasıl yaptığı ve tebliğ metodu konularında bilgi vermektedir. Taberî, bu rivayetlerden başka Hz. Peygamber'in yakınlarını hangi sözlerle uyardığına dair rivayetleri de nakletmiştir. Bunlar şu şekildedir:

[103] Taberî, *Tefsîr*, 24: 715.
[104] Taberî, *Tefsîr*, 24: 716 benzer rivayetler bkz: Taberî, *Tefsîr*, 17: 657-661.
[105] Taberî, *Tefsîr*, 17: 658 Bu rivayet Kasâme b. Züheyr'den nakledilmiştir.
[106] Doğan Cüceloğlu, *İnsan insana* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001), 79.

3-Taberî'nin Hz. Âişe'den naklettiği rivayete göre: *"En yakın akrabanı uyar"*[107] âyeti inince Resûlullah şöyle buyurdu: "Ey Safiyye bint Abdülmuttalib! Ey Fâtıma bint Muhammed! Ey Abdülmuttalib oğulları! Benim malımdan ne isterseniz isteyin ama Allah katından gelecek olan azaba karşı sizi koruyamam."[108]

4-Taberî'nin Ebû Hüreyre'den (ö. 58/678) naklettiği rivayete göre: *"En yakın akrabanı uyar"* âyeti inince Resûlullah akrabalarına şöyle çağrıda bulunmuştur: "Ey Kureyş! Allah'tan nefislerinizi satın alın. Sizi Allah'tan gelene karşı koruyamam. Ey Benî Abdümenâf! Sizi Allah'tan gelen azaba karşı koruyamam. Ey Abbas b. Abdülmuttalib! Seni Allah'tan gelen azaba karşı koruyamam. Ey Resûlullah'ın kızı Fâtıma! Seni Allah'tan gelen azaba karşı koruyamam. Benden istediğini iste ancak seni Allah'tan gelecek olan azaptan koruyamam."[109]

5-Ebû Hüreyre'den gelen başka bir rivayette Hz. Peygamber Kureyş'i ve kızını şu ifadelerle uyarmıştır: "Ey Kureyş kendinizi ateşten koruyun, Ey Fâtıma kendini ateşten kurtar."[110]

6-Taberî'nin yine Ebû Hüreyre'den rivayet ettiğine göre*: "En yakın akrabalarını uyar."* âyeti inince Resûlullah (s.a.v) Kureyş'i hem genel hem de kabile kabile davet etti. "Ey Kureyş halkı! Allah'tan nefislerinizi satın alın. Ey Ka'b b. Lüey halkı! Ey Abdümenâf halkı! Ey Benî Hâşim! Ey Benî Abdülmuttalib! -bütün kabileleri tek tek söyledi-. Kendinizi ateşten kurtarın. Ey Fâtıma bint Muhammed! Kendini ateşten kurtar. Allah'tan gelecek azaba karşı bir şey yapamam."[111]

Birbirine benzeyen bu rivayetlerde farklılık bazı kelimelerdedir. Kelimeler farklı olmasa bile senetlerinde farklılıklar bulunmaktadır. İşte Taberî, birbirine benzer rivayetlerden sadece bir tanesini vermekle yetinmemiş, bir kelime veya bir râvi farkı olsa bile ulaşabildiği bütün rivayetleri sıralamıştır.

Rivayetlerde bu sözlerin nerede ve ne zaman söylendiği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Taberî, Hz. Peygamber'in akrabalarını uyardığı sözleri içeren bu rivayetlere Safâ tepesi rivayetlerinden hemen sonra yer vermiştir. Buna

---

[107] eş-Şuarâ 26/214.
[108] Taberî, *Tefsîr*, 17: 654 Aynı sayfada iki benzer rivayet daha vardır.
[109] Taberî, *Tefsîr*, 17: 655 benzer diğer iki rivayet için bkz: Taberî, *Tefsîr*, 17: 656.
[110] Taberî, *Tefsîr*, 17: 657.
[111] Taberî, *Tefsîr*, 17: 657.

binaen Resûlullah bu sözleri Safâ tepesinde söylemiş olmalıdır. Nitekim İbn Sa'd'ın aktarmış olduğu bir rivayet bu konuda bizi aydınlatmaktadır. *Câmiʿu'l-beyân'*daki gibi "Sizi önünüzdeki azaba karşı uyarıyorum." sözünden sonra Hz. Peygamber'in "Ey Benî Abdülmuttalib! Ey Benî Abdümenâf! Ey Benî Zühre! -ta ki Kureyş'in diğer bütün kabilelerini saydı-. Allah en yakın akrabalarımı uyarmamı istedi. Lâ İlahe illallah demeniz dışında ben size ne dünyada ne de ahirette fayda sağlayabilirim…" sözü yer almaktadır.[112] O zaman yukarıda verilen rivayetlerdeki sözleri Safâ tepesinde söylemiş olmalıdır.

Yine Belâzürî'nin *Ensâb*'ında ve Taberî'nin tarihinde Resûlullah'ın Safâ tepesine çıkarak Kureyş'i çağırması ile ilgili rivayetler yer almaktadır.[113] Ancak İbn İshak ve İbn Hişâm'ın *Sîre*'lerinde Hz. Peygamber'in Safâ tepesine çıkması ile ilgili bilgi yer almamaktadır.

Bu rivayetlerde 1-Hz. Peygamber'in hangi sözlerle yakın akrabalarını uyardığını görüyoruz. Onları özellikle Allah'tan gelecek olan azaba karşı uyarmıştır. Ayrıca mecaz bir ifade kullanarak nefislerini Allah'tan satın almalarını söylemiştir. 2-İnsanları her açıdan: Kureyş olarak genel, kabile kabile daha özel ve şahıs olarak birebir uyarmıştır. 3-Tebliğini sadece erkeklere değil kadınlara da yapmış; halası Safiyye ve kızı Fâtıma'yı ateşten kendilerini kurtarmaya çağırmıştır.

7-Taberî'nin İbn Şihâb'tan (ö. 124/742) rivayet ettiğine göre*: Şuarâ* sûresinin *"En yakın akrabalarını uyar."* âyeti inince Resûlullah Kureyş'i topladı ve onların huzuruna çıktı. Dedi ki: "Aranızda yabancı biri var mı?" "Hayır, yoktur ancak kız kardeşlerimizin oğulları vardır. Onları bizden görüyoruz." dediler. Resûlullah: "Evet, onlar sizdendir." dedi. Onlara nasihat etti ve sözünün sonuna şunu ekledi: "Kıyamet günü ahirete sevk edilirken insanlar bana geldiğinde ne olacağını bilmiyorum. Siz ise bana dünyada geldiniz."[114]

Rivayette bu olayın nerede ve ne zaman gerçekleştiği belirtilmemiştir. Bu olayın açıktan tebliğ emrinden sonra Hz. Peygamber'in yakınlarını toplayıp onlara tebliğ etmek için gerçekleştiği sonucuna varabiliriz. Çünkü Resûlullah öncelikle yabancı biri olup olmadığını teyit etmektedir. Konuşmasını yapmadan önce böyle bir

[112] İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 169.
[113] Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 2: 319; Belâzürî, *Ensâb*, 1: 137.
[114] Taberî, *Tefsîr*, 17: 656.

soru sorması Resûlullah'ın kendisine emredileni yerine getirirken ne kadar hassas davrandığını göstermektedir.

2.1.3.2. Akrabalarına Yemek Vermesi

İslâm'ı açıktan tebliğ etmesi emrinin akabinde yakınlarını toplayıp onlarla konuşmak isteyen Hz. Peygamber en yakın akrabalarını uyarmak üzere bir yemek tertip etmiştir.

1-Taberî'nin İbn İshak yoluyla Hz. Ali'den verdiği rivayete göre: "Resûlullah'a (s.a.v.) *"En yakın akrabalarını uyar."* âyeti inince beni çağırdı ve şunları söyledi: 'Ey Ali! Allah, bana en yakın akrabalarımı uyarmamı emretti. Onları dine çağırdığım zaman hoşlanmadığım şekilde davranacaklarını bildiğim için bu emri yerine getiremedim. Bu yüzden sustum ta ki Cebrâil bana gelerek şöyle dedi: 'Ey Muhammed! Emrolunduğun şeyi yapmazsan Rabbin sana azap eder.' O yüzden sen bir miktar yemek hazırla. İçine koyun paçalarından koy. Büyük kâseye de süt doldur. Sonra konuşup tebliğ yapabilmem için Abdülmuttalib oğullarını topla.' 'Bana emredileni yerine getirerek onları çağırdım. Yaklaşık kırk kişiydiler. Bundan daha fazla ya da daha az olabilirler. İçlerinde Hz. Peygamber'in amcaları; Ebû Tâlib, Hamza, Abbas ve Ebû Leheb de vardı. Toplandıkları zaman Resûlullah hazırladığım yemeği getirmemi söyledi. Yemeği getirince ondan küçük bir parça et alarak onu dişleriyle böldü ve yemeğin içine attı. Bismillah diyerek yemekten almalarını söyledi. Davetlilere yemek ne eksik geldi ne de arttı; tam geldi. Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki bir adamın doyabileceği kadar bir yemekle hepsi doydu. Sonra Resûlullah: 'Kaplara su doldur.' dedi. Su kabını getirdim ve onlar doyasıya kadar içtiler. Bir adamın susuzluğunu giderecek kadar bir suyla hepsi kandılar. Resûlullah onlarla konuşmak istediği sırada Ebû Leheb daha önce davranarak 'Arkadaşınız sizi sihirledi.' dedi. Bu söz üzerine insanlar ayrıldı ve Resûlullah onlarla konuşma fırsatı bulamadı. Hz. Peygamber: 'Ey Ali, gördüğün gibi bu adam benim önüme geçti ve ben kavmimle konuşamadan ayrılıp gittiler. Yarın, bugün yapmış olduğun gibi bir yemek hazırla ve onları tekrardan bir araya topla.' dedi. Yemeği yaptım, onları topladım. Yemeği Resûlullah'a getirdim. Dün yaptığının aynısını yaptı. Doyasıya kadar yiyip içtiler. Resûlullah nihayet onlarla konuşma fırsatı buldu. 'Ey Abdülmuttalib oğulları! Allah'a yemin olsun ki ben, Araplar

arasında kavmine benim size getirdiğimden daha faziletli bir şey getiren bir genç bilmiyorum. Ben size hem dünya hem ahiret için hayırlar getirdim. Allah, bana sizleri kendisine çağırmamı emretti. İçinizden kim beni destekler ve yanımda olursa o benim kardeşim olur…' Hepsi Resûlullah'ın sözlerinden yüz çevirdi. Ben de dedim ki: 'Ben onların en genci, gözleri en çapaklı olanı, en göbeklileri, en zayıf bacaklılarıyım. Ben, ey Allah'ın nebîsi! Senin yanında olurum. Resûlullah boynumdan tuttu ve şöyle söyledi: 'İşte bu, benim kardeşimdir… Onu dinleyin ve ona itaat edin.' İnsanlar, Ebû Tâlib'e 'Oğlunu dinlemeni ve ona itaat etmeni emretti.' diyerek; dalga geçip gülerek kalktılar."[115]

Rivayetten anlaşılana göre Resûlullah onları uyardığı takdirde akrabalarının tavırlarının nasıl olacağını tahmin etmiş; bu yüzden emri bir türlü yerine getirememişti. Ancak Cebrâil tarafından uyarıldıktan sonra akrabalarını uyarmak üzere sonuç ne olursa olsun hemen harekete geçerek Hz. Ali'den yemek hazırlayıp onları bir araya toplamasını istemiştir. İlk seferinde amcası Ebû Leheb onun yemekten sonra davetlilerle konuşmasını engellemiştir. İlk girişimi engellenen Hz. Peygamber pes etmemiş tekrardan Hz. Ali'den yemek tertip edip onları bir araya toplamasını istemiştir. İkinci yemek davetinde konuşma fırsatı bulan Resûlullah, onlara tebliğini yapmıştı. Ama karşıdakilerin tavırları tahmin ettiğinden farksız olmuştu. Akrabaları, Hz. Peygamber ile dalga geçerek yüz çevirmişlerdi.

Bu rivayet, İbn İshak'ın *Sîre*'sinde yer almaktadır. Ancak sondaki Hz. Ali'nin sözleri yer almamaktadır. Rivayet Resûlullah'ın "…Ey Benî Abdülmuttalib! Vallahi, kavmine benden daha faziletli bir şey getiren başka bir Arap genci bilmiyorum. Size hem dünya hem ahireti kazandıracak bir şey getirdim."[116] cümlesiyle bitmektedir.

Burada Hz. Ali'nin tavrı da dikkat çekmektedir. Bütün zayıflıklarına rağmen ne olursa olsun Hz. Peygamber'in yanında olacağını ifade etmiştir. Hz. Ali on yaşında Müslüman olduğuna göre[117] Hz. Peygamber'in bu yemeği yakın akrabalarını uyarması emri sonrası verdiğini düşünürsek o sıralarda Hz. Ali on üç ya da on beş yaşlarında olmalıdır. Hz. Ali ilk Müslüman olanlardan birisidir. Bir rivayete göre o

[115] Taberî, *Tefsîr*, 17: 661-663.
[116] İbn İshak, *es-Sîre*, 145, 146.
[117] İbn İshak, *es-Sîre*, 137.

ilk Müslüman olan erkektir. Ondan sonra Zeyd b. Hârise (ö. 8/629) ve daha sonra Hz. Ebû Bekir Müslüman olmuştur.[118]

2.1.3.3. Yakın Akrabalarından Beklentisi

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) inanmalarını ve desteklerini en çok beklediği kişiler akrabalarıdır. Bunu yapmıyorlarsa bile en azından engel olmamalarını istemiştir. Taberî'nin aktardığına göre bu isteğini onlara şöyle belirtmiştir:

1-İbn Abbas'tan nakledilene göre Resûlullah'ın bütün Kureyş ile akrabalığı vardı. Onlar, Hz. Peygamber'den yüz çevirip ona tâbi olmayı kabul etmedikleri zaman Resûlullah onlara şöyle dedi: "Ey kavmim! Bana tabi olmaktan yüz çevirdiniz hiç olmazsa akrabalığımızı gözetin. Sizden başka öncelikle benim yardımıma yetişecek ve beni koruyacak yoktur."[119]

2-Yine İbn Abbas'tan rivayet edilene göre Hz. Peygamber Kureyş'e şöyle dedi: "Sizden hiçbir mal istemiyorum ancak benim ve sizin aranızdaki yakınlıktan dolayı en azından bana eziyet etmemenizi istiyorum. Sizler benim kavmimsiniz; herkesten daha çok bana itaat etmeye ve davetime icabet etmeye layıksınız."[120]

Allah Teâla'nın *"En yakın akrabanı uyar."* emrine muhatap olan Hz. Peygamber'in Safâ tepesine çıkarak ilk açıktan davetini yapması, bununla birlikte bir de yemek tertip etmesi, akrabalarına kendilerini ateşten kurtarmalarına yönelik özel ve genel çağrıları, yakınları olan akrabalarından en azından kendisine zulmetmemelerini istemesi ile alakalı rivayetlere hem Begavî hem de İbn Ebû Hâtim yer vermiştir.[121] Ancak bu tarz rivayetlere Taberî diğerlerine göre daha çok yer vermiş, anlaşılan toplayabildiği bütün rivayetleri aktarmıştır.

"Hz. Peygamber'e Gelen Vahiy ve Tebliği" başlığı altındaki rivayetlerden Hz. Peygamber'e gelen ilk vahiy, vahyin geliş şekilleri ve onun tebliğ faaliyetleri hakkında önemli bilgilere ulaşmaktayız. Önemli bilgileri içeren bu rivayetlerle Resûlullah'a gelen ilk vahiy ve tebliğ faaliyetleri hakkında genel bir çerçeve çizilmesi mümkündür.

---

[118] İbn İshak, *es-Sîre*, 139.
[119] Taberî, *Tefsîr*, 20: 495.
[120] Taberî, *Tefsîr*, 20: 496 Aynı sayfada benzer rivayetler yer almaktadır.
[121] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 8: 2825-2826, 10: 3274; Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 6: 131-132, 7: 190.

2.2. HZ. PEYGAMBER VE MÜŞRİKLER

Bilindiği üzere Resûlullah (s.a.v.) İslâm'ı tebliğ ederken Mekkeli müşriklerin çeşitli tepkilerine maruz kalmıştır. Bu tepkilerin farklı nedenlere dayandığı ve değişik dönemlerde vuku bulduğunu söylemek mümkündür. Müşriklerin tepkilerini başlıca gruplandıracak olursak 1-Alaycı Tavır Sergileme Dönemi, 2-Hakaret ve İşkence Dönemi, 3-Toplumdan Soyutlama Dönemi, 4-Hicrete Zorlama Politikası Dönemlerinden bahsedebiliriz.[122]

Müşrikler ilk başta Hz. Peygamber'in davetini önemsemediler. İslâm onların putlarını eleştirmeye başlayınca öncelikle Hz. Peygamber ve müminlerle alay ettiler. Bu şekilde müminleri imandan vazgeçiremeyeceklerini anlayan müşrikler bu sefer eziyet ve işkence yoluna başvurdular. Hz. Peygamber başta olmak üzere Müslümanlara çeşitli eziyet ve işkenceler yaptılar. Daha sonra boykot kararı alarak onları toplumdan soyutlamak istediler. Hâşimoğulları ve Müslümanlarla her türlü ilişkiyi kestiler. Müşriklerin eziyetleri dayanılmaz bir noktaya ulaştığında 615 ve 617 yıllarında müminlerden bazıları Habeşistan'a göç etmek zorunda kaldılar.[123]

Başka bir araştırmada müşriklerin tepki dönemleri daha ayrıntılı olarak şu şekilde ayrılmıştır: 1-Görmezden gelme 2-Alay Etme 3-Mücadele ve Münakaşa 4-İftira ve Hakaret 5-Uzlaşma Vaadi 6-Boykot 7-Fiilî Saldırı[124]

Bittabi bu dönemleri keskin sınırlarla birbirinden ayırmak mümkün değildir. Her dönem bir diğerinden parçalar içermektedir. Bu dönemlerin oluşturulması Hz. Peygamber'e yönelik tepki çeşitlerinin anlaşılması açısından bize kolaylık sağlamaktadır.

Taberî, bu tepkileri ve olayları bir düzene veya kronolojik bir sıraya göre vermemiştir. Yeri geldiğinde âyetleri açıklamak üzere bu olaylara yer verdiğinden, âyetler ise nüzûl sırasına göre dizili olmadığından dolayı tefsirin içinde dağılmış bir şekilde yer almaktadır. Ayrıca olayların hepsine yer vermemektedir.

---

[122] Kemal Sözen, "Hz. Peygamber'in Tebliğde Karşılaştığı Problemlere Analitik Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmî Dergi* 37/1 (2001), 91, 92.
[123] Sözen, "Hz. Peygamber'in Tebliğde Karşılaştığı Problemlere Analitik Bir Yaklaşım", 92, 93.
[124] Enver Bayram, "Mekke Müşriklerinin Nübüvvet Karşısındaki Tutum Ve Davranışları (Mekkî Sureler Bağlamında)", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/Ek sayı: 1 (2019), 923-937.

2.2.1. Müşriklerin Hz. Peygamber'e Yönelik Sözlü ve Fiilî Eziyetleri

İslâm dinini tebliğ etmekten başka bir amacı bulunmayan Hz. Peygamber (s.a.v.) bu süreç esnasında sık sık müşriklerin eziyet, baskı ve hakaretlerine maruz kalmıştır. Asabiyet[125] ilkesi gereği başta amcası Ebû Tâlib olmak üzere kabilesi tarafından korunmasına rağmen Hz. Peygamber her zaman müşriklerin hedefindeydi. Her fırsatta şahsına saldırılıyor ve Allah katından getirdiği dinle alay ediliyordu. Yüce Allah ise Resûlünü bu konuda asla yalnız bırakmıyor; onu, müşriklerin bu davranışları karşısında teselli ediyor, müşriklerin bu yanlış davranışlarını bizzat eleştiriyordu. Vahye yansıyan bu durumlar ile ilgili rivayetler, tefsirlerde yerini almıştır. Bu minvalde olan rivayetler bu başlık altında incelenecektir.

2.2.1.1. Sözlü Eziyetler

Müşrikler Ebû Tâlib'in himayesinde olduğu için Hz. Peygamber'e (s.a.v.) daha çok sözlü olarak saldırıyorlardı. Bu sözlü alay, hakaret ve saldırılara karşı cevap bizzat Allah (c.c.) tarafından verilmiştir. Taberî, âyetlerin nüzûl sebebi olan olaylara tefsirinde yer vermiştir. Rivayetler şu şekildedir:

1-Daha önce aktardığımız İbn Abbas rivayetine göre: Hz. Peygamber bir gün Safâ tepesine çıktı ve "Ey insanlar toplanın!" diye seslendi. Bunun üzerine Kureyş halkı etrafında toplandı ve ne olduğunu sordu. Hz. Peygamber "Düşman ordusu geliyor ve size baskın yapacak diye haber versem bana inanır mısınız?" dedi. Kureyş: "Evet, inanırız." dedi. Hz. Peygamber "Şüphesiz ben başınıza gelecek şiddetli bir azaba karşı sizi uyarıyorum." dedi. Bu sözler üzerine orada bulunan Ebû Leheb'in tepkisi şöyle oldu: "Kahrolası! Bizi bunun için mi topladın?" Bu sözler üzerine Tebbet sûresi indirildi.[126] İbn Abbas'tan gelen bu rivayeti Begavî ve İbn Ebû Hâtim de aktarmışlardır.[127]

---

[125] Aralarında soy birliği ya da başka nedenlerle yakınlık bulunan kimselerin muhaliflerine karşı birlikte hareket etmelerini sağlayan dayanışma duygusu olarak tanımlanmaktadır. Özellikle Câhiliye'de Araplar haklı veya haksız olduğuna bakmaksızın kendi kabilesinden olanı savunmaktaydı. İslâmiyet ise asabiyeti yasaklamıştır. Mustafa Çağırıcı, "Asabiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), 3/453.

[126] Taberî, *Tefsîr*, 24: 715 Taberî'nin aktardığı buna benzer birçok rivayet vardır. Bu rivayetlere Hz. Peygamber'in tebliği konusunda değinildiğinden dolayı burada konuyu bize açıklaması açısından sadece bu rivayete yer verilmiştir.

[127] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3473; Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 581.

2-Ebû Leheb ile ilgili Taberî şu bilgileri de aktarır: Resûlullah peygamber olarak gönderildiği zaman, Ebû Leheb onun amcasıydı ve asıl ismi Abdüluzzâ'ydı. Hz. Peygamber onlara görevinden bahsettiği zaman o "Yazıklar olsun! Bizi bunun için mi çağırdın?" dedi.[128] Begavî şunu da ekler: "Yüzünün parlaklığı ve güzelliğinden dolayı ona Ebû Leheb denmiştir."[129]

Görüldüğü üzere Ebû Leheb daha Hz. Peygamber'in ilk açıktan tebliğinde ilk olumsuz tepkiyi ortaya koymuştur. Konuyu anlama ve üzerinde düşünme gereği bile duymamıştır. Şüphe yok ki diğer insanlardan ziyade amcasının, yakınının böyle yapması Hz. Peygamber için daha üzücü olmalıdır.

Câmiʿu'l-beyân'da Hz. Peygamber'in Safâ tepesindeki seslenişi hakkında başka bir tepki daha dikkatimizi çekmektedir. Bu tepkinin kime ait olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Rivayet şöyledir:

3- Tâbiîn müfessirlerinden Katâde'den (ö. 117/735) nakledildiğine göre: Nebî bir gün Safâ tepesine çıktı ve Kureyş'i çağırdı. Onlara kabile kabile seslendi. -Ey falan oğulları! Ey filan oğulları gibi- Onları Allah'ın azabına karşı uyardı. Onlardan birisi "Arkadaşınız kesinlikle aklını kaçırmış! Bırakalım, sabaha kadar bağırsın dursun." dedi. Bunun üzerine Allah *"Onlar düşünmediler mi ki (çok iyi tanıdıkları, kendileri ile iç içe yaşamış olan) arkadaşlarında (Peygamber'de) delilikten eser yoktur. O, ancak apaçık bir uyarıcıdır."*[130] âyetini indirdi.[131]

Rivayette bu sözü söyleyenin ismi belirtilmeyerek sadece söylenen söze değinilmiştir. Ancak söyleyen kimse belirtilmemiş olsa bile bu rivayet Hz. Peygamber'e karşı olan ilk tepkileri göstermesi açısından önemlidir.

Hz. Peygamber'e düşmanlık yapan Ebû Leheb'in tepkisinden bahsedildi. Onun İslâm'a karşı düşmanlık gösterdiği ve bu konuda başı çekenlerden biri olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak sadece o değil karısı Ümmü Cemîl de Hz. Peygamber'e düşmanlık edenler arasında kocası gibi başı çekmekteydi. Bu karı koca hayatları boyunca Hz. Peygamber ve İslâm karşıtlığı doğrultusunda çalışmışlardır.

[128] Taberî, *Tefsîr*, 23: 717.
[129] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 581.
[130] el-Aʻrâf 7/184.
[131] Taberî, *Tefsîr*, 10: 602.

4-İbn Abbas "*Onun karısı da odun taşıyıcısıdır.*"[132] âyetiyle ilgili olarak "Ebû Leheb'in karısı dikenleri toplar, Nebî'nin ve sahâbesinin yoluna dökerdi ki ayakları kanasın, yara olsun." demiştir.[133]

5-*Câmiʿu'l-beyân*'da başka bir rivayette: Ebû Leheb'in karısına "Nebî seni hicvediyor" dediler. Dedi ki: "Beni ne ile hicvediyormuş? Benim boynumda iple odun taşıdığımı gördünüz mü?" Sonra Hz. Peygamber'e (s.a.v.) giderek "Rabbin sana darıldı." dedi. Bunun üzerine Duhâ sûresinin *"Kuşluk vaktine andolsun. Karanlığı çöktüğü zaman geceye andolsun ki, Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da."*[134] âyetleri indirildi.[135]

6-Duhâ sûresinin bu âyetlerinin nüzûl sebebi olarak müşriklerin Hz. Peygamber'e bir müddet vahiy gelmeyince "Rabbi Muhammed'e darıldı ve onu bıraktı." Yahut "Arkadaşını veya şeytanını göremiyoruz." demeleri olduğu da rivayet edilmiştir."[136]

Taberî, bu rivayetleri Tebbet sûresinin tefsiriyle alakalı olarak vermiştir. Bu yüzden Ümmü Cemîl'in "Boynumda iple odun taşıdığımı gördünüz mü?" lafı Tebbet sûresi ile alakalıdır. Sûrenin son âyetinde Allah Teâla şöyle buyurur: "*Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu halde sırtında odun taşıyarak karısı da (o ateşe girecektir)."*[137] Ümmü Cemîl veya diğer müşriklerin Hz. Peygamber'i üzmek için buldukları her fırsatı kullandıkları aşikârdır.

Begavî ve İbn Ebû Hâtim, Ümmü Cemil'in diken toplayarak Hz. Peygamberin ve arkadaşlarının ayaklarının kanaması için yollarına serpmesi rivayetinin yanında başka rivayetlere de yer vermişlerdir. İbn Ebû Hâtim onun isminin Avrâ Ümmü Cemîl bint Harb olduğunu "Ebû Leheb Kahrolsun! Kahroldu da" âyeti inince "Atalarımızı kınadı ve biz de onun emrine isyan ettik." dediğini naklederken[138] Begavî, onun boynunda sahip olmakla övündüğü bir gerdanlığının

[132] Tebbet 111/4.
[133] Taberî, *Tefsîr*, 24: 719 Taberî, *Tefsîr*, benzer rivayetler için bkz: 24: 719, 720.
[134] ed-Duhâ 93/1-3.
[135] Taberî, *Tefsîr*, 24: 721, 722.
[136] Taberî, *Tefsîr*, 23: 484-487.
[137] Tebbet 111/4, 5.
[138] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3472.

olduğunu ve "Bunu Muhammed'e düşmanlık uğrunda harcayacağım." dediğini nakletmiştir.[139]

7-Müşriklerin başka bir sözlü saldırısı Resûlullah'a "soyu kesik" demeleridir. Taberî'nin rivayet ettiğine göre Âs b. Vâil şöyle derdi: "Ben Muhammed'in düşmanıyım. Onun soyu kesiktir." Ukbe b. Ebû Muayt da aynı şekilde onun soyu kesiktir ifadesini kullanmıştır.[140]

Kureyşliler birinin oğlu öldüğünde "بتر فلان" derlerdi. Soyu kesik olarak tercüme ettiğimiz kelimenin aslı bu fiilden türemiş olan "ebter" kelimesidir. Hz. Peygamber'in erkek çocuğu kalmayınca Ukbe b. Ebû Muayt ona ebter demiştir.[141]

Begavî ebter denilmesi ile alakalı Taberî'den farklı olarak şu rivayetlere yer vermiştir: "Âs b. Vâil Mescid-i Harâm'a girerken Benî Sehm kapısının önünde Resûlullah ile karşılaşıp konuştular. Kureyş'in yiğitlerinden bir grup insan mescitte oturuyordu. Âs b. Vâil yanlarına gelince 'Konuştuğun kişi kimdi?' diye sordular. 'İşte o ebterle' dedi. O sıralarda Resûlullah'ın Hz. Hatice'den olan oğlu vefat etmişti."[142] Ayrıca Âs b. Vâil'in yanında Resûlullah'tan bahsedilince "Bırakın onu! O soyu kesik bir adamdır. Öldüğü zaman ismi artık anılmayacak unutulup gidilecektir." derdi.[143]

Burada Resûlullah'a ebter diyenler ile alakalı iki isim zikredilmiştir. İki müşrikin hatta daha fazlasının bu ifadeyi kullanmaları mümkündür. Rivayetlerin çeşitliliğine bakarak bunu bir defa değil zaman zaman kullandıklarını söyleyebiliriz. Bu tavırlarını sadece kendi şehirlerinde değil Mekke dışından bazı işbirlikçileri ile konuşurken de sürdürmüşlerdir. Sıradaki rivayet bu tavırlarına örnektir:

7-İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Kâ'b b. Eşref[144] Mekke'ye geldiği zaman müşrikler ona dediler ki: "Biz sikâye ve sidâne ehliyiz. Sen ise Medine ehlinin efendisisin. Söylesene biz mi daha hayırlıyız yoksa şu soyu kesik olan mı?

---

[139] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 583.
[140] Taberî, *Tefsîr*, 23: 698, 699.
[141] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3470.
[142] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 560.
[143] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 560.
[144] Mehmet Ali Kapar, "Ka'b b. Eşref" (İstanbul, 2001) Ka'b b. Eşref İslâm düşmanlığı ile bilinen Yahudi bir şairdir. Baba tarafından Tay kabilesine anne tarafından ise Yahudi Benî Nadir kabilesine mensuptur. Bu yüzden hem Araplar hem de Yahudiler tarafından sevilirdi. Kureyş'i şiirleriyle Müslümanlara karşı kışkırtırdı.

Bizden daha hayırlı olduğunu iddia ediyor." Kâ'b b. Eşref: "Tabi ki siz daha hayırlısınız." cevabını verdi. Bunun üzerine *"Doğrusu sana buğzeden, soyu kesik olanın ta kendisidir."*[145] ve *"Kendilerine Kitap'tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar cibte ve tâğûta inanıyorlar. İnkâr edenler için de 'Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır.' diyorlar"*[146] âyetleri indirildi.[147]

8-Taberî'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre: Nadr b. Hâris isminde Kureyş'in şeytanlarından bir adam vardı. Resûlullah'a eziyet ediyor, düşmanlık yapıyordu. Hîre'ye gittiği zaman Fars memleketinin masallarını, Rüstem ve İsfendiyâr efsanelerini öğrendi. Resûlullah bir gün bir mecliste, kendilerinden önce yaşayıp da Allah'ın gazabına uğrayan kavimleri anlatarak insanları uyarıyordu. Resûlullah kalkar kalkmaz: "Ey Kureyş! Vallahi ben bu sözlerden daha güzellerini biliyorum. Gelin de size anlatayım." dedi ve onlara Rüstem ve İsfendiyâr'ın masallarını anlattı. Sonra şöyle dedi: "Muhammed benden daha güzel ne anlatmış olabilir?" Allah Teâlâ Nadr b. Hâris hakkında 8 ayet indirdi. Allah'ın şu kavli gibi; *"Ona âyetlerimiz okununca eskilerin masalları der."*[148]

Begavî yukarıdaki Taberî rivayetini destekleyen bir rivayeti āātil'den nakletmiştir: Nadr b. Hâris b. Kelde ticaretle uğraşır, Hîre'ye gidip gelirdi. Acemlerin hikâyelerini satın alır, gelir ve şöyle diyerek Kureyş'e anlatırdı: "Muhammed (s.a.v.) size Âd ve Semûd haberlerini anlatıyor ben de size Rüstem, İsfendiyâr ve Kisrâ haberlerini anlatacağım." Onun sözlerini hoş bularak Kur'an dinlemeyi terk ederlerdi.[149]

Rüstem ve İsfendiyâr İran edebiyatı destanlarında yer alan efsanevi kahramanlardır.[150] Nadr b. Hâris böyle yaparak Hz. Peygamber'in faaliyetlerini sabote etmeye çalışıyordu. Ben size daha güzellerini anlatayım diyerek öğrendiği efsaneleri anlatmak istemesi; dolayısıyla Hz. Peygamber'in söylediklerinin ve getirdiği Kur'an'ın eskilerin masalları olduğunu beyan etmek demekti. Anlattığı

[145] el-Kevser 108/3.
[146] en-Nisâ 4/51.
[147] Taberî, *Tefsîr*, 24: 700.
[148] el-Kalem 68/15, el-Mutaffifîn 83/13; Taberî, *Tefsîr*, 17: 400.
[149] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 6: 288.
[150] Nurettin Albayrak, "İsfendiyâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 22/511, 512.

efsanelerle Hz. Peygamber'in tebliğ faaliyetini baltalamak, onun sözlerini basite indirgeyerek insanların gözünde küçük düşürmek istediği açıkça görülmektedir.

Nadr b. Hâris'i diğer müşriklerden ayıran bir özelliği vardı. Onun saldırıları fiziki olmaktan çok fikirsel düzeydeydi. Onun bu entelektüel plandaki düşmanlığı hakkında bir makale ele alan Feyza Betül Köse şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: "Rivayetlere yansıdığı kadarıyla Nadr'ın Müslümanlara olan düşmanlığı, işkence etmekten çok bilgi birikimini, anlattığı hikâyeleri, hitabet gücünü, ikna kabiliyetini kullanmak ve bunlar aracılığıyla tuzak kurmak şeklinde kendisini göstermekteydi."[151]

"Müslümanlara işkence etmek, onları hapsetmek, çeşitli maddi mahrumiyetler yaşatmak en yaygın olan mücadele yöntemleri olmakla birlikte bunlara genellikle, maddi güç, kaba kuvvet sahibi olanlar başvurmuşlardır. O toplumda kültür ve entelektüel birikimi ile temayüz eden Nadr b. el-Hâris ise mücadelesini bu özelliklerini kullanmak suretiyle gerçekleştirmiş, kendi bireysel çabalarının yanı sıra müşriklere yol gösteren, taktik öğreten bir isim olmuştur. Hakkındaki rivayetler, kendisinin Mekke toplumu üzerinde etkin bir konumda olduğunu ortaya koymaktadır."[152]

9-Katâde rivayeti de yukarıdaki rivayetleri destekler mahiyettedir: Müşrik Araplardan bir grup Nebî'ye (s.a.v) giden yolda otururlar ve müminlerden birisi Nebî'ye gitmek için o yoldan geçtiği zaman derlerdi ki: "Bunlar eskilerin masalları ve bâtıl inanışlarıdır."[153] Bu rivayete bakarak eskilerin masalları ifadesini sadece Nadr'ın değil başka müşriklerin de kullandığını söyleyebiliriz.

İbn Ebû Hâtim müşriklerin yolda oturup 'bunlar eskilerin masallarıdır' demeleriyle alakalı Taberî'den farklı olarak tâbiîn müfessirlerinden Süddî'den (ö. 127/745) şunları aktarmıştır: Kureyşliler toplanarak kendi aralarında konuştular. "Muhammed tatlı dillidir. Konuştuğu zaman adamın aklını başından alır. Soyları bilinen sayılı şereflilerinizi söyleyin. Geceleyin Mekke'nin bütün sokaklarına dağılsınlar. Kim onunla görüşmek isterse onu geri çevirsinler. Bunun üzerine

[151] Feyza Betül Köse, "Bir Entelektüel Müşrik: Nadr b. el-Hâris el-Abderî ve Mücadelesi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2018), 72.
[152] Köse, "Bir Entelektüel Müşrik: Nadr b. el-Hâris el-Abderî ve Mücadelesi", 83.
[153] Taberî, *Tefsîr*, 14: 199.

insanlar sokaklara dağıldılar. “Muhammed neler anlatıyor bir bakalım.” diye gelen birini hemen kenara çekip şöyle dediler: "Ben falancanın oğlu filanım” diyerek nesebini saydı. “Ben sana Muhammed hakkında bilgi vereyim: O yalancı bir adamdır. Ona akılsızlarımız, kölelerimiz ve hayırsızlarımızdan başkası tabii olmuyor. Kavminin büyükleri ve seçkinleri ondan uzak duruyor, yüz çeviriyor.” Allah’ın kavlinde olduğu gibi: *“Onlara ‘Rabbiniz ne indirdi?’ denildiği zaman ‘Öncekilerin masalları!’ dediler.”*[154] İşte böyle bir topluluk, Allah uğrunda doğru yola gitmek üzere gelirse onlara Muhammed hakkında bunları söylüyorlardı.[155]

Resûlullah’ın eskilerin masallarını anlattığını iddia eden müşrikler, başka bir sözlü saldırıda daha bulundular. Bu sefer Hz. Peygamber’in Kur’an’ı yabancı birisinden öğrendiğini iddia ettiler.

10-İbn Abbas rivayetine göre: Resûlullah Mekke'de bir demirciye bazı şeyler öğretiyordu. Acemlerden olan bu kişinin adı Bel‘am'dı. Müşrikler onun yanına girerken Resûlullah'ı gördüler. Çıktığı zaman da şöyle dediler: “Sana Kur’an’ı Bel‘am öğretiyor demek.” Bunun üzerine Allah Teâlâ şu ayetleri indirdi: *“Andolsun ki biz onların, ‘Kur'an'ı ona bir insan öğretiyor’ dediklerini biliyoruz. İma ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Bu Kur'an ise gayet açık bir Arapça'dır.”*[156] Bazı rivayetlere göre ise bu kişinin adı Yaîş olup Benî Muğîre’nin veya Benî Hadramî’nin acem olan kölesiydi.[157] Ya da ismi Cebr olup Hristiyan veya Rum asıllıydı.[158]

İbn Ebû Hâtim’in Süddî’den naklettiği rivayet ise şöyledir: Mekkeliler, Resûlullah’a eziyet ettiklerinde, o Benî Hadramî’den bir kölenin yanına girdi. Ona Ebû Yesr deniliyordu. Tevrat’ı ve İncil’i okmuş bir Hristiyandı. Resûlullah ona sorular sorarak onunla konuştu. Bunu gören müşrikler “Ebû Yesr ona öğretiyor.” dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ *“Bu gayet açık bir Arapçadır.”* buyurdu. Hâlbuki Ebû Yesr’in dili Acemceydi.”[159]

Bu konuda Begavî’nin rivayetlerine göre bu kişinin ismi Bel‘am, Yaîş, Aîş, veya Cebr’dir. Huvevtıb b. Abdüluazzâ’nın kölesi olup güzel bir şekilde Müslüman

[154] en-Nahl 16/24.
[155] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 7: 2281.
[156] en-Nahl 16/103; Taberî, *Tefsîr*, 14: 365.
[157] Taberî, *Tefsîr*, 14: 365, 366.
[158] Taberî, *Tefsîr*, 14: 367-369.
[159] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 7: 2303.

olduğu, Hristiyan olduğu, Tevrat'ı ve İncil'i okuduğu, dilinin Acemce olduğu, Rum asıllı olduğu, demircilikle uğraştığı gibi birbirinden farklı bilgiler yer almaktadır.[160]

Abdullah b. Müslim el-Hadramî isminde bir kişi ise durumu şöyle açıklamaktadır: "Bizim Aynnüttemr'den olan iki kölemiz vardı. Bunlardan birinin adı Yesar diğerinin adı ise Cebr idi. Mekke'de kılıç yapımıyla uğraşır, Tevrat ve İncil'i bilirlerdi. Bazen Resûlullah onların yanına uğrar, onların yanında durur ve onları dinlerdi."[161]

Bu konuda ayrıntılara bakacak olursak kafa karışıklığına yol açacak kadar birbirinden çok farklı bilgiler yer almaktadır. Ancak asıl meseleye bakılacak olursa müşriklerin propagandası açıkça görülmektedir. Onların çarpık fikirlerine göre Hz. Peygamber Kur'an'ı bir insandan öğreniyordu. Oysaki müşriklerin bu konudaki fikri çelişkiliydi. Çünkü Kur'an apaçık, belâgatlı, üstün bir Arapça'ya sahipti. Hâlbuki Resûlullah'ın öğrendiğini iddia ettikleri kişinin dili ise başka bir dildi. Bu çarpıklık bizzat Allah Teâlâ tarafından eleştirilmiştir: "*Andolsun ki biz onların, 'Kur'an'ı ona bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. İma ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Bu Kur'an ise gayet açık bir Arapça'dır."*[162]

11-Müşrikler, Müslümanlarla oturdukları zaman Nebî'nin ve Kur'an'ın bahsi açıldığı zaman hemen küfredip alay ederlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ başka bir söze geçene kadar onlarla oturmamaları hakkında *"Âyetlerimiz hakkında dedikoduya dalanları gördüğün vakit başka bir söze dalıncaya kadar onlardan yüz çevir, uzaklaş."*[163] âyetini inzâl buyurdu.[164]

2.2.1.2. Fiilî Eziyetler

Resûlullah'a (s.a.v.) sözlü olarak saldıran müşrikler fırsatını bulduklarında fiilî olarak eziyet etmekten de çekinmiyorlardı. Ancak amcası Ebû Tâlib tarafından himaye edildiğinden dolayı fiilî saldırılar, sözlü saldırılara nispetle daha azdır. İlk olarak müşriklerin Hz. Peygamber'in ibadetlerini göz önünde yerine getirmesinden rahatsız olduklarını dile getirebiliriz:

[160] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 5: 44.
[161] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 5: 44.
[162] en-Nahl 16/103; Taberî, *Tefsîr*, 14: 365.
[163] el-En'âm 6/68.
[164] Taberî, *Tefsîr*, 9: 314-317.

1-Taberî'nin İbn Abbas'tan naklettiği bir rivayete göre Resûlullah Makām-ı İbrâhim'de da namaz kılıyordu. O sırada Ebû Cehil geldi ve "Ey Muhammed! Ben seni bundan menetmedim mi?" diyerek tehdit etti. Hz. Peygamber ona biraz sert davranarak çıkıştı. Bunun üzerine Ebû Cehil "Ey Muhammed! Sen beni ne ile tehdit ediyorsun? Vallahi, benim vadi dolusu yardımcım var" dedi. Bunun üzerine *"Haydi taraftarlarını çağırsın. Biz de zebânileri çağıracağız."*[165] âyetleri nâzil oldu."[166]

2-Taberî'nin Ebû Hüreyre'den aktardığı diğer bir rivayete göre Ebû Cehil şöyle dedi: "Muhammed'in –secde etmesini kastederek- gözünüzün önünde yüzünü toprağa sürdüğünü gördünüz mü?" Diğerleri "Evet, gördük." dediler. Ebû Cehil "Lât'a ve Uzzâ'ya yemin ederim ki onu namaz kılarken görürsem boynunu ayaklarımın altına alacağım ya da yüzünü toprağa sürteceğim." dedi. Resûlullah'ın -namaz kılmak için- geldiğini gören Ebû Cehil, onu ayağıyla çiğnemek için yaklaştı. Ancak yaklaşınca gerisin geri döndü ve yapacağından vazgeçti. Bunun üzerine ona ne olduğunu sordular. Dedi ki: "Onunla benim aramda ateşten bir hendek vardı. Korkunç bir varlık ve bazı kanatlar vardı." Resûlullah bu konu hakkında şöyle buyurdu: "Eğer bana yaklaşsaydı melekler onu paramparça edeceklerdi." Bunun üzerine Allah Teâlâ Alak sûresinin altıncı âyetinden son âyetine kadar olan kısmı inzâl buyurdu.[167]

Taberî, Ebû Cehil'in Hz. Peygamber'in namaz kılmasını engellemek istemesiyle alakalı biri İbn Abbas ve diğeri Ebû Hüreyre'den nakledilen iki habere yer vermiştir. Begavî her iki rivayeti[168] naklederken İbn Ebû Hâtim ise sadece Ebû Hüreyre'den gelen rivayeti[169] nakletmiştir.

Ebû Cehil'in Resûlullah'ı namaz kılarken engellemek istemesinden bahseden bu rivayetlerde Hz. Peygamber'e yapılan düşmanlığın sadece düşünce ve söz planında kalmadığı; müşriklerin imkân bulduklarında Hz. Peygamber'e fiilî olarak zarar verme niyeti taşıdıkları görülüyor. Ancak Allah Teâlâ, elçisini onun bu davranışından korumuştur.

---

[165] el-Alak 96/17-18.
[166] Taberî, *Tefsîr*, 24: 537 Aynı sayfada benzer bir rivayet daha vardır.
[167] Taberî, *Tefsîr*, 24: 538 Rivayetin farklı versiyonu için bkz: Taberî, *Tefsîr*, 24: 539.
[168] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 479-480.
[169] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3450.

3-İbn Abbas İsrâ sûresinin *"...Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisi ortası bir yol tut."*[170] âyetini şöyle tefsir etmiştir: "Resûlullah Müslümanlara namaz kıldırırken Kur'an'ı yüksek sesle okudu. Bunu işiten müşrikler Hz. Peygamber'e hakaret ederek ve onu ayıplayarak eziyet ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu: *'Namazda sesini pek yükseltme.'* Allah, burada şunu kastediyordu: Namaz kılarken müşriklerin duyup sana eziyet edebilecekleri kadar Kur'an'ı yüksek sesle okuma. Kur'an-ı Müslümanların seni duyamayacakları kadar çok alçak sesli de okuma. *'İkisi ortası bir yol tut.'* Resûlullah, Medine'ye hicret edince bu hüküm kaldırıldı."[171]

4-Tâbiîn müfessirlerinden Saîd'den (ö. 94/713) rivayet edilene göre Resûlullah bir gün Hacerülesved'i selamlamak istemişti. Ancak Kureyş onu alıkoydu. Dediler ki: "Bizim ilâhlarımıza uğramadan seni Hacerülesved'i selamlaman için bırakmayız." Hz. Peygamber bir an kendi içinden "Hacerülesved'i selamlamam için bu gerekiyorsa (zahiren) yapsam ne olur ki? Allah, benim onlardan nefret ettiğimi biliyor nasılsa." diye geçirdi. Allah Teâlâ bunun üzerine şu âyet-i kerîme'yi indirdi: *"Onlar, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşırtacaklardı. (Eğer böyle yapabilselerdi) İşte o zaman seni dost edinirlerdi."*[172]

Müşrikler ister namaz kılmak olsun ister Hacerülesved'in selamlanması olsun Hz. Peygamber'e zorluk çıkartmışlar hatta Ebû Cehil ayağıyla onu çiğnemek isteyerek fiilî bir saldırı yapmaya niyetlenmişti.

5- Meşhur tâbiîn âlimlerinden Hasan-ı Basrî, İsrâ sûresinin 80. âyetini şöyle tefsir etmektedir: Mekke kâfirleri Resûlullah hakkında kendi aralarında müzakere ettikleri zaman onu öldürmekten, kovmaktan ya da etkisiz hale getirmekten bahsederlerdi. Ancak Allah, onlarla savaş istedi. Ve nebîsine Medine'ye hicret etmesini emretti. Bu âyet-i kerîme'de işte bundan bahseder: "*De ki: Rabbim! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. (Çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar."*[173]

---

[170] el-İsrâ 17/110.
[171] Taberî, *Tefsîr*, 15: 129-131.
[172] el-İsrâ 17/73; Taberî, *Tefsîr*, 15: 13.
[173] Taberî, *Tefsîr*, 15: 55; el-İsrâ 17/80.

6-Yukarıdaki rivayetle benzer şekilde İbn Abbas rivayetinde: Kureyş, Dârünnedve'de[174] toplanıp Resûlullah hakkında konuştukları zaman içlerinden biri şöyle dedi: "Onu hapsedin ve zamanın felaketine uğrayana kadar bekleyin. Aynı daha önceki şairlerin yok olduğu gibi: Zahir ve Nâbiga. O da onlardan birisidir." Bunun üzerine Allah Teâlâ, şu âyet-i kerîmeyi indirdi: *"Yoksa onlar, o bir şairdir; onun zamanın felaketlerine uğramasını bekliyoruz mu diyorlar."*[175]

Yukarıdaki rivayetlerde görüldüğü üzere bi'setten sonra müşrikler meclislerinde toplandıkları zaman konuları, Resûlullah'a karşı nasıl bir yol izleyeceklerini, ne yapacaklarını belirlemek oluyordu. Dârünnedve'de toplandıklarına göre bu planları yapanların şehrin ileri gelenleri olduğunu söyleyebiliriz. Müşrikler sistematik bir şekilde ve beraberce bazı planlar yapmışlardır. Bu şekilde şerre çalışan müşrikler, öldürmek, hapsetmek gibi fiilî zarar vermeye yönelik düşüncelere sahiptiler.

2.2.1.3. En Çok Düşmanlık Gösterenler

Taberî, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile en çok alay edip düşmanlık gösterenlerin kimler olduğuna dair rivayetlere yer vermiştir.

1-Urve b. Zübeyr'den (94/713) nakledilen rivayete göre 5 kişi vardı ki bunlar Hz. Peygamber'i en çok alaya alanlardı. "Bunlar, Kureyş'in büyükleri ve şereflileriydi. Benî Esed b. Abdüluzzâ b. Kusay'dan Esved b. Abdülmuttalib Ebû Zem'a; Benî Zühre'den Esved Abdiyegûs b. Vehb b. Abdümenâf b. Zühre; Benî Mahzûmdan Velîd b. Mugîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm; Benî Sehm b. Amr b. Husays b. Ka'b b. Lüey'den Âs b. Vâil b. Hişâm b. Sa'd b. b. Sehm; Huzaa'dan Hâris b. Tulaytıla b. Amr b. Hâris b. Abdiamr b. Melkân. Bunlar şirkte iyice azıp Resûlullah'a karşı alaylarını arttırdıklarında Allah şu âyetleri indirdi. *"Ey Muhammed! Şimdi sen sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme. Şüphesiz biz, Allah ile beraber başka ilah edinen alaycılara karşı sana yeteriz. İlerde bilecekler."*[176]

---

[174] Belâzürî, *Ensâb*, 1: 59 Dârünnedve Resûlullah'ın dördüncü kuşak dedesi olan Kusay b. Kilâb tarafından kurulmuştur. Mekkeliler burada toplanırlar, fikirlerini açıklarlar, savaş ve şehrin diğer işleri hakkında birbirleriyle istişare ederdi. Diğer kabilelere karşı savaş bayraklarını burada açarlar, Nikâh merasimleri burada yaparlardı. Burası için şehrin idare meclisi ve parlementosu denilebilir.
[175] et-Tûr 52/30; Taberî, *Tefsîr*, 21: 593.
[176] el-Hicr 15/94-96; Taberî, *Tefsîr*, 14: 145.

Rivayette düşmanlık edenlerden 5 kişi, kabileleri ve uzun isimleri ile birlikte ayrıntılı olarak zikredilmiştir. Kısaca şu isimler diyebiliriz:

1- Esved b. Abdülmuttalib

2- Esved Abdüyegûs

3- Velîd b. Mugîre

4- Âs b. Vâil

5- Hâris b. Tulaytıla.

Âyette geçen alaycıların kimler olduğuna dair bu rivayet siyer için de bir kaynaktır. Çünkü Hz. Peygamber ile en çok dalga geçenlerin isimleri ayrıntılı olarak zikredilmiştir. Nitekim onların cezalarının dünyada olan kısmı ile alakalı olarak Taberî, İbn İshak tarikiyle şöyle bir rivayet nakletmiştir:

2-Muhammed b. İshak'ın Urve b. Zübeyr'den veya diğer ulemadan naklettiğine göre bu müşrikler, Kâbe'yi tavaf ederlerken Cebrâil, Resûlullah'ın yanına geldi. Oradan Esved b. Abdülmuttalib geçti. Cebrâil, onun yüzüne yeşil bir yaprak attı, kör oldu. Sonra Esved b. Abdüyegûs geçti. Cebrâil onun karnına işaret etti. Karnı su toplayarak öldü. Sonra Velîd b. Mugîre geçti. Cebrâil, onun yıllar önce topuğuna isabet eden bir yara izine işaret etti. Velîd, Huzâa'dan bir adama ok yaptırıyordu. Oklarını almak için gittiği bir sırada bir ok parçası izarına yapıştı ve yaralandı. Bu yara, onu öldürecek kadar ağır bir yara değildi. Sonra Âs b. Vâil es-Sehmî geçti. Onun ise ayak tabanına işaret etti. Tâif'e gittiği sırada binek hayvanı çöktüğünde bir dikenin üzerine bastı. O dikenden dolayı oluşan sarı su onun ölümünü sebep oldu. Sonra Hâris b. Tulaytıla geçti. Onun başına işaret etti. Onun da burnunda yara oluştu ve o şekilde öldü.[177]

3-Bu konu ile ilgili bu tür rivayetleri tefsirine alan Taberî şunu da aktarır: İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Ebü'l-Hakem'i -Amr b. Hişâm- Resûlullah Ebû Cehil b. Hişâm olarak isimlendirdi.[178]

[177] Taberî, *Tefsîr*, 14: 146, 147 Benzer rivayetler için bkz: Taberî, *Tefsîr*, 14: 147-152.
[178] Taberî, *Tefsîr*, 17: 478.

2.1.3.4. Hz. Peygamber'e Yönelik Sözlü ve Fiilî Eziyetlerle Alakalı Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Özellikle Ebû Cehil, Ebû Leheb, Âs b. Vâil, Nadr b. Hâris, Velîd b. Mugîre gibi isimler eziyet, hakaret ve tehditte başı çekiyorlardı. Her türlü sözlü ve fiilî saldırıya hazırdılar. Hz. Peygamber'in onlara karşı bir garezi olmamasına karşılık onlar bazı nedenlerden dolayı Hz. Peygamber'e İslâm'ı tebliğ etmesinden dolayı kin ve nefret duyuyorlardı. Rivayetlerden hareketle sözlü veya fiilî saldırıları kategorilersek:

1-Hz. Peygamber'in gerek tek başına gerekse ashabıyla birlikte namaz kılarken engellenmek istenmesi

2-Amcası Ebû Leheb'in hakareti

3-Ümmü Cemîl'in Hz. Peygamber'in yoluna dikenler serpmesi

4-Resûlullah'a ebter denilmesi

5-Kur'an'ı ona başkası öğretiyor denilerek iftira atılması

6-Eskilerin masallarını anlatıyor denilerek iftira atılması

7-Resûlullah'ı öldürmeyi, kovmayı ya da hapsetmeyi planlamaları

8-Sadece Hz. Peygamber'e değil diğer Müslümanlara da eziyetlerde bulunulması.

Bellidir ki siyer kaynaklarında Resûlullah'a düşmanlık edenler, onların düşmanlık faaliyetleri ve Resûlullah'ın ashabına yapılan eziyetler ile alakalı fazlaca rivayet vardır. Ancak siyer kaynaklarının konuyu ele alış tarzlarında farklılıklar bulunmaktadır. İbn İshak'ın *Sîre*'sinde ve İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında bu konuda diğerlerine kıyasla daha az rivayet vardır.[179] Ancak İbn Hişâm eserinde müşriklerin Hz. Peygamber'e ve ashabına karşı yaptığı eziyetleri anlatan rivayetlerin yanında müşriklerin hakkında inen âyetleri ve nüzûl sebebi sayılan rivayetleri de ele almıştır.[180]

[179] İbn İshak, *es-Sîre*, 143-231; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 168-181.
[180] İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 295-348; 2: 5-18.

Bu konuda incelediğimiz siyer kaynakları arasında en sistemli ele alış tarzı ise Belâzürî'ye aittir. Çünkü o, Resûlullah'a eziyet eden 29 müşrik hakkında başlık açmış ve onlar hakkında ayrıntılı bilgilere yer vermiştir. Eğer haklarında inen bir âyet varsa onları da zikretmiştir. Daha sonra Resûlullah'ın ashabından güçsüz olup müşrikler tarafından eziyete uğrayanlar ve eziyetlerin mahiyeti hakkında da ayrıntılı bilgilere yer vermiştir.[181]

Bu konuda siyer kaynaklarında yer alan ayrıntılı ve çok rivayet olmasına rağmen doğal olarak Taberî'nin âyetlerde konusu geçmeyen mevzular hakkındaki rivayetleri tefsirinde aktarması beklenmez. Çünkü bilindiği üzere tefsir ilminin amacı siyer olaylarını ele almak değil; âyetlerin açıklanmasına yetecek kadar bilgiyi/rivayeti ele almaktır. Zaten Taberî de öyle yapmış; tefsirinde nakletmediği diğer birçok rivayeti tarihinde nakletmiştir.[182]

Müşriklerin Hz. Peygamber'e muhalefet etmelerinin siyasî, ekonomik, sosyal, dinî ve kişisel bazı nedenleri vardı.[183] Tezimizde ele alınan rivayetlerde bu sebeplerden müşriklerin üzerinde en çok etkili olanlarının kabilecilik/asabiyet anlayışı, siyasî ve sosyal statüyü kaybetme korkusu, atalarının dinlerine olan taassupları, kendilerini üstün/seçkin görmeleri, inat etmeleri, Hz. Peygamber'i kıskanmalarını sayabiliriz. O ya da bu sebeple inkâr eden müşrikler ilk başta önemsemeyip alay ederek başladıkları bu süreçte artık sonlara doğru düşmanlıkları iyice artmış sözlü ve fiilî saldırılara yoğunlaşmışlardı.

2.1.2.5. Ashaba Karşı Eziyetler

Sadece Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şahsına karşı değil ashabına karşı olan müşrik tavırları da çok farklı olmamıştır. Bu tür birkaç rivayet Taberî tefsirinde yerini almıştır. Bu olaylardan en meşhurlarından biri Sa'd b. Ebû Vakkâs ve annesi arasında geçenlerdir:

1-Taberî, Lokman sûresi 14. âyetin nüzûl sebebi olarak şu rivayete yer verir: Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın (ö. 55/675) annesi, Sa'd dininden dönene kadar yiyip içmeyeceğine dair yemin etti. Sa'd b. Ebû Vakkâs annesinden yüz çevirdi. Bu şekilde

[181] Belâzürî, *Ensâb*, 1: 140-223.
[182] Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 2: 298-387.
[183] Ayrıntılı bilgi için şu çalışmaya bakılabilir: Hatun Özmen, *Mekke Müşriklerinin Hz. Muhammed'e Muhalefet Etme Sebepleri* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 87-137.

eylemine devam eden annesi sonunda bayıldı. Oğulları gelerek ona su verdiler. Ayıldığı zaman Allah'a yakardı. Bunun üzerine *"İnsana da anne babasına iyi davranmasını emrettik"* ayetinden *"Fakat dünyada onlarla iyi geçin."* âyetine kadar vahiy nâzil oldu."[184] Başka bir rivayette Sa'd hicret ettiği zaman annesi, o dönene kadar eve girip orada gölgelenmeyeceğini söylemiştir.[185]

Begavî'nin rivayet ettiğine göre Sa'd'ın annesi Hamne binti Ebû Süfyân'dır. Sa'd her zaman annesine karşı iyi davranırdı. Hamne oğluna "Vallahi, sen önceki dinine dönene kadar yemeyeceğim, içmeyeceğim ve sen ebediyen anne katili olarak anılacaksın!" dedi. İki gün bu halde kaldı. Sonunda Sa'd b. Ebû Vakkâs yanına geldi ve "Ey anne! Yüz canın olsa hepsini tek tek versen ben dinimi terk etmem." Ümidini kaybeden annesi yemeye ve içmeye başladı.[186]

2-Diğer bir rivayet ise Habbâb b. Eret (ö. 37/657-658) hakkındadır. Kendisinden rivayet edildiğine göre: "Ben demircilikle uğraşıyordum. Âs b. Vâil'in bana borcu vardı. Bu borcu ödemesini isteyince Muhammed'i (s.a.v.) inkâr etmedikçe borcunu ödemeyeceğini söyledi. Ben de dedim ki: 'Vallahi ben senin ölüp tekrar diriltildiğini görmeden Muhammed'i (s.a.v.) inkâr etmem.' Şöyle cevap verdi: 'Öldükten sonra tekrar diriltilince malım da evlatlarım da olacak. Sana o zaman öderim borcumu'. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyetleri indirdi*: "Âyetlerimizi inkâr edip bana elbette evlat verilecek diyen kimseyi gördün mü? Gaybı mı görüp bilmiş yoksa Rahmân'dan bir söz mü almış? Hayır! (İş onun dediği gibi değil.) Biz, onun söylediklerini yazacağız ve azabını artırdıkça artıracağız!"*[187]

3-Müşriklerin hedefinde olan başka bir isim Ammâr b. Yâsir'di. Müşrikler Ammâr b. Yâsir'i götürdüler ve ona istedikleri bazı şeyleri söyletene kadar işkence ettiler. Bu durumu Resûlullah'a şikâyet eden Ammâr b. Yâsir'e Hz. Peygamber "Kalbin nasıldı?" diye sordu. Ammâr: "İman doluydu" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Onlar tekrar sana işkence ederlerse sen yine aynı şekilde davran." buyurdu.[188]

---

[184] Taberî, *Tefsîr*, 18: 552.
[185] Taberî, *Tefsîr*, 18: 363.
[186] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 6: 233-234.
[187] Meryem 19/77-79; Taberî, *Tefsîr*, 15: 617 Benzer rivayetler için bkz: Taberî, *Tefsîr*, 15: 618, 619.
[188] Taberî, *Tefsîr*, 14: 374 Aynı sayfada benzer bir rivayet daha yer almaktadır.

İbn Ebû Hâtim, Hz. Peygamber'in sahâbesine yapılan eziyetleri kapsamlı bir şekilde nakletmiştir. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre: Resûlullah Medine'ye hicret etmek istediği zaman ashabına "Benden ayrılın. Gücü yeten gecenin sonuna kadar hicretini geciktirebilir. Gücü yetmeyenler gecenin başında yola koyulsunlar. Daha sonra ben yerleşince sizler de gelin bana katılın" buyurdu. Bilâl, Habbâb, Ammâr ve Kureyş'ten Müslüman olmuş bir cariye Mekke'de kaldılar. Sabah olunca müşrikler ve Ebû Cehil hepsini eziyet için götürdüler. Bilâl'den dininden dönüp yüz çevirmesini istediler. Ona demirden bir zırh giydirerek güneşte bıraktılar. O ise "Allah bir… Allah bir…" diyordu. Habbâb'a dikenler batırdılar. Ammâr onların istediği kelimeleri lafzen söyledi. Cariyeye gelince Ebû Cehil onu kazıklara bağladı. Sonra onu mızraklayarak öldürdü. Sonra onlar serbest bırakılınca Resûlullah'ın yanına geldiler. Başlarından geçenleri ona anlattılar. Ammâr konuşmakta zorlandı. Resûlullah ona "O sözleri söylerken kalbin nasıldı?" diye sordu.[189] Begavî eziyet edilenlerin isimleri arasında Suheyb, Ammâr b. Yâsir'in annesi Sümeyye ve babası Yâsir'i de sayar.[190]

Bu işkence ve eziyetler Müslümanlardan bir grubun önce Habeşistan'a sonra da bütün Müslümanların Medine'ye hicret etmesine neden olmuştur.

4-Katâde Nahl sûresinin *"Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, elbette onları dünyada güzel bir şekilde yerleştiririz."*[191] âyeti için: "Burada bahsedilenler Hz. Peygamber'in ashabıdır. Mekke ehli onlara zulmetti ve onları memleketlerinden çıkardı. Bu yüzden bir grup (Müslüman) Habeşistan'a gittiler. Daha sonra Allah, onları Medine'ye yerleştirdi. Orayı hicret mekânı kıldı ve onlara mümin olan ensârı yardımcı kıldı." demiştir.[192]

Taberî bu şekilde âyetin inmesine yönelik kısmını naklederken siyer kaynaklarında ise Habeşistan'a hicret ve orada yaşananlar ile ilgili olarak ayrıntılı bilgiler verilmiş, Habeşistan'a hicret edenlerin isimleri tek tek sayılmıştır.[193]

---

[189] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 7: 2304.
[190] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 5: 45, 46.
[191] en-Nahl 16/41.
[192] Taberî, *Tefsîr*, 14: 223.
[193] İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 349-367; 2: 19-21; İbn İshak, *es-Sîre*, 213-228; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 172-177; Belâzürî, *Ensâb*, 1: 225-263.

Siyer kaynaklarında önemli bir yer kaplayan Müslümanların boykot edilmesi ile alakalı bilgilerin Taberî tefsirinde araştırdığımız kadarıyla yer almadığını gördük. Müslümanların boykot edilmesi konusu müşriklerin insanî olmayan tavırları hakkında bilgi verilmektedir. Müslüman olanlarla bütün ilişkilerini koparan müşrikler sadece Resûlullah'a ve onun ashabına karşı değil, İslâm'a girmemiş olsalar bile asabiyet ilkesi gereği Hz. Peygamber'in yanında yer alan Hâşimoğulları'na karşı da düşmanca davranmışlardır. Yıllarca onlara selam bile verilmemiş, ürün satılmamış ve açlığa mahkûm bırakılmışlardı. Müşrikler böyle yaparak acımasızlıklarını ortaya koymuşlardı. Ancak içlerinde insaflılar da yok değildi.[194]

2.2.2. Müşriklerin Soruları ve Dalga Geçmeleri

Müşriklerin sözlü ve fiilî saldırıları vardı. Ancak bu aşamalara gelmeden önce Hz. Peygamber'i (s.a.v.) küçük düşürmek, dalga geçmek bazen de meraklarından dolayı sorular soruyorlardı. Dalga geçmeleri sözlü eziyetlere dâhil edilebilirse de sözlü eziyetlerde daha çok hakaret ve saldırı içeren rivayetlere yer verilirken burada daha çok müşriklerin Kur'an âyetleri ve Hz. Peygamber ile dalga geçmek amacıyla söyledikleri sözleri konu alan rivayetlere yer verilecektir.

1-Taberî'nin Katâde'den rivayet ettiğine göre bir gün Übey b. Halef zayıf, çürümüş bir kemikle geldi ve onu eliyle ufaladı. Sonra rüzgâr onu savurdu. Şöyle dedi: "Ey Muhammed! Bu un ufak olmuş kemiği kim diriltebilir?" Resûlullah: "Seni yaratan sonra öldürecek olan Allah. Sonra da seni ateşe sokacak." dedi. Uhud günü Übey b. Halef'i Resûlullah öldürdü.[195] Saîd b. Cübeyr rivayetinde soruyu soran Âs b. Vâil, İbn Abbas rivayetinde ise Abdullah b. Übey'dir.[196] İbn Ebû Hâtim ve Begavî'den nakledilenlere göre bu kişi yine Übey b. Halef'tir.[197]

2-Müşrikler için başka bir alay konusu Zakkum ağacı ile ilgilidir. İsrâ sûresi 60. âyette geçen lanetli ağaçtan kastedilenin Zakkum ağacı olduğu hakkında görüşlere yer veren Taberî, bu konuyla dalga geçen müşriklerle ilgili rivayetler aktarır. Onlardan birisini Hasan-ı Basrî'den rivayet eder: Ebû Cehil ve Mekkeli

[194] İbn İshak, *es-Sîre*, 158, 159; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 5-7; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 177, 178.
[195] Taberî, *Tefsîr*, 19: 486.
[196] Taberî, *Tefsîr*, 19: 487.
[197] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3188; Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 7: 28.

müşrikler şöyle derlerdi: "Bu, İbn Ebû Kebşe'nin[198] yalanlarından biri değil mi? O, size taşları bile yakan bir ateşten bahsediyor ve sonra da iddia ediyor ki orada ağaç bitiyormuş!"[199]

3-Katâde rivayetinde olay şöyledir: Ebû Cehil b. Hişâm: "Arkadaşınız cehennemde bir ağaç olduğunu iddia ediyor. Hâlbuki ateş ağacı yakar. Vallahi biz Zakkumu tereyağı ve hurma olarak biliyoruz." derdi. Bu olaya şaşıran Ebû Cehil için Allah şu âyetleri indirdi. *"O, cehennemin dibinde biten bir ağaçtır. Onun meyveleri sanki şeytanın kafalarıdır."*[200]

4-Taberî'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre Resûlullah "Ya Rahmân, Ya Rahîm" diye secde halindeyken dua ediyordu. Müşrikler dediler ki: "Hem bir olana dua ettiğini söylüyor ama görüyoruz ki o iki ilâha dua ediyor." Bu olayın üzerine Allah Teâlâ şu âyeti inzâl buyurdu*: "De ki: (Rabbinizi) ister Allah diye çağırın ister Rahmân diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler onundur."*[201]

5-Taberî bu rivayetin biraz farklısını tâbiîn âlimlerinden Mekhûl'den (ö. 112/730) de rivayet eder: Hz. Peygamber Mekke'de bir gece teheccüd namazında secdedeyken "Ya Rahmân, Ya Rahîm" diyordu. Bunu işiten müşriklerden birisi sabah olunca arkadaşlarının yanına giderek şöyle dedi: "İbn Ebû Kebşe Yemâme'de bulunan Rahmân'a dua ediyordu." Yemâme'de Rahmân isminde bir adam vardı. Bunun üzerine yukarıda verilen İsrâ sûresi 110. âyet indirildi.[202]

6-"Tek bir Allah'a dua edilmesi gerektiğine müşrikler hayret ettiler. Dediler ki: 'Bütün hacetlerimizi tek bir ilahtan mı isteyeceğiz?' Biz hiç böyle yapan bir millet bilmiyoruz."[203]

---

[198] Müşriklerin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) neden bu şekilde lakap taktıkları hakkında farklı bilgiler vardır: 1. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) anne tarafından dedesi olan Vehb'in annesinin babası olan Ebû Kayle, Harem ve ahalisini hafife aldığından dolayı ona Ebû Kebşe denirdi. Kureyş de dinlerine muhalif olduğundan dolayı Hz. Peygamber'i (s.a.v.) ona nispet ederek böyle seslenirlerdi. 2. Sütannesinin eşinin ismi Ebû Kebşe'dir. 3. Anne tarafından dedesi Vehb'in lakabı Ebû Kebşe idi. 4. Yahut Abdülmuttalib'in anne tarafından dedesi Amr b. Zeyd'in künyesi Ebû Kebşe'dir. Belâzürî, *Ensâb*, 1: 100.

[199] Taberî, *Tefsîr*, 14: 648.

[200] es-Sâffât 37/64,65; Taberî, *Tefsîr*, 14: 648-651 Benzer rivayetler Saffât sûresi tefsirinde de yer almaktadır bkz: Taberî, *Tefsîr*, 19: 552.

[201] el-İsrâ 17/110; Taberî, *Tefsîr*, 15: 123, 124.

[202] Taberî, *Tefsîr*, 15. 124.

[203] Taberî, *Tefsîr*, 20: 18.

7-Taberî'nin Übey b. Kâ'b'tan (ö. 33/654) rivayet ettiğine göre müşrikler Hz. Peygamber'e "Rabbinin nesebini say bize" dediler. Bunun üzerine Allah (c.c.) *"De ki: Allah tektir, O Samed'dir."*[204] âyetlerini indirdi."[205]

8-Katâde'den nakledildiğine göre Kureyş Hz. Peygamber'e şöyle dedi: "Seninle bizim aramızda akrabalık vardır, kıyametin kopacağı zamanı bize söyle." Bunun üzerine Allah *"Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar."*[206] âyetini indirdi.[207]

9-İbn Abbas müşriklerin Hz. Peygamber'e kıyametin ne zaman kopacağını sormaları hakkında diyor ki: "İnsanlar, Resûlullah'a kıyameti sordukları zaman öyle bir soruyorlardı ki sanki kendileri onu biliyormuş da Resûlullah bundan habersizmiş gibi. Bunun üzerine Allah, onun bilgisinin kendi katında olduğunu, onun hakkında ne meleklerin ne de resûllerin bilgisinin olduğunu vahyetti."[208] Başka bir rivayette bunu soranın Mekkeli müşrikler değil de Yahudilerden bazılarının sorduğuna dair bilgiler vardır.

10-Kasas sûresinin 57. âyetinde Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Onlar, 'sizinle beraber doğru yolu tutarsak, kendi yurdumuzdan koparılıp çıkarılırız.' dediler."* İbn Abbas âyette bahsedilen bu sözü söyleyen kişinin Hâris b. Nevfel olduğunu bildirir. Yahut bunu söyleyen müşrik bir topluluktur. Onlar şöyle diyorlardı: "Biz senin Allah'ın elçisi olduğunu biliyoruz ama sana uyarsak yurdumuzdan kovulmaktan korkuyoruz."[209] Begavî'nin görüşüne göre de bunu söyleyen Hâris b. Osman b. Nevfel'dir.[210]

Görüldüğü üzere yukarıdaki rivayetlerde birçok olaydan bahsetmektedir:

1-Übey b. Halef'in çürümüş bir kemiği ufalayarak bunu kimin dirilteceğini sorması

2-Ebû Cehil'in cehennemdeki Zakkum ağacıyla alay etmesi

---

[204] el-İhlâs 112/1,2.
[205] Taberî, *Tefsîr*, 24: 727.
[206] el-A'râf 7/187.
[207] Taberî, *Tefsîr*, 10: 604, 611.
[208] Taberî, *Tefsîr*, 10: 611.
[209] Taberî, *Tefsîr*, 18: 287.
[210] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 6: 215.

3-Müşriklerin Rahmân ve Rahîm diye dua eden Hz. Peygamber'in iki ilâha dua ettiğini söyleyip tek bir ilâha tapmasını çok şaşırtıcı bulmaları

4-Müşriklerin Allah'ın nesebini sormaları

5-Kıyametin ne zaman kopacağını sormaları

6-Resûlullah'a inanırlarsa yurtlarından atılacaklarını bahane etmeleri.

Taberî, bu şekilde altı farklı konuda müşriklerin alayları ve soruları hakkındaki rivayetleri nakletmiştir. Bu konulara baktığımızda müşriklerin buradaki sorularının veya alaylarının amacı ciddi bir şekilde fikir ve mantığa dayanmadığı görülmektedir. Onların asıl amacı bu şekilde dalga geçerek İslâm'ı hafife almaktır. Bunun için de müşrikler ellerine geçen her fırsatı kullanarak Hz. Peygamber'i ve getirdiği dini küçük düşürmeye çalışmışlardır.

2.2.2.1. Hz. Peygamber ve Müşriklerin Münazarası

Taberî'nin bu konuda *Câmiu'l-beyân*'ına aldığı yukarıdaki rivayetlerden farklı bir rivayet daha yer almaktadır. Taberî bu rivayeti İbn İshak'tan nakletmiştir. Rivayette müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.v.) ile entelektüel alanda münazarası dikkat çekmektedir. Burada daha önceki konularda bahsettiğimiz entelektüel yanı kuvvetli olan Kureyş'in şeytanlarından olarak adlandırılan Nadr b. Hâris bu tartışmayı başlatan kişidir. Bu münazarada Hz. Peygamber onun delillerini çürüterek onu susturmuştur. Ancak Resûlullah kalkıp gittiğinde tartışma orada bitmemiştir. Sonradan meclise katılan Abdullah b. Ziba`râ b. Kays bin Adî es-Sehmî'ye bu durum anlatılınca o, konu ile ilgili yeni bir cevap ortaya atmış, bu cevap Resûlullah'a iletilmiştir. Bu şekilde karşılıklı uzun bir fikir tartışması yaşanmıştır. Rivayet şu şekildedir:

1- İbn İshak: "Bana gelen habere göre Resûlullah bir gün bir mecliste Velîd b. Mugîre ile otururken yanlarına Nadr b. Hâris geldi, onların yanına oturdu. Orada başka Kureyşliler de vardı. Resûlullah bir şeyler anlattı ve bu anlattıklarına Nadr b. Hâris karşı çıktı. Resûlullah onun delillerini çürüttü ve tartışmada onu yendi. Sonra onlara şu âyeti okudu: *"Şüphesiz siz ve Allah'tan başka kulluk ettikleriniz cehennem odunusunuz. Siz oraya varacaksınız. Eğer onlar ilah olsalardı oraya varmazlardı. Hâlbuki hepsi orada ebedi kalacaklardır. Onların orada derin bir iç çekişleri vardır.*

Onlar orada hiçbir şey işitmezler."[211] Bunu okuduktan sonra Resûlullah o meclisten kalktı. O kalktıktan sonra Abdullah b. Ziba`râ geldi. Velîd bin Mugîre, Ziba`râ'ya 'Vallahi Nadr b. Hâris, Abdülmuttalib'in oğluyla daha önce oturup kalkmadı ama o, bizim ve bu taptığımız ilâhların cehennem odunu olduğunu iddia ediyor.' Abdullah b. Ziba`râ: 'Onunla karşılaşsaydım onunla tartışırdım. Muhammed'e (s.a.v.) sorun bakalım Allah'tan başka ibadet edilen ve ona ibadet edenlerin hepsi mi cehenneme girecekmiş? Biz meleklere tapıyoruz; Yahudiler Üzeyr'e, Hristiyanlar ise Mesîh Îsâ b. Meryem'e tapıyorlar. Velîd b. Mugîre ve mecliste bulunanlar buna şaşırdılar ve gördüler ki o gerçekten tartışabilir, delil sunabilirdi. Resûlullah'a İbn Ziba`râ'nın bu sorusu iletildi. Resûlullah şöyle dedi 'Evet, Allah'tan başka tapılmak istenen her şey ve ona tapanların hepsi. Onlar ve onlara ibadet etmeyi emreden herkes şüphesiz şeytanlara tapıyorlar. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi: *"Şüphesiz kendileri için tarafımızdan en güzel mükâfat hazırlanmış olanlar var ya işte bunlar cehennemden uzaklaştırılmışlardır. Onlar cehennemin hışırtısını bile duymazlar. Canlarının istediği nimetler içinde ebedi olarak kalırlar."*[212] Yani Îsâ b. Meryem, Üzeyir ve Allah'ın emrinde olan din adamlarından kendisine tapılanlar kastedilmiştir. Çünkü onlardan sonra dalâlet ehli onları Allah'tan başka rabler edinmişlerdir. Kureyşlilerin 'Biz meleklere tapıyoruz. Onlar Allah'ın kızlarıdır.' demeleri hakkında ise *"(Böyle iken) 'Rahmân çocuk edindi dediler. O böyle şeylerden uzaktır yücedir. Hayır, (evlat diye niteledikleri o melekler) kendilerine ikramda bulunulmuş kullardır."*[213] âyetinden *"İşte biz zalimleri böyle cezalandırırız."*[214] âyetine kadar indirildi."[215]

2.2.3. Mûcize İstekleri

Mûcize[216] kelimesi bir şeye güç yetirememek anlamına gelen acz kökünden gelir[217] ve ism-i fâil olarak âciz bırakan, güçsüz kılan, karşı konulamaz harika

[211] el-Enbiyâ 21/98-100.
[212] el-Enbiyâ 21/101,102.
[213] el-Enbiyâ 21/26.
[214] el-Enbiyâ 21/29.
[215] Taberî, *Tefsîr*, 16: 417.
[216] Mûcizenin gerçekleşme şartları, çeşitleri ve değişik mûcize anlayışları bulunmaktadır. Bu daha çok kelam ilmini ilgilendirdiğinden burada mûcize hakkında kısa bilgi verilerek yetinilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Şerafettin Gölcük - Süleyman Toprak, *Kelam* (Konya: Tekin Kitabevi, 2014), 370-385.
[217] Halil İbrahim Bulut, "Mûcize", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020).

anlamlarına gelir.[218] Terim olarak ise peygamberlik iddiasında bulunan kişinin bu konudaki doğrulukları ispat etmek için Allah tarafından peygamberlerinin eliyle gerçekleştirdiği olağan dışı gerçekleşen olaylardır.[219]

Müşrikler, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) zaman zaman mûcize göstermesini talep ediyorlardı. Ancak bir mûcize görürlerse inanacaklarını söylüyorlardı. Taberî, bu konu ile ilgili rivayetleri eserine almıştır. Rivayetler şu şekildedir:

1-Enes b. Mâlik'ten (ö. 93-711-12) rivayet edildiğine göre: Mekkeliler, Resûlullah'tan bir âyet göstermesini istediler. Hz. Peygamber de onlara mûcize olarak ayın ikiye bölünmesini iki defa gösterdi.[220] Ancak Kureyş "Bu bir sihirdir. İbn Ebû Kebşe sizi sihirledi." dedi. Bunu -Mekke'ye doğru gelen- yolculara sordular. Onlar da bu olayı gördüklerini söylediler.[221] Bu olay hicretten önce gerçekleşti.[222]

2- Tâbiîn âlimlerinden İbn Cüreyc rivayeti: Kureyş kâfirleri şöyle diyorlardı: "Bize Muhammed'in (s.a.v.) peygamber olduğunu haber veren melekler indirilmeli değil miydi?"[223]

3- Tâbiîn müfessirlerinden Muhammed b. Kâ`b el-Kurazî'den (ö. 108/726) nakledildiğine göre Kureyşliler, Resûlullah'a "Mûsâ'nın asasını yere vurduğu zaman on iki pınarın fışkırması, Îsâ'nın ölüleri diriltmesi, Semûd kavminin devesi gibi bize bir mûcize getirirsen ancak o zaman seni tasdik ederiz." dediler. Resûlullah: "Nasıl bir mûcize getirmemi bekliyorsunuz?" dedi. "Şu Safâ tepesini altına çevir." dediler. Resûlullah: "Böyle yaparsam beni tasdik edecek misiniz?" dedi. Şöyle dediler: "Vallahi evet, eğer bunu yaparsan hepimiz sana tâbi olacağız." Resûlullah kalktı ve dua etti. Bunun üzerine Cebrâil geldi; şöyle dedi: "Eğer istersen senin istediğini yaparım ancak kendilerine mûcize geldiği halde inanmayacak olurlarsa onlara azap edilecek. Ya da onları içlerinden tövbe edecek olanlar için bırakayım." Resûlullah "Belki içlerinden tövbe edecek olanlar olur." dedi. Allah Teâlâ bunun üzerine *"Eğer kendilerine bir mûcize gelirse, mutlaka ona inanacaklarına dair Allah adını anarak en kuvvetli yeminlerini ettiler. De ki: 'Mûcizeler ancak Allah katındadır.' O*

[218] Gölcük - Toprak, *Kelam*, 370.
[219] Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî, *Şerhu'l-makâsıd*, thk. Abdurrahman Umeyre (Beyrut - Lübnan: Âlemü'l-kütüb, 1998–1419), 5: 11.
[220] Taberî, *Tefsîr*, 22: 104.
[221] Taberî, *Tefsîr*, 22: 107.
[222] Taberî, *Tefsîr*, 22: 109.
[223] Taberî, *Tefsîr*, 17: 426.

mucizeler geldiği vakit de inanmayacaklarını siz ne bileceksiniz?"[224] âyetini indirdi.[225]

4-Az bir ifade farklılığıyla tâbiîn müfessirlerinden Saîd b. Cübeyr'den nakledildiğine göre: Müşrikler şöyle demişlerdir: "Ey Muhammed! Sen bir peygamber olduğunu iddia ediyorsun. Senden önce rüzgârın emrinde olduğu ya da ölüleri dirilten peygamberler vardı. Sen de böyle bir mûcize gösterirsen sana inanırız ve tasdik ederiz. Dua et de Rabbin bizim için Safâ'yı altına çevirsin." Bunun üzerine Allah şöyle vahyetti: "İstersen onların istediklerini yaparız ama inanmazlarsa üzerlerine azap iner. Âyetler gösterildikten sonra münazara yoktur. Ya da istersen onlara mühlet vereyim." Hz. Peygamber "Ya Rabbi! Mühlet ver." dedi.[226]

Rivayetlere göre müşrikler mûcize olarak ayın ikiye bölünmesini, meleklerin indirilmesini ve Safâ tepesinin altına çevrilmesini istemişlerdir. Onlar, mûcize gördükleri takdirde inanacaklarını söyledikleri halde aslında âyetlerde de bahsedildiği üzere böyle bir niyetleri yoktu. Hz. Peygamber'in mûcize getiremeyeceğini ve böylelikle rezil olacağını düşünüyorlar, alay mahiyetinde ondan mûcize istiyorlardı. Diğer peygamberleri örnek göstererek onların getirdikleri mucizelerden bahsetmeleri bu konuda bir ipucu vermektedir. Eğer peygamberse diğerleri gibi mûcize getirmeliydi yahut mûcize getiremiyorsa bu nasıl peygamberdi. Bu imayla Hz. Peygamber'i küçük düşürmek, rezil etmek istiyorlardı.

5-Bu konu ile ilgili Hz. Peygamber ve müşrikler arasında geçen epey uzun bir konuşmayı nakleden İbn Abbas şunları aktarmıştır: Utbe ve Şeybe b. Rebîa, Ebû Süfyân b. Harb, Benî Abdüddâr'dan bir adam, Benî Esed'den Ebü'l-Bahterî, Esved ibnü'l-Muttalib b. Esed, Zem'a b. Esved, Velîd b. Mugîre, Ebû Cehil b. Hişâm, Abdullah b. Ebû Ümeyye, Ümeyye b. Halef, Âs b. Vâil, Nübeyh ve Münebbih b. Haccâc; bunlar veya içlerinden bazıları bir gün öğleden sonra Kâbe'nin gölgesinde toplandılar. Birbirlerine şöyle dediler: "Muhammed'i çağırın; bizden özür dileyene kadar onunla konuşup tartışalım." Hz. Peygamber'i çağırması için birini gönderdiler. Elçi dedi ki: "Kavminin şereflileri toplandılar ve seninle konuşmak istiyorlar." Resûlullah hemen yanlarına geldi. Onların biraz olsun bir şeyler anlamaya

[224] el-En'âm 6/108.
[225] Taberî, *Tefsîr*, 9: 485.
[226] Taberî, *Tefsîr*, 14: 635, 636 Aynı sayfalarda bu konu ile ilgili benzer üç rivayet daha yer almaktadır.

başladıklarını, yumuşadıklarını sanıyordu. Bu yüzden bu konuda hırslandı. Çünkü onların doğru yola ermelerini ve artık kendisine sıkıntı oluşturmamalarını istiyordu. Yanlarına oturunca şöyle dediler: "Ey Muhammed! Biz, senden özür duymak için seni çağırdık. Vallahi, biz Araplar arasında senden önce kavminin arasını bozan birini bilmiyoruz. Babalarımıza küfrettin, dinimizi ayıpladın, ilâhlarımıza sövdün, toplumumuzu böldün. Bize yapabileceğin en kötü şeyi yaptın. Eğer mal istediğin için böyle yapıyorsan senin için aramızda mal toplayalım ve seni en zenginimiz yapalım. Eğer şeref istiyorsan seni efendimiz yapalım. Mülk istiyorsan seni melikimiz yapalım. Eğer sana bir cin musallat olduysa seni iyileşene kadar tedavi ettirelim. Ya da özrünü işitelim." Resûlullah şöyle cevap verdi: "İstediğiniz kadar mal toplasanız, beni en şerefliniz yapsanız veya bana mülk verseniz de bu beni ilgilendirmiyor. Ancak Allah beni size elçi olarak gönderdi. Bana kitabını indirdi. Size karşı müjdeleyici ve uyarıcı olmamı emretti. Size rabbinizin mesajlarını ilettim. Nasihat ettim. Size verdiklerimi alırsanız hem dünyadan hem de ahiretten nasibiniz olur. Eğer reddederseniz Allah aramızda hükmünü verene kadar bana sabretmek düşer." Dediler ki: "Ey Muhammed! Eğer bizim sana sunduklarımızı kabul etmezsen bilesin ki yeryüzünü sana dar ederiz. Seni fakir kılar, hayatı sana zindan ederiz. Madem öyle sana göndereceğini gönderen Rabbinden iste de bizi çevreleyen şu dağları yürütsün de beldemizi genişletsin. Şam ve Irak'taki gibi nehirler fışkırtsın. Babalarımızı tekrardan diriltsin. İçlerinde Kusay b. Kilâb da olsun. O güvenilir bir büyüğümüzdür. Hak mı söylüyorsun bâtıl mı ona soralım da öğrenelim. Sana bu söylediklerimizi yapabilirsen seni doğrular ve sana inanırız. Senin aynı dediğin gibi Allah katından gönderilen bir elçi olduğunu anlarız." Resûlullah: "Ben size bunlar için gönderilmedim. Allah'ın beni görevlendirdiği tebliği yapmak için size gönderildim. Size ne için gönderildiysem size onu tebliğ ettim. Eğer kabul ederseniz hem dünyadan hem de ahiretten nasibiniz olur. Reddederseniz Allah aramızda hükmünü verene kadar bana sabretmek düşer." Şöyle dediler: "Eğer bunu bize yapamıyorsan o halde kendin için bir şey iste. Rabbinden seni doğrulamak için bir melek göndermesini iste. Senin hakkında ona müracaat ederiz. Ayrıca Rabbinden iste ki sana bahçeler, hazineler, altın ve gümüşten saraylar versin. Seni çok zengin etsin. Ama sen çarşılarda geziyorsun, geçimini bizim gibi sağlıyorsun. Eğer iddia ettiğin gibi bir resûlsen bunları iste ki senin faziletini görelim." Resûlullah: "Ben bunları

yapamam. Rabbimden bunları isteyemem. Bunun için gönderilmedim. Allah beni müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdi. Eğer getirdiğimi kabul ederseniz hem dünyadan hem de ahiretten nasibiniz olur. Ama reddederseniz Allah aramızda hükmünü verene kadar bana sabretmek düşer." Bu cevap üzerine şöyle dediler: "Eğer iddia ettiğin gibi rabbin istediği her şeyi yapabiliyorsa semayı parça parça üzerimize indirsin. Biz sana inanmazsak istediğini yaparsın." Resûlullah: "Bu rabbimin bileceği bir iştir. İsterse size böyle yapabilir." Şöyle dediler: "Ey Muhammed! Rabbin seninle oturduğumuzu ve ondan ne istediğimizi biliyorsa sana önceden bildirsin, bize ne cevap vereceğini de öğretsin. İstediğimiz şeyler hakkında bize ne yapacağını haber versin. Bize bunları sana Rahmân denilen Yemâmeli birisinin öğrettiği haberi geldi. Ve biz asla Rahmân'a inanmayız. Biz veya sen; iki taraftan biri helâk olana kadar seninle mücadeleyi bırakmayacağız." İçlerinden biri dedi ki: "Biz, Allah'ın kızları olan meleklere taparız." Başka biri: "Sen Allah'ı ve melekleri karşımıza getirene kadar sana inanmıyoruz." Böyle söyledikleri zaman Resûlullah onların yanından kalktı. Onunla beraber Abdullah b. Ebû Ümeyye de kalktı. -O halası Âtike bint Abdülmuttalib'in oğluydu-. Hz. Peygamber'e dedi ki: "Ey Muhammed! Kavmin sana sunabileceği her şeyi sundu ve sen hiç birini kabul etmedin. Sonra senden Allah katındaki yerini göstermen için bazı şeyler istediler. Onları da yapmadın. Daha sonra senden onları korkuttuğun azabı bir an önce başlarına getirmeni istediler. Vallahi, göğe uzanan bir merdivene çıkıp senin getirdiğin şeyi görmeden, seninle beraber yazılı bir nüsha olmadan, seninle beraber de dört melek geldiğine şahit olmadan senin dediklerine asla inanmayacağım. Allah'a yemin olsun ki bunları yapsan bile sana asla iman etmeyeceğim." Böyle dedikten sonra kendi yoluna gitti. Hz. Peygamber ise davetine, onların yaklaşmak şöyle dursun daha da uzaklaştıklarını gördüğü için üzgün ve hayal kırıklığına uğramış bir şekilde evine döndü. Resûlullah kalkınca Ebû Cehil şöyle dedi: "Ey Kureyş! Gördüğünüz gibi dinimizi ayıplayarak, babalarımıza küfrederek, görüşlerimizi küçümseyerek ve ilahlarımıza söverek Muhammed bizden yüz çevirdi. Allah'a ahdederim ki yarın taşımaya güç yetirebildiğim en büyük taşı alacağım ve oturup bekleyeceğim. O, namaz kıldığında secdeye gittiği vakit onun başını ezeceğim."[227]

Müşriklerin bu rivayete göre üç planı olduğundan bahsedebiliriz:

[227] Taberî, *Tefsîr*, 15: 87-90.

1-Öncelikle, belki işi daha kolay halletme adına Resûlullah ile uzlaşmaya çalışmışlar, ona verebilecekleri –kendilerinin gözünde- en cazip olan tekliflerini sıralamışlardır. Hz. Peygamber ise onlara amacının bu olmadığını ifade etmiştir.

2- Mûcize getirmesini istemeleri: Cazip teklifleri Hz. Peygamber tarafından reddedilince bu sefer b planına geçmişler; mûcize getirmesini istemişlerdir. Mekke topraklarının genişletilmesi, Şam ve Irak'taki gibi nehirler fışkırtılması, babalarının yeniden diriltilmesi, Hz. Peygamber ile beraber meleğin gelmesi gibi mûcize isteklerinde bulunmuşlardır.

3-Uzlaşma teklifleri ve mûcize isteklerinin karşılıksız kalması sonucu Ebû Cehil'in kendince metodu Hz. Peygamber'e fiilî olarak saldırma niyetidir.

Hz. Peygamber'in onların bu isteklerine karşı gösterdiği tavır onun müşrikler karşısındaki sabrını her seferinde göstermiştir. Kendisinin böyle şeyler için gönderilmediğini, Allah'ın onu tebliğ için görevlendirdiğini; eğer kabul ederlerse hem dünyadan hem de ahiretten nasipleri olacağını defalarca bıkmadan söylemiştir. Resûlullah'ın müşrikler karşısındaki sabrı ve tevekkülü açıkça görülmektedir.

Rivayette dikkat çekici başka bir nokta ise Resûlullah'ın halasının oğlu Abdullah b. Ebû Ümeyye ile diyaloğudur. Onun, Resûlullah ne getirirse getirsin inanmayacağını söylemesi aslında müşriklerin niyetlerini belli etmektedir. Asıl niyetleri gerçekten mûcize görüp imana gelmek değil tam tersi Resûlullah'ı sıkıştırmak, küçük düşürmek, inanmamalarını haklı göstermektir.

2.2.4. Uzlaşma ve Vazgeçirme Faaliyetleri

Müşriklerin İslâm'ın yayılmasını durdurmak için yaptıkları faaliyetlerden biri de uzlaşma faaliyetleridir. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) davasından vazgeçmesi karşılığında cazip teklifler yapmışlardır. Bazen de onu himaye eden amcası Ebû Tâlib'e giderek yeğenini bu davadan vazgeçirmesini istemişlerdir. Bu durum âyetlere ve tefsirlere yansımıştır. Bu konuda *Taberî Tefsiri*'ne yansıyan rivayetler şu şekildedir:

1-İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Kureyş, Resûlullah'a "Sana mal verelim ve seni Mekke'nin en zengin kişisi yapalım yahut istediğin kadınla evlendirelim." dedi. "Biz bunları yapabiliriz ancak sende bizim ilahlarımıza dil

uzatmayı ve kötülemeyi bırakacaksın. Eğer bu teklifimizi kabul etmezsen hem seni hem bizi rahat ettirecek başka bir teklifimiz daha var." Hz. Peygamber: "Teklifiniz nedir?" dedi. Kureyş: "Bir sene sen bizim ilâhlarımıza ibadet et: Lât ve Uzzâ'ya, bir sene de biz senin ilâhına ibadet edelim." Hz. Peygamber "Rabbimin katından gelecek olanı bekleyeceğim." dedi. Vahiy geldi; Kâfirûn sûresi ve Zümer sûresinin 64-66. âyetleri indirildi.[228]

2-Diğer bir rivayete göre Hz. Peygamber'e bu teklife benzeyen başka bir teklif yapılmıştır. Velîd b. Muğîre, Âs b. Vâil, Esved b. Muttalib, Ümeyye b. Halef, Resûlullah'a gelerek "Gel, biz senin taptığına tapalım, sen de bizim taptığımıza tap. Seni her işimize ortak edelim. Bu bizim sana ellerimizle getirdiğimiz bir hayırdır. Biz seni ortak edelim ve payını verelim. Sen de bizi ortak et ve payımıza düşeni ver."[229]

Hz. Peygamber ile dalga geçen ve ilk aşamada onu muhatap almayan müşrikler işin ciddiyetini anlayınca artık Hz. Peygamber'e çeşitli uzlaşma teklifleri sunmaya başlamışlardı. Mal vermek ve istediği kadınla evlendirme tekliflerini kabul etmeme ihtimaline karşı hazırladıkları ikinci bir teklif daha vardı ki bu bir sene Allah'a bir sene putlara tapma fikriydi. Bu çarpık fikirlerini bizzat Allah Teâlâ tenkit etmişti. Müşriklerin bu şekilde uzlaşmaya yönelik teklif rivayetlerine Begavî ve İbn Ebû Hâtim de yer vermişlerdir.[230]

3-Müşrikler Hz. Peygamber'i Ebû Tâlib'e şikâyet etmişler, Ebû Tâlib'in huzurunda onu bu davadan vazgeçirmeye çalışmışlardı. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre: Ebû Tâlib hastalandığında içinde Ebû Cehil b. Hişâm'ın da bulunduğu bir grup Kureyşli yanına geldi. Şöyle dediler: "Kardeşinin oğlu ilâhlarımıza hakaret ediyor. Şöyle şöyle yapıyor, böyle böyle söylüyor." diye şikâyette bulundular. "Sen, onu bunları yapmaktan nehyet." dediler. Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'i çağırdı. Resûlullah amcasının çağırdığını duyunca hemen geldi. Müşriklerle Ebû Tâlib arasında bir kişinin oturabileceği kadar bir boşluk vardı. Ebû Cehil; Resûlullah, Ebû Tâlib'in kalbini yumuşatır diye yanına oturmasından korktu. Hemen fırlayarak kalktı ve o boş yere oturdu. Resûlullah bu yüzden amcasının

[228] Taberî, *Tefsîr*, 24: 703.
[229] Taberî, *Tefsîr*, 24: 703.
[230] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3471; Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 563.

yanında oturmaya yer bulamadı ve kapının yanında bir yere oturdu. Ebû Tâlib ona şöyle dedi: "Ey kardeşimin oğlu! Kavmin diyor ki sen onların ilâhlarına sövüyormuşsun ve bazı şeyler söylüyormuşsun." Resûlullah şöyle cevap verdi: "Amcacığım! Ben onlardan söyledikleri takdirde Araplara boyun eğdirecekleri, acemleri de cizyeye bağlayacakları bir söz söylemelerini istiyorum." Hz. Peygamber'in sözünden dolayı hayrete düştüler ve dediler ki: "Bir söz mü? Hangisi?" Ebû Tâlib: "Hangi kelime ey kardeşimin oğlu?" diye sordu. Hz. Peygamber: "Lâ İlâhe illallah." dedi. Müşrikler dehşete düşerek kalktılar ve elbiselerini silkeleyerek "İlâhlarımızı tek bir ilâh mı yapacağız? Bu ne kadar şaşılacak bir şeydir." dediler.[231]

Bu konuda diğer rivayetlere geçmeden önce bu rivayetteki bir ayrıntıya değinmek istiyoruz. En ufak ayrıntıyı bile hesaplayan Ebû Cehil dikkatimizi çekmektedir. O, Ebû Tâlib'in kalbi yumuşar diye Hz. Peygamber'in amcasının yakınına oturmasına müsaade etmemiştir.

Yukarıdaki rivayete benzer başka bir rivayette olay biraz farklı kelimelerle şu şekilde geçmektedir:

4-Kureyş'in ulularından bir takım insanlar –içlerinde Ebû Cehil b. Hişâm, Âs b. Vâil, Esved b. Muttalib, Esved b. Abdüyegûs gibi isimler vardı-. Toplandılar ve şöyle dediler: "Ebû Tâlib'e gidelim, onunla konuşalım, durumu ona anlatalım, yeğenine söylesin ki taptığımız ilâhlarımıza sövmeyi bıraksın, onlara bulaşmasın. Bu ihtiyarın ölüp gitmesinden korkuyoruz. Eğer bizden ona -Hz. Peygamber'i kastederek- bir şey gelecek olursa Araplar bizi kınarlar. Amcası ölene kadar onu bırakın, amcası öldüğü zaman onu elinize geçirirsiniz." Muttalib isminde birini Ebû Tâlib'den izin alması için gönderdiler. Muttalib şöyle dedi: "Kavminin büyükleri ve soyluları senin yanına gelmek için izin istiyorlar." Ebû Tâlib: "Gelsinler." dedi. Kureyş: "Ey Ebû Tâlib! Sen bizim büyüğümüzsün, efendimizsin, kardeşinin oğluyla bizim aramızda adaletle hüküm ver. Ona emret ki ilâhlarımıza dil uzatmayı bıraksın." Ebû Tâlib Resûlullah'ı çağırdı. "Ey kardeşimin oğlu! Bunlar kavminin büyükleri ve efendileridir. Senden ılımlı olmanı, ilâhlarına dil uzatmayı bırakmanı istiyorlar." dedi. Resûlullah: "Ey amca! Onları daha hayırlı bir şeye davet ediyorum." Ebû Tâlib:

[231] Taberî, *Tefsîr*, 20: 19 Benzer rivayetler için bkz: Taberî, *Tefsîr*, 20: 20-21.

"Onları neye çağırıyorsun?" Resûlullah: "Öyle bir söze çağırıyorum ki onlar, bununla Araplara boyun eğdirirler ve acemlere karşı üstünlük sağlarlar." Ebû Cehil: "Nedir o söz? Biz sana onu söyleriz hatta on katını bile." Bu söz üzerine Resûlullah "Lâ ilâhe illallah." deyince bundan hoşlanmadılar. "Bundan başka bir şey iste." dediler. Hz. Peygamber onlara "Güneşi getirseniz elime koysanız bile sizden başka bir şey istemem." dedi. Müşrikler buna çok kızdılar ve "Vallahi, sana ve sana bunu emreden ilâhına küfredeceğiz." diyerek ayağa kalktılar. Hz. Peygamber amcasına yöneldi. Amcası: "Ey kardeşimin oğlu! Çok üzerlerine gittin." dedi. Resûlullah: "Amca! Lâ ilâhe illallah de ki kıyamet günü bu konuda sana şahitlik edeyim." dedi. Ebû Tâlib "Eğer Araplar beni kınamayacak olsalardı söylerdim. Ölümden korktu da böyle söyledi çünkü o, atalarının dini üzereydi derler." Bu olay üzerine *"Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin. Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola eriştirir"*[232] âyeti nâzil oldu."[233] Benzer bir rivayette yukarıda bahsedilen mecliste bulunanların isimleri arasında Ebû Süfyân, Nadr b. Hâris, Ümeyye b. Halef, Übey b. Halef, Ukbe b. Ebû Muayt, Amr b. Âs ve Esved b. Bahterî yer alır.[234]

Rivayetlerde müşrikler Ebû Tâlib'e gelerek ondan Hz. Peygamber'in ilâhlarına dil uzatmayı bırakmasını söylemesini ve aralarında hükmetmesini istemişlerdir. Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'i çağırtmış ve müşriklerin söylediklerini iletmiştir. İki taraf arasında arabuluculuk yapmaya çalışmıştır. Resûlullah istedikleri tavizleri vermeyince buna kızan ve mekânı terk eden müşriklerin gerçek bir uzlaşma aramadıkları açıkça ortadadır.

Siyer kaynaklarında uzlaşma için görüşmelerden daha fazlasına yer verilmiştir. Müşrikler bir kere değil birden fazla Ebû Tâlib'e gelerek yeğenini durdurması için ona baskı yapmışlardı. Birinci ve ikinci gelişlerinden sonuç alamayan müşrikler bu sefer üçüncü kez farklı bir teklifle Ebû Tâlib'e geldiler. Eğer yeğenini kendilerine teslim ederse onun yerine Velîd b. İmara'yı evlatlık olarak ona vereceklerini söylediler. Ebû Tâlib onlara "Vallahi insafsız davranıyorsunuz. Siz benim oğlumu alıp öldüreceksiniz ben de sizin oğlunuzu besleyeceğim, öyle mi?"

[232] el-Kasas 28/56.
[233] Taberî, *Tefsîr*, 20: 24.
[234] Taberî, *Tefsîr*, 9: 481.

diyerek onların bu teklifini reddetti.[235] Taberî'nin naklettiği rivayetler bu kısım ile alakalı olanlardır.

Siyer kaynaklarında bu görüşmeler haricinde müşrikler Ebû Tâlib hastalandığında, ölüm döşeğindeyken gelmişler ve Ebû Tâlib'e yeğeni Muhammed'i şikâyet etmişlerdir.[236]

Müşriklerin sadece Hz. Peygamber için değil diğer müminler için de planları vardı. Eski dinlerine dönmeleri karşılığında müminlerin günahlarını yükleneceklerini söylüyorlardı.

5-Mücâhid'den rivayet edildiğine göre: Kureyş kâfirleri Mekke'de iman etmiş olanlara "Siz de biz de yeniden diriltilmeyeceğiz. Eğer böyle bir şey varsa da sizin günahınızı biz yükleniriz." diyorlardı.[237] Begavî bunu söyleyenin Mukātil'den rivayetle Ebû Süfyân olduğunu; onun iman eden Kureyşlilere "Gelin bizim yolumuza, bizim ve atalarımızın dinine uyun. Biz size isabet edecek olan her şeye kefil oluruz." dediğini nakleder.[238]

2.2.5. Birbirlerini İslâm Karşıtlığı Konusunda Desteklemeleri

1-İkrime'den (ö. 105/723) rivayet edildiğine göre Velîd b. Muğîre Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldi. Hz. Peygamber ona Kur'an'dan bir bölüm okudu. Okunan âyetler onun kalbine dokundu. Bu haber Ebû Cehil'e ulaştı ve hemen onu bularak şöyle dedi. "Ey amca! Kavmin senin için mal toplamak istiyor." dedi. Velîd: "Niçin?" diye sordu. Ebû Cehil: "Sana vermek için. Çünkü sana Muhammed'in yanında bir şeyler veriliyormuş" dedi. Velîd: "Kureyş bilir ki içlerinde en fazla malı olan benim." dedi. Ebû Cehil: "O zaman bir şeyler söyle ki kavmin senin inkâr ettiğini, bu durumdan hoşnut olmadığını anlasınlar." Velîd: "Ne söyleyebilirim ki… Vallahi, benden daha iyi şiir, recez ve kaside bilen yoktur. Cin şiirlerini de en iyi ben bilirim. Ama vallahi, dinlediğim sözler, bu saydıklarımdan hiçbirine benzemiyor. Vallahi, bu Allah'ın sözüdür; onda bir tatlılık vardır. Onun üstü yoktur." Ebû Cehil: "Vallahi, bir şey söylemezsen kavmin senden razı olmaz." Velîd: "Beni bırak da biraz düşüneyim o zaman." dedi. Düşündü ve dedi ki "Bu, kendisinden başkasına

[235] İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 296-300.
[236] İbn İshak, *es-Sîre*, 236; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 65.
[237] Taberî, *Tefsîr*, 18: 368.
[238] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 6: 215.

etki eden bir sihirdir." Bunun üzerine *"Beni yarattığım kişiyle başba' bırak"*[239] âyeti indirildi.[240]

2-İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Velîd b. Mugîre, Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) gitti ve ona Kur'an hakkında bir şeyler sordu. Hz. Ebû Bekir de onun sorduğu hususları ona açıkladı. Sonra Kureyş'in yanına gitti. Onlara şöyle söyledi: "Doğrusu İbn Ebû Kebşe'nin söylediği hayranlık uyandırıcı bir şey. Vallahi, hiç bir şiire, sihre benzemiyor. Deli saçması da değil. Bu ancak Allah'ın kelâmına benziyor." dedi. Kureyş'ten birisi bunu duydu. Bunun üzerine toplandılar ve "Eğer Velîd dininden dönerse Kureyş de döner." dediler. Bunu duyan Ebû Cehil "Ben bu işi sizin için hallederim" dedi. Derhal Velîd'in evine doğru yola koyuldu. Ona şöyle dedi: "Kavminin senin için sadaka topladığını görmüyor musun?" Velîd dedi ki: "Ben onlardan daha çok mala ve evlada sahip değil miyim?" Ebû Cehil: "Diyorlar ki sen İbn Ebû Kuhâfe'nin evinde ikram görüyormuşsun?" [241]

Yukarıdaki iki rivayetten yola çıkarak Velîd b. Mugîre Hz. Peygamber'in okuduğu âyetlerden etkilenmiş, onun Allah kelamı olduğunun farkına varmıştı. Belki de iman edebilecek kıvama gelmişken şirkteki ortaklarından biri olan Ebû Cehil hemen onu bulmuş ve onun gururuna dokunan çeşitli sözlerle aklını ve kalbini tekrar düşmanlığa yöneltmişti.

İkinci bir husus, rivayette de geçtiği üzere Velîd Kureyş'in eşrafı ve büyüklerinden görüldüğü için eğer o iman etseydi mutlaka onu birçok insan takip edecekti. Velîd'in iman etmesi onlar adına büyük kayıp olacağından haber alır almaz hemen harekete geçmişlerdir.

Taberî İslâm karşıtlığı konusunda Übey b. Halef veya Ümeyye b. Halef[242] ile yakın arkadaşları Ukbe b. Ebû Muayt arasındaki şu rivayetlere yer vermiştir:

3-İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Übey b. Halef, Resûlullah'ın yanına geliyordu. Bu haberi duyan Ukbe bundan dolayı onu azarladı. Bunun üzerine Allah Teâlâ *"O gün zalim kimse çaresizlik içinde ellerini ısırıp şöyle diyecektir: 'Ne olurdu*

[239] el-Müddessir 74/11.
[240] Taberî, *Tefsîr*, 23: 429 Rivayetin başka bir versiyonu için bkz: Taberî, *Tefsîr*, 23: 431.
[241] Taberî, *Tefsîr*, 23: 430.
[242] Ümeyye ve Übey kardeştirler. Belâzürî, *Ensâb*, 1: 155

ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım! Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim!"[243] âyetlerini indirdi.[244]

4-Katâde ve Osman b. Cezerî rivayetine göre: Ukbe b. Ebû Muayt ve Übey b. Halef arkadaştılar. Birisi diğerine "Muhammed'e gitmişsin ve onu dinlemişsin, vallahi ondan yüz çevirip onu yalanlamazsan senin benim yanımda yerin yoktur." dedi.[245]

5-Şa`bî (ö. 104/722) rivayetine göre: Ukbe b. Ebû Muayt ve Ümeyye b. Halef arkadaştılar. Ukbe İslâm'a girdi ancak Ümeyye ona dedi ki: "Eğer Muhammed'e uyacaksan yüzümü görmek sana haram olsun." O böyle deyince Ukbe tekrar inkâr etti. İşte o böyle diyecek: "Falanı dost edinmeseydim."[246]

6-Mücâhid'den rivayet edildiğine göre: Ukbe b. Ebû Muayt yemek için insanları çağırdı. İçlerinde Resûlullah da vardı. Hz. Peygamber yemekten yemedi ve Ukbe'ye "Eğer Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet etmezsen bu yemekten yemem." dedi. Ukbe "Ben şehadet etmezsem bu yemekten yemeyeceksin, öyle mi?" Resûlullah: "Evet." Ukbe bunun üzerine "Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet ederim." dedi. Ümeyye b. Halef ona "Atalarının dininden mi döndün?" dedi. Ukbe: "Ben yemek için çağırdım. Bunu söylemezsem yemekten yemeyeceğini söyledi ben de istediğini söyledim. Bu benden kaynaklı bir şey değil." dedi.[247]

7-İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Kâ'b b. Eşref Mekke'ye geldiği zaman müşrikler ona dediler ki: "Biz sikâye ve sidâne ehliyiz. Sen ise Medine ehlinin efendisisin. Söylesene biz mi daha hayırlıyız yoksa şu soyu kesik olan mı? Bizden daha hayırlı olduğunu iddia ediyor." Kâ'b b. Eşref: "Tabi ki siz daha hayırlısınız." cevabını verdi. Bunun üzerine "*Kendilerine Kitap'tan bir pay verilenleri görmüyor musun?"*[248] âyeti indirildi.[249]

---

[243] el-Furkān 25/27-29.
[244] Taberî, *Tefsîr*, 17: 440.
[245] Taberî, *Tefsîr*, 17: 441.
[246] Taberî, *Tefsîr*, 17: 440.
[247] Taberî, *Tefsîr*, 17: 441.
[248] en-Nisâ 4/51.
[249] Taberî, *Tefsîr*, 24: 700.

Bu rivayeti daha önce müşriklerin sözlü saldırıları konusunda aktarmıştık. Hz. Peygamber'e ebter diyen Mekkeli müşrikler şehir dışından birisinden destek bulmak için kendilerinin mi yoksa Hz. Peygamber'i kastederek soyu kesik olanın mı daha hayırlı olduğunu sormuşlar. Ka'b b. Eşref de onlara arka çıkarak tabi ki siz diye cevap vermiştir. Mekkeli olmasa bile müşriklerin bu şekilde birbirlerinin fikirlerine sahip çıkarak dayanışma sağladıkları söylenebilir.

8-Saîd b. Müseyyeb'in babasından rivayetle: Ebû Tâlib ölüm döşeğindeyken Resûlullah onun yanına geldi. Orada Ebû Cehil b. Hişâm ve Abdullah b. Ebû Ümeyye b. Muğîre'yi buldu. Resûlullah şöyle dedi: "Amcacığım! Lâ ilâhe illallah de. Bu bir sözle Allah katında senin için şahitlik edeyim." Ebû Cehil ve Abdullah b. Ebû Ümeyye hemen şöyle dediler: "Ey Ebû Tâlib! Abdulmuttalib'in dininden yüz mü çevireceksin?" Onlar böyle söylese de Resûlullah amcasına bu sözü telkin etmeye devam etti. Ancak Ebû Tâlib müşriklerin istediği gibi Abdulmuttalib'in dini üzerine olduğunu söyledi ve Lâ ilâhe illallah demekten yüz çevirdi. Resûlullah şöyle dedi: "Vallahi, nehyolunmadığım sürece senin için istiğfar edeceğim." Bu olay üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi: *"Yakınları da olsalar Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne peygambere yaraşır ne de müminlere."*[250] Allah, Ebû Tâlib hakkında şu âyeti de indirdi. Peygamberine şöyle dedi: *"Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin."*[251]

Ebû Tâlib, ölüm döşeğindeyken Hz. Peygamber onun ölmeden önce iman etmesini istiyordu. Bu yüzden amcasına Lâ ilâhe illallah demesi için telkinde bulunmuştur. Ancak ortamda bulunan Ebû Cehil ve Ebû Ümeyye, son nefeslerinde rahat bırakmak bir yana tam tersi Ebû Tâlib'in iman etmemesi için çabalamışlar, Lâ ilâhe illallah dediği takdirde atalarının dininden yüz çevirmiş olmakla suçlamışlardır. Bu şekilde Kureyş'in ileri gelenlerinden bir kişinin daha iman etmesini engellemişlerdir. Bu onlar için önemli olmalıdır çünkü Ebû Tâlib gibi önemli bir şahsiyetin son nefesinde bile olsa iman etmesi şüphesiz Hâşimoğulları'ndaki diğer insanları iman etmeye sevk edebilirdi.

[250] et-Tevbe 9/113.
[251] el-Kasas 28/56; Taberî, *Tefsîr*, 18: 284.

2.2.6. Kendilerini Büyük Görmeleri

Ebû Leheb eğer İslâm'a girecekse yine Câhiliye'de olduğu gibi aynı şekilde büyük olmayı, insanlarla eşit olmamayı ve en çok kazancın da kendisine gelmesini istiyordu. Özellikle üstünlük ve kibir duygusu onu alıkoyuyordu.

1-İbn Zeyd rivayetine göre Ebû Leheb Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek şöyle söyledi: "Ey Muhammed! Eğer sana inanırsam bana ne verilecek?" Hz. Peygamber: "Müslümanlara ne verilirse sana da o verilir." dedi. Ebû Leheb: "Benim onlardan üstünlüğüm yok mu?" diye sordu. Hz. Peygamber: "Onlardan neyin üstün?" deyince Ebû Leheb: "Böyle bir din olmaz olsun! Ben bunlarla bir mi tutulacağım?" dedi. "[252] Diğer müşriklerin düşünceleri ve tavırları da Ebû Leheb'den farklı değildi.

2-Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre Kureyş'in ulları, Resûlullah'ın yanına uğradılar. Ve gördüler ki o sırada yanında Suheyb, Ammâr, Bilâl ve Habbâb var. Onlara göre, bunlar Müslümanların zayıflarıydılar. Şöyle dediler: "Ey Muhammed! Bunların senin kavmin olmasından razı mısın? Allah sana bizim aramızdan vere vere bunları mı verdi? Biz, onlara mı uyacağız? Onları yanından kov. Belki o zaman sana tabi oluruz." Bunun üzerine şu âyet indirildi: *"Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam ona dua edenleri yanından kovma…"*[253] âyetinin sonuna kadar.[254]

3-Saîd b. Müseyyeb rivayetine göre bu âyetler Hz. Peygamber'in ashabından altı kişi hakkında indirilmiştir. Onlardan biri Abdullah b. Mes'ûd'dur. Kureyş şöyle demiştir: "Bizi değil de bunları mı kendine yakın tutuyorsun?"[255]

4-İkrime'den rivayet edildiğine göre: Benî Abdümenâf'ın eşrafından olan Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Mut`im b. Adî, Hâris b. Nevfel, Kuraza b. Abdiamr b. Nevfel; Ebû Tâlib'e gelerek dediler ki: "Ey Ebû Tâlib! Eğer kardeşinin oğlu bizim mevâlilerimizi ve anlaşmalılarımızı yanından kovarsa ki onlar bizim kölelerimiz ve işçilerimizdir. Bizim kalbimizdeki yeri büyür. Ona itaat ederiz, ittibâ ederiz ve onu tasdik ederiz." Ebû Tâlib Resûlullah'a geldi ve onlarla konuştuklarını anlattı.[256]

---

[252] Taberî, *Tefsîr*, 24: 714, 715.
[253] el-En'âm 6/52.
[254] Taberî, *Tefsîr*, 9: 258.
[255] Taberî, *Tefsîr*, 9: 262.
[256] Taberî, *Tefsîr*, 9: 262.

Begavî ise tâbiîn müfessirlerinden Mücâhid'den şunu naklemiştir: Kureyş Hz. Peygamber'e "Eğer Bilâl ve İbn Ümmü Abd olmasaydı mutlaka sana biat eder, uyardık." demiştir.[257]

Câhiliye'de Araplar arasında şerefli ve soylu sayılan müşriklerin ileri gelenleri, kendilerini üstün görerek Hz. Peygamber'den zayıf ve güçsüz gördükleri Ammâr, Suheyb ve Habbâb gibi Müslümanları yanından kovmasını istiyorlardı. Ancak onları kovarsa Hz. Peygamber'e inanacaklarını söylüyorlardı. Anlaşılan o ki eğer İslâm'a gireceklerse bile putperest yaşantılarında olduğu gibi kendilerinin üstün olmaları gerektiğini düşünüyorlardı. Hâlbuki İslâm anlayışına göre insanların birbirine üstünlüğü ancak takva iledir.[258]

5-Habbâb b. Eret'ten rivayet edildiğine göre: "Ben demircilikle uğraşıyordum. Âs b. Vâil'in bana borcu vardı. Bu borcu ödemesini isteyince Muhammed'i inkâr etmedikçe borcunu ödemeyeceğini söyledi. Ben de dedim ki: 'Vallahi ben senin ölüp tekrar diriltildiğini görmeden Muhammed'i inkâr etmem.' Şöyle cevap verdi: 'Öldükten sonra tekrar diriltilince malım da evlatlarım da olacak. Sana o zaman öderim borcumu' Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyetleri indirdi*: "Âyetlerimizi inkâr edip bana elbette evlat verilecek diyen kimseyi gördün mü? Gaybı mı görüp bilmiş yoksa Rahmân'dan bir söz mü almış? Hayır! (İş onun dediği gibi değil.) Biz, onun söylediklerini yazacağız ve azabını artırdıkça artıracağız!"*[259]

Mekke'nin ileri gelenlerinden Âs b. Vâil iman etmemişti. Buna rağmen eğer varsa da dünya hayatından pay biçerek ahirette de kendisine mal ve evlat verileceğini, orada da mevkiinin yüce olacağını düşünmüş olmalıdır. Bu onun nasıl bir kibre sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

6-Kâtâde'den nakledilen rivayete göre: *"Sonra başının üstüne kaynar su dökerek cezalandırın."*[260] âyeti Allah düşmanı Ebû Cehil hakkında inmiştir. Ebû Cehil Resûlullah ile karşılaşınca, Allah Resûlü onu sarsarak şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana Ey Ebû Cehil, yazıklar olsun. Tat bakalım, hani sen güçlüydün, şerefliydin?" Ebû Cehil: "Ey Muhammed! Sen beni tehdit mi ediyorsun? Vallahi,

[257] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 3: 146.
[258] el-Hucurât 49/13"...Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanızdır...."
[259] Meryem 19/77-79; Taberî, *Tefsîr*, 15: 617 Benzer rivayetler için bkz: Taberî, *Tefsîr*, 15: 618, 619.
[260] ed-Duhân 44/48.

ben şu iki dağ arasındaki en izzetli kişiyim." dedi. Bunun üzerine *"Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre itaat etme."*[261] ve "*Hayır! Sakın sen ona uyma; secde et ve Rabbine yaklaş."*[262] âyetleri indirildi.[263]

7-İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ âyetini işiten Ebû Cehil Kureyş'e şöyle dedi: "Analarınız size ağlasın! İşittim ki İbn Ebû Kebşe size cehennemde on dokuz bekçi olduğunu haber veriyormuş. Siz çoğunluksunuz. Sizden on kişi bir cehennem bekçisinin üstesinden gelmekten aciz mi?"[264] Müddessir sûresi 30. âyette cehennemde görevli on dokuz melekten bahsedilince Ebû Cehil'in tepkisi böyle olmuştu. Kendilerinin onlara üstün geleceğini savunmuştu.

Begavî'nin aldığı bir rivayete göre Ebû Cehil'in bu sözüne Ebü'l-Eşed isminde biri "Ben on yedi tanesine yeterim. Onunu sırtımla yedisini karnımla engellerim. Bunu bana bırakın. Size de iki tane düşüyor." dedi.[265] Yahut Kureyşten Ebü'l-Eşdeyn isimli birisi "On dokuz bekçi sizi korkutmasın. Merak etmeyin ben sağ omuzumla on tanesini sol omuzumla da dokuzunu engellerim." diyordu.[266]

Ebû Cehil'in gerek on dokuz cehennem meleğinin üstesinden gelebileceğini düşünmesi olsun gerekse Mekke'deki en izzetli ve üstün kişi olduğunu söylemesi olsun onun kendini ne kadar üstün gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

8-İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Nadr b. Hâris Resûlullah'a eziyet ediyor, düşmanlık yapıyordu. Hîre'ye gitti ve Fars memleketinin masallarını, Rüstem ve İsfendiyâr efsanelerini öğrendi. Resûlullah bir gün bir mecliste, kendilerinden önce yaşayıp da Allah'ın gazabına uğrayan kavimleri anlatarak insanları uyarıyordu. Resûlullah kalkar kalkmaz: "Ey Kureyş! Vallahi ben bu sözlerden daha güzellerini biliyorum. Gelin size anlatayım." dedi ve onlara Rüstem ve İsfendiyâr'ın masallarını anlattı. Sonra şöyle dedi: "Muhammed benden daha güzel ne anlatmış olabilir?" Allah Teâlâ Nadr b. Hâris hakkında 8 ayet indirdi. Allah'ın şu kavli gibi; *"Ona âyetlerimiz okununca eskilerin masalları der."*[267]

---

[261] el-İnsân 76/24.
[262] el-Alak 96/19.
[263] Taberî, *Tefsîr*, 21: 61.
[264] Taberî, *Tefsîr*, 23: 436.
[265] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 270.
[266] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 8: 3382.
[267] el-Kalem 68/15, el-Mutaffifîn 83/13; Taberî, *Tefsîr*, 17: 400.

Bu rivayete daha önceki Hz. Peygamber'e yönelik sözlü saldırılar konusunda yer vermiştik. Bu rivayette sözlü bir saldırının haricinde rivayetin ikinci bir yönü daha vardır ki o da Nadr b. Hâris'in kendini büyük görmesidir. Kendisine göre onun anlattığı efsaneler Allah kelamından ve Resûlulah'ın sözlerinden daha güzeldir. Bunu kastederek "Muhammed benden daha güzel ne anlatmış olabilir?" demiş olmalıdır. Bu şekilde İslâm'ı ve Resûlullah'ın sözlerini hafife alarak kendi kibrini ortaya koymuştur.

2.2.7. Peygamberliğin Hz. Muhammed'e Gelmesini Kabul Edemeyen Müşrikler

Zuhruf sûresi 31. âyette Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Bu Kur'an iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya! Dediler."* Bu kişilerin kim olduğu ile ilgili olarak dört görüşe yer veren Taberî, tefsirine aşağıdaki rivayetleri almıştır:

1-İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre bahsedilen iki büyük adam Velîd b. Mugîre ve Hubeyb b. Amr b. Umeyr es-Sekafî'dir. Bu iki şehir ise Mekke ve Tâif'tir.[268]

2-Mücâhid'den gelen rivayete göre bunlar Mekke'den Utbe b. Rebîa ve Tâif'ten İbn Abdüyâlîl es-Sekafî'dir.[269]

3-Katâde'nin naklettiğine göre bunu söyleyen: Velîd b. Mugîre'dir. "Eğer Muhammed'in söyledikleri haksa -Kur'an- bana veya İbn Mes'ud es-Sekafî'ye indirilmeli değil miydi?" derdi. Bu âyette kastedilen şehirler ise Mekke ve Tâif'tir. Tâifli olan Ebû Mes'ud es-Sekafî'nin asıl ismi Urve b. Mes'ud'dur.[270]

4-Süddî'den nakledildiğine göre bu kişiler Velîd b. Mugîre ve Tâif'ten Kinâne b. Abd b. Amr b. Umeyr'dir.[271]

5-İbn Abbas'tan gelen diğer bir rivayette o, âyetin tefsirini şu şekilde yapmaktadır: Müşrikler âyette geçen sözleriyle Hz. Muhammed'den daha şerefli saydıkları iki ismi kastediyorlardı. Biri Kureyş'in dengi olarak adlandırılan Velîd b. Mugîre el-Mahzûmî'ydi. Mekke'de olan ile o ima ediliyordu. Diğeri Mes'ud b. Amr

[268] Taberî, *Tefsîr*, 20: 581.
[269] Taberî, *Tefsîr*, 20: 581.
[270] Taberî, *Tefsîr*, 20: 581, 582 Aynı sayfalarda buna benzer iki rivayet daha yer almaktadır.
[271] Taberî, *Tefsîr*, 20: 582.

b. Ubeydullah es-Sekafî''dir. Tâif'teki ile de o kastediliyordu. Allah Teâlâ onlara cevap olarak *"Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar?"*[272] Ben dilediğim şekilde bölüştürürüm.[273] Bu rivayetin başında ise İbn Abbas şunları anlatmaktadır: Allah, Hz. Muhammed'i peygamber olarak gönderdiği zaman Araplardan inkâr edenler "En yüce Allah, Muhammed gibi bir beşeri elçi olarak seçmekten uzaktır." dediler.

Taberî bu farklı rivayetleri aktardıktan sonra bunlar arasında en isabetli görüş diyerek şu açıklamayı yapmıştır: "Bu müşriklerin, saydıklarımızdan bazılarının olması mümkündür. Allah azze ve celle bu isimlerden hangilerinin kastedildiğini anlamamıza delalet edecek bir karine koymamıştır. Bu konuda Resûlullah'tan gelen bir delil de yoktur. Mevcut olan ihtilafı da ben açıkladım."[274]

İbn Ebû Hâtim'in tefsirinde bu iki kişiden biri Velîd b. Mugîre'dir. Ancak diğer kişinin ismi ile alakalı farklılıklar vardır: Hubeyb b. Âmir es-Sekafî, Mes'ud b. Amr es-Sekafî ya da Urve b. Mes'ud es-Sekafî isimleri geçmektedir.[275]

Begavî ise bu kişilerin Velîd b. Mugîre ve Urve b. Mes'ud; Mekke'den Utbe b. Rebîa ve Tâif'ten İbn Abdüyâlîl veya Velîd b. Mugīre ve Hubeyb b. Amr olduğuna dair rivayetlere yer vermiştir. [276]

Rivayetlerin çoğunluğuna göre bu âyette kastedilenler Velîd b. Mugîre ve Urve b. Mes'ud'dur. Allah Velîd'i mal, mülk ve evlatlarla nimetlendirmişti. Onun on üç oğlu vardı. Hepsinin de bir evi vardı.[277] Çok zengindi. Tâif'te yaz kış yeşil kalan, ürün toplanan bahçeleri, Mekke ve Tâif'te develeri, koyunları ve atları vardı.[278]

Velîd b. Mugîre kendini ve Urve b. Mes'ud'u Hz. Peygamber'den daha üstün gördüğü için Kur'an'ın bu iki kişiden birine indirilmesi gerektiğini söylüyordu. Allah Teâlâ bunun hakkında âyet indirerek onların bu sözlerinin yanlışlığını ortaya koymuş ve Resûlü'nü bu konuda yalnız bırakmamıştır.

---

[272] ez-Zuhruf 43/32.
[273] Taberî, *Tefsîr*, 20: 581-583.
[274] Taberî, *Tefsîr*, 20: 583.
[275] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3282.
[276] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 7: 205.
[277] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 8: 3383.
[278] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 266, 277.

2.3. CİNLERİN MÜSLÜMAN OLMASI

Kur'ân'ı Kerîm'de konularına göre çeşitli âyetler cinlerden bahsetmektedir. Taberî, cinlerin iman etmesi ve onlara semâdan bilgi çalmanın yasaklanması ile ilgili Cin sûresi; 1-19 ve Ahkâf sûresi; 29-32. âyetlerin tefsirini yaparken Hz. Peygamber (s.a.v.) ve cinler arasında yaşananları anlatan rivayetlere yer vermiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle âyetlere bir bakalım:

"(Ey Muhammed!) De ki: 'Bana cinlerden bir topluluğun (Kur'an'ı) dinleyip şöyle dedikleri vahyedildi: 'Şüphesiz biz doğruya ileten hayranlık verici bir Kur'an dinledik de ona inandık. Artık Rabbimize hiç kimseyi asla ortak koşmayacağız. Doğrusu Rabbimizin şanı çok yücedir ne bir eş edinmiştir ne de bir çocuk. Demek bizim beyinsiz olanımız Allah hakkında doğruluktan uzak sözler söylüyormuş. Şüphesiz biz insanların ve cinlerin Allah hakkında asla yalan söyleyemeyeceklerini sanıyorduk. Doğrusu insanlardan bazı kimseler cinlerden bazılarına sığınırlardı da cinler onların taşkınlıklarını artırırlardı. Gerçekten onlar da sizin sandığınız gibi Allah'ın hiç kimseyi öldükten sonra tekrar diriltmeyeceğini sanmışlardı. Kuşkusuz biz göğe ulaşmak istedik, fakat onu çetin bekçilerle ve yakıcı ışıklarla dolu bulduk. Hâlbuki biz (daha önce) göğün bazı yerlerinde gayb haberlerini dinlemek için otururduk. Fakat şimdi her kim dinlemeye kalkacak olursa kendini gözetleyen yakıcı bir ışık bulur.' ... Allah'ın kulu (Muhammed) ona ibadet etmek için kalktığında cinler neredeyse (Kur'an'ı dinlemek için kalabalıktan) onun etrafında birbirlerine geçiyorlardı."[279]

"Hani Kur'an'ı dinlemek üzere cinlerden bir grubu sana yöneltmiştik. Onlar, onun huzuruna gelince birbirlerine 'Susun!' dediler. Kur'an'ın okunması bitince de uyarıcı olarak kavimlerine döndüler. Dediler ki: 'Ey kavmimiz! Şüphesiz biz, Mûsâ'dan sonra indirilen, kendinden önceki kitapları doğrulayan, gerçeğe ve doğru yola ileten bir kitap dinledik. Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun, ona iman edin ki günahlarınızı bağışlasın ve sizi elem dolu bir azaptan kurtarsın.' Kim Allah'ın davetçisine uymazsa yeryüzünde Allah aciz bırakacak değildir, kendisi için Allah'tan başka dostlar da bulunmaz. İşte onlar apaçık bir sapıklık içindedirler."[280]

[279] el-Cin 72/1-19.
[280] el-Ahkâf 46/29-32.

Yukarıda verilen âyetlerin tefsiri ile ilgili olarak Taberî, İbn Abbas'tan şunları rivayet etmiştir:

1-Resûlullah cinlere Kur'an okumadı ve onları görmedi. Olay şöyle cereyan etti: Resûlullah ashabından bazı kimselerle beraber Ukâz panayırına gitmek üzere yola koyulmuştu. Şeytanların semadan haber almaları engellenmişti. Haber almak isteyenlere ateşli yıldızlar gönderiliyordu. Bunun üzerine şeytanlar kavimlerine döndüler. Kavimleri onlara neler olduğunu sordu. Dediler ki: "Sema ile aramızda bir engel var, ne zaman oraya ulaşmak istesek kovuluyoruz." "O halde mutlaka bir şey olmuş olmalı. Haydi, yola koyulun, yeryüzünün doğusuna ve batısına bakıp araştırın bakalım ne olmuş?" Cinler yola koyuldular, yeryüzünün doğusunu ve batısını araştırmaya başladılar. Bunlardan bazıları Resûlullah'ın bulunduğu Nahle civarında bulunan Tihame tarafına yöneldiler. Hz. Peygamber, Ukâz panayırına gitmeye niyetliydi. Orada sabah namazını kıldırıyordu. Cinler, o sırada Hz. Peygamber'in okuduğu Kur'an'ı işitip dinlediler ve dediler ki "İşte bu sema ile aramızda perde oluşturan olaydır. Kavimlerine dönüp şöyle dediler: "Şüphesiz biz doğru yola ileten hayranlık verici bir Kur'an dinledik ve ona inandık. Artık Rabbimize hiç kimseyi asla ortak koşmayacağız." Bu olayın üzerine Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e *"(Ey Muhammed!) De ki: Bana cinlerden bir topluluğun Kur'an'ı dinleyip şöyle dedikleri vahyedildi."*[281] âyetini indirerek cinlerin bu durumunu haber verdi.[282]

2-Zir b. Hubeyş'ten (ö. 82/701) nakledilen rivayete göre bahsedilen cinler dokuz kişiydi ve içlerinde Zevbea' isminde biri vardı.[283]

3-Dahhâk b. Müzâhim'den (ö. 105/723) gelen rivayete göre ise Hz. Îsâ ile Hz. Muhammed arasındaki fetret döneminde sema korunmuyordu. (Şeytanlar haber çalabiliyordu.) Hz. Muhammed gönderilince dünya seması korunma altına alındı ve haber çalmak isteyen cinler ateşlerle kovalandı. Yukarıdaki rivayetle benzer şekilde ne olduğunu anlamayan cinler Hz. Peygamber'i öğle namazı kılarken buldular ve onu dinlediler. Ancak Hz. Peygamber, bu konu hakkında hiçbir şey bilmiyordu ve hiçbir şey hissetmedi.[284]

---

[281] el-Cin 72/1.
[282] Taberî, *Tefsîr*, 23: 310, 311 Benzer rivayetler için bkz: Taberî, *Tefsîr*, 19: 499, 500.
[283] Taberî, *Tefsîr*, 23: 311.
[284] Taberî, *Tefsîr*, 23: 312.

İbn Ebû Hâtim'in Mücahid'den naklettiği rivayette bu cinlerin yedi kişi olduklarını; dördünün Hiranlı, üçünün Nusaybinli olduklarını aktarmış ve isimlerini ayrı ayrı zikretmiştir.[285]

Begavî, İbn Katîbe'den şöyle nakletmiştir: "Cinler, Resûlullah gönderilmeden önce bazı laflar çalıyorlardı. Ancak Resûlullah gönderilince laf hırsızlığı yapamadılar. Bundan artık tamamen men edildiler.[286]

Öncelikle kelimenin anlamına bir göz atmak gerekmektedir. Cin kelimesi, جَنَّ kökeninden türemiştir. Bu fiil sözlükte bir şeyi duyu organlarından gizlemek, bir şeyi örtmek anlamlarına gelir. Örneğin bu fiilden türeyen micenne kelimesi kalkan anlamına gelir ve sahibini saklar. Cennet kelimesi ise ağaçlarla gizlenmiş yer demektir. Anne karnındaki bebek için de cenin kelimesi kullanılır.[287]

Râgıb el-İsfahânî'ye göre cin kelimesinin ise iki anlamı vardır: Birinci anlamı insanların gözle göremediği bütün ruhanî varlıklar için kullanılır. Bu manada melekler ve şeytanların hepsi bu tanımın içine girer. Bütün melekler cindir ancak bütün cinler melek değildir. Manevî varlıklar üçe ayrılır diyenler bulunmaktadır. 1-Hayırlı olanlar: melekler. 2-Şerli olanlar: şeytanlar 3-İçlerinde hem hayırlı hem de şerli bulunanlar: cinler. İkinci anlamı ise özel manada cin denilen varlıklar için kullanılır. Cin topluluğu manasına da gelir.[288]

Kur'an'da cin kelimesi özel anlamda kullanılmıştır. Allah Teâlâ'nın âyetlerde bildirmesiyle "cin" denilen varlıkların ateşten[289] yaratıldıklarını, onların da insanlar gibi Allah'a iman ve kulluk etmekle, kendilerine gönderilen peygamberlerinin sözlerine uymakla[290] yükümlü[291] oldukları hakkında bilgi ediniyoruz.

Rivayetlere göre semadan artık haber çalamayan bu varlıklar nasıl bir olay olduğunu merak etmişler, araştırmışlar ve Hz. Peygamber'e rastlamışlardır.

---

[285] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3297.
[286] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 239.
[287] Ebü'l-Kāsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İ İsfahânî, *Müfredâtü elfâzu'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Dâru'l-kalem - Daru'ş-şâmiye, 2009/1430), 203-204.
[288] İsfahânî, *Müfredât*, 203, 204.
[289] "Cinleri de daha önce dumansız ateşten yaratmıştık." el-Hicr 15/27; "Cini de yalın bir ateşten yarattı." er-Rahman 55/15.
[290] "(O gün Allah şöyle diyecektir:) Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size âyetlerimi anlatan ve bugününüzün gelip çatacağı hakkında sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? …" el-En'âm 6/130.
[291] "Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." ez-Zâriyât 51/56.

Resûlullah'ın okuduğu Kur'an'ı dinlemişler ve iman etmişlerdir. Sonra kavimlerine dönerek neler olduğunu anlatmışlardır.

İbn Abbas rivayetinde bahsedilen, cinlerin Kur'an'ı dinlemeleri, iman etmeleri ve kavimlerini imana çağırmaları konunun başında verdiğimiz cinlerle ilgili âyetlerle uyumlu gözükmektedir. Ancak diğer rivayetlerde bildirilen cinlerin isimleri, kaç kişi ve nereli oldukları konusunda tefsirde herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.

Cinlerin iman etmeleri ile alakalı yukarıdaki rivayetlere yer veren Taberî, cinlerin semadan nasıl haber çaldıkları konusunu aydınlatacak bir rivayete de yer vermiştir:

4-Ensardan duyduklarını İbn Abbas şöyle anlatmıştır: "Bana ensardan bir grup anlattı: 'Bir gece Resûlullah ile beraber oturuyorduk. Kayan bir yıldız gördük.' Resûlullah: 'Ne dersiniz bu kayan yıldız hakkında?' dedi. Dedik ki birisi doğmuştur veya birisi ölmüştür; bir melik ölmüştür veya malik olmuştur. Resûlullah: 'Dediğiniz gibi değildir. Allah Teâlâ bir işe hükmettiği zaman bunu Hamele-i Arş'takilere söyler, onlar da bir altlarındaki meleklere iletirler. Bu böyle devam eder ta ki dünya semasına kadar. Dünya semasındakiler bunu nereden duydunuz diye kendilerine gelip söyleyenlere sorarlar. Sorulanlar şöyle der: 'Bilmiyoruz, biz de bir üstümüzdeki meleklerden duyduk. Onların tesbih ettiği şekilde Allah'ı tesbih ettik. Lakin sormadık.' Bu şekilde bu soru Hamele-i Arş'a kadar gider. Hamele-i Arş'takiler 'Allah böyle hükmetti.' derler. Bu haber dünya semasına kadar iner. Cinler, onların bu söylediklerinden bazı sözler çalarlar ve insan dostlarına götürürler. Dilleriyle onlara telkin ederler, onlara elde ettiklerini haber verirler ki bu haberlerin bazısı doğru bazısı yalandır. Cinler, böyle yaptıklarında bu şekilde yıldızlarla kovalanırlar.[292]

Cinlerin daha önce haber çaldıkları ancak bir zaman sonra haber çalmalarının engellendiği, bu eylemde bulunmaya çalışanlarının da ateşlerle kovalandığı mevzusu âyette anlatılmaktadır: "*Kuşkusuz biz göğe ulaşmak istedik, fakat onu çetin bekçilerle ve yakıcı ışıklarla dolu bulduk. Hâlbuki biz (daha önce) göğün bazı yerlerinde gayb haberlerini dinlemek için otururduk. Fakat şimdi her kim dinlemeye kalkacak olursa*

[292] Taberî, *Tefsîr*, 19: 500-502.

kendini gözetleyen yakıcı bir ışık bulur."[293] Bu rivayetin, verilen âyetleri açıklar nitelikte olduğunu söyleyebiliriz.

Cinlerin iman etmesi ile ilgili olarak Cin sûresi 1-19. Âyetler bağlamında aktardığımız rivayette İbn Abbas'ın belirttiğine göre bundan Resûlullah'ın haberi yoktu. Ancak vahiy gelince haberi oldu. Bunun yanında bir de Hz. Peygamber'in cinlerle görüştüğünü anlatan rivayetler vardır. Taberî bu rivayetlere Ahkâf sûresi 29-32. âyetlerin tefsirinde yer vermiştir. Rivayet şu şekildedir:

5-Katâde *"Hani Kuran'ı dinlemek üzere cinlerden bir grubu sana yöneltmiştik."*[294] âyeti ile alakalı olarak şu rivayeti aktarmıştır: "Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: 'Cinlere Kur'an okumam emredildi. Kim benimle gelir? İnsanlar başlarını eğip sustular. Resûlullah tekrar sordu. İnsanlar başlarını eğip sustular. Üçüncü kez sordu insanlar yine başlarını eğdiler. Resûlullah'ı sadece Abdullah b. Mes'ûd takip etti. Resûlullah, Hacûn denilen bir yere girdi. Resûlullah, Abdullah b. Mes'ûd'un geçmemesi gereken bir hat çizdi. Abdullah b. Mes'ûd: 'Beni merak kapladı. Akbaba gibi yürüyen bir karanlık gördüm ki ellerinde defler vardı. Şiddetli bir gürültü duydum. Resûlullah için korktum. Hz. Peygamber onlara Kur'an okudu. Resûlullah dönünce 'Ey Allah'ın nebîsi! İşittiğim bu gürültü neydi?' dedim.' Resûlullah: 'İçlerindeki bir katil için başıma toplandılar.' Resûlullah onların arasında adaletle hükmetti.[295]

İbn Ebû Hâtim'den gelen İkrime rivayetine göre Resûlullah İbn Mes'ud ile gittiğinde cinlerin sayısı on iki bindi ve Ceziratü'l-mevsıl denilen yerden geldiler.[296]

İbn İshak'ın *Sîre'*sinde cinlerle alakalı yedi rivayet yer almaktadır. Taberî'nin rivayet ettiği cinlerin insanlara risaletten önce çaldıkları haberleri bire dokuz katarak anlatmaları, semadan haber çalmalarının yasaklanması, bu konu ile ilgili âyetler, Hz. Peygamber'in ensara neden yıldız kaydığını anlatması konuları yer almaktadır.[297] İbn Hişâm'ın aktardığına göre cinler Hz. Peygamber'i Tâif yolculuğundan döndüğü zaman Batn-ı Nahle'de gece namazı kılarken dinlemişlerdir.[298] İbn Sa'd ise cinlerin

[293] el-Cin 72/8, 9.
[294] el-Ahkâf 46/29.
[295] Taberî, *Tefsîr*, 21: 166 Benzer rivayetler için bkz: Taberî, *Tefsîr*, 21: 163-167.
[296] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3293.
[297] İbn İshak, *es-Sîre*, 111-114.
[298] İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 69.

haber çaldıklarını ancak Hz. Peygamber gönderildikten sonra haber çalmalarının yasaklanması konusundaki rivayetlere yer vermiştir.[299]

Taberî'nin tarihinde bu konudaki âyetler ile beraber, cinlerin Resûlullah'ın Kur'an okuyuşunu dinleyip iman etmeleri, kavimlerine dönüp uyarmaları, yedi kişi oldukları ve bu cinlerin isimleri, bu olayın Tâif dönüşü Nahle denilen bir yerde gerçekleştiği bilgilerine yer verilmiştir.[300]

Yukarıda belirtilen dört İslâm tarihi kaynağında genelde cinlerle alakalı benzer rivayetler yer alırken Belâzürî'in *Ensâb*'ında bu konu ile alakalı hiçbir rivayete rastlamadık.[301] Ayrıca belirtmek gerekir ki İslâm Tarihi ile alakalı bu beş önemli kaynakta Hz. Peygamber'in Abdullah b. Mes'ûd ile beraber giderek cinlerle görüşmesi hakkında bir rivayet bulunmamaktadır. O halde Taberî, konunun âyetlerle bağlantısından dolayı tefsirinde cin konusu ile alakalı rivayetlere İslâm Tarihi kaynaklarına göre daha çok yer vermiştir diyebiliriz.

"*Dediler ki: 'Ey kavmimiz! Şüphesiz biz, Mûsâ'dan sonra indirilen, kendinden önceki kitapları doğrulayan, gerçeğe ve doğru yola ileten bir kitap dinledik. Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun, ona iman edin ki günahlarınızı bağışlasın ve sizi elem dolu bir azaptan kurtarsın."* âyetlerinden Resûlullah'ın cinlerin de peygamberi olduğunu söylemek mümkündür. Allah'ın emriyle daha sonra cinlerle ayrı bir görüşme yapmış olma ihtimali bulunmaktadır. Doğrusunu Allah ve Resûlü bilir.

2.4. HZ. PEYGAMBER'İN İSRÂ ve Mİ'RACI

Sözlükte gece yürüyüşü[302] anlamına gelen İsrâ; bir gece Allah (c.c.) tarafından Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mescid-i Harâm'dan etrafı mübarek kılınan Mescid-i Aksâ'ya yürütülmesidir. Mi'rac ise sözlükte yükselmek[303] anlamına gelir ve terim olarak Hz. Peygamber'in göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade eder. Olay, Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya gidiş ve yükseklere çıkış olarak iki

[299] İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 141, 142.
[300] Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 2: 346, 347.
[301] Belâzürî, *Ensâb*, c. 1-14.
[302] İsfahânî, *Müfredât*, 408.
[303] İsfahânî, *Müfredât*, 557.

aşamada gerçekleştiği için kaynaklarda da bu olay isrâ ve mi'rac olarak yer alsa da Türkçe'de mi'rac kelimesi ile her ikisi de kastedilmektedir.[304]

İsrâ ve mi'râc hadiseleri şüphesiz ki sadece tefsir ve siyer ilimlerini değil hadis, kelam, akaid gibi diğer pek çok İslâmî ilmi de ilgilendirmektedir. Ancak her ilim farklı bir yönünü ele almaktadır diyebiliriz. Öncelikle Kur'ân'ı Kerîm'de İsrâ'dan bahseden âyeti zikretmek faydalı olacaktır:

"Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Harâm'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."[305]

2.4.1. İsrâ Gecesi Hz. Peygamber'in Nerede Olduğu Hakkında Görüşler

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İsrâ gecesinde nerede olduğuna dair çeşitli rivayetler vardır. Taberî, bu konuyla ilgili olarak tefsirinde iki görüşten bahsetmiş ve bu görüşler ile alakalı rivayetlere yer vermiştir. Birinci görüşe göre Hz. Peygamber amcası Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hânî'nin evindeyken götürülmüştür. Bu konu hakkında bir rivayet vardır.

1-İbn İshak'ın Ümmü Hânî'den rivayet ettiğine göre olay şu şekilde gerçekleşmiştir: "İsrâ gecesinde Resûlullah bizim evimizdeydi ve uyuyordu. Yatsı namazını kıldı, sonra uyudu; biz de uyuduk. Sabaha doğru Resûlullah bizi uyandırdı. Sonra sabah namazını kıldı ve biz de onunla beraber kıldık. Namaz bitince şöyle dedi: 'Ey Ümmü Hânî! Burada sizinle yatsı namazını kıldığımı gördün. Ondan sonra Beytülmakdis'e gittim orada namaz kıldım. Şimdi de gördüğünüz gibi sizinle sabah namazını kıldım."[306]

İkinci görüşe göre Resûlullah İsrâ'ya Mescid-i Harâm'dan götürülmüştür. Taberî bu görüşle alakalı olarak üç rivayete yer vermiştir.

1-Mâlik b. Sa`saa rivayetine göre Resûlullah Kâbe'de uyku ve uyanıklık arasında bir haldeyken Cebrâil gelerek onu götürmüştür. Resûlullah'ın dilinden

[304] Salih Sabri Yavuz, "Mi'rac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020).
[305] el-İsrâ 17/1.
[306] Taberî, *Tefsîr*, 14: 414.

rivayet şu şekildedir: "Evimde uyku ile uyanıklık arasında bulunuyordum. Birinin üçün biri dediğini duydum. İçinde zemzem bulunan altın bir tas getirildi. Göğsüm yarıldı, kalbim çıkarılıp zemzemle yıkandı ve yerine konuldu. Kalbimin içi iman ve hikmetle doldurulduu. Sonra beyaz bir hayvan getirildi ki onun ismi Burak'tı. Eşekten büyük katırdan küçüktü. Adımını gözünün gördüğü en uzak noktaya atıyordu. Onunla taşındım ve dünya semasına gelene kadar yola devam ettik."[307]

2-İbn İshak'ın Hasan b. Ebü'l-Hasan'dan onun da Hz. Peygamber'den rivayet ettiğine göre: "Ben Hicr'de uyuyorken Cebrâil geldi ve beni ayağıyla dürttü. Ben de kalkıp baktım ancak hiçbir şey göremedim, uykuma geri döndüm. İkinci kez geldi ayağıyla beni dürttü. Tekrar kalkıp baktım hiçbir şey göremedim, uykuma geri döndüm. Üçüncü kez geldi beni ayağıyla dürttü, kalktım. Beni pazılarımdan tuttu, onunla beraber kalktım. Beni mescidin kapısına götürdü. Orada eşekten büyük katırdan küçük beyaz bir hayvan gördüm. Uyluklarında kanatları vardı ve ayaklarını hareket ettiriyordu. Gözün görebildiği son noktaya gidiyordu. Beni taşıdı. Cebrâil de benimle beraber yanımda geldi.[308]

3-Enes b. Mâlik'ten nakledilen bir rivayetin başında: "İsra gecesinde Cebrâil geldiği zaman Resûlullah Mescid-i Harâm'da uyuyordu…"[309]

Taberî, İsrâ'nın Hz. Peygamber'in Mescid-i Harâm'dayken olduğu görüşündedir. Çünkü Mescid-i Harâm'ın insanlara bahsedildiği zaman onların bilip tanıdıkları bir yer olması gerekir.[310] Âyetten yola çıkarak bu konuda Taberî'nin bu görüşü tercihinin isabetli olduğu görülmektedir.

2.4.2. İsrâ ve Mi'rac Hakkındaki Rivayetler

Yukarıda verilen rivayetler de içlerinde olmak üzere Taberî mi'rac hadisesinin nasıl vuku bulduğu ile ilgili olarak Ümmü Hânî, Mâlik b. Sa'saa, Hasan b. Ebü'l-Hasan, Enes b. Mâlik, Saîd el-Müseyyeb ve Ebû Seleme b. Abdurrahmân, Ebû Hüreyre, Ebû Saîd el-Hudrî, Katâde, Abdullah b. Şeddâd'tan uzunlu kısalı toplamda on sekiz rivayete yer vermiştir. Bu rivayetler yaklaşık otuz sayfa

[307] Taberî, *Tefsîr*, 14: 415 Aynı kişiden gelen benzer iki rivayet daha vardır.
[308] Taberî, *Tefsîr*, 14: 416.
[309] Taberî, *Tefsîr*, 14: 416-419.
[310] Taberî, *Tefsîr*, 14: 420.

civarındadır. Bu rivayetler içerik açısından genellikle birbirine benzemektedirler.[311] İçlerinden en uzunu Ebû Hüreyre'den nakledilmiştir. Ancak Taberî, Ebû Hüreyre veya başkasından olduğu hususunda tereddüt etmiştir. Rivayet şu şekildedir:

1-Cebrâil, Mîkâil ile beraber Resûlullah'a (s.a.v.) geldi. Cebrâil, Mîkâil'e "Kalbini temizlemem için içinde zemzem suyu olan tası bana ver." dedi. Cebrâil, Resûlullah'ın göğsünü açtı ve karnını yardı; üç kere yıkadı. Mîkâil zemzem suyunu getirmek için üç kere gidip geldi. Cebrâil, Hz. Peygamber'in göğsünün içinde bulunan bütün kötülükleri attı, göğsünü hilim, ilim, iman ve İslâm ile doldurdu; iki kürek kemiği arasına nübüvvet mührü vurdu. Sonra Hz. Peygamber'e onu taşıyacak olan bir at getirildi. Bu at, adımını gözünün gördüğü en uzak noktaya atıyordu. O yürüdüğünde Cebrâil de onunla beraber yürüyordu. Bir kavim gördüler. Onlar, bir gün ekiyorlar bir gün hasat ediyorlardı. Her hasat ettiklerinde ekinler tekrardan eski haline dönüyordu. Resûlullah "Ey Cebrâil! Bu nedir?" dedi. Cebrâil: "Bunlar Allah yolundaki mücahitlerdir. Hayırları yedi yüz kat veriliyor. Neyi infak ederlerse Allah (c.c.) onu yerine koyuyor. O rızık verenlerin en hayırlısıdır." Sonra başka bir kavme geldiler. Onların başları kayalar ile eziliyordu. Resûlullah "Ey Cebrâil! Bunlar kimdir?" diye sordu. Cebrâil: "Bunlar, farz namaz için başlarını kaldırmıyorlardı, namaz için ağır hareket ediyorlardı." dedi. Bu olay bir an yavaşlamayıp sürekli tekrar ediyordu. Sonra başka bir kavme geldi. Onların önlerinde ve arkalarında yamalar vardı. Develer ve koyunlar gibi otluyorlardı. Diken, zakkum ve taş yiyorlardı. Resûlullah: "Ey Cebrâil! Bunlar kimdir?" dedi. Cebrâil: "Bunlar mallarının zekâtlarını vermeyenlerdir. Allah onlara zulmetmedi; Allah kullarına zulmetmez." dedi. Sonra başka bir kavme daha uğradı ki bunların önünde bir kazanda pişmiş bir et; diğer bir kazanda çiğ, murdar ve pis bir et vardı. Onlar, bu murdar ve pis etten yiyorlar ancak pişmiş eti yemeyi terk ediyorlardı. Resûlullah bunların kim olduklarını sordu. Cebrâil: "Bu, senin ümmetinden kimselerdir. Onun helâlinden ve temizinden bir karısı var ancak o zina ediyor. Aynı şekilde kadının da helalinden bir kocası olmasına rağmen zina ediyor." dedi. Resûlullah başka bir yerde yolun ortasında duran ve önüne gelen elbiseleri parçalayan bazı insanlar gördü. Bunların da kim olduklarını sordu. Cebrâil: "Bunlar senin ümmetinden yolda oturup yolu kapatanlardır." Sonra şu âyeti okudu: *"Bir de tehdit ederek Allah'ın yolundan ona*

[311] Taberî, *Tefsîr*, 14: 414-443.

iman edenleri geri çevirmek, Allah'ın yolunu çelişkili göstermek üzere her yol üzere oturmayın…"[312] Sonra bir adam gördü ki taşıyamayacağı kadar odunu topluyor, sonra bu odun daha da fazlalaşıyordu. Hz. Peygamber "Ey Cebrâil! Bu nedir?" diye sordu. "Bunlar, senin ümmetinden emanetlere sahip çıkmayanlardır." dedi. Sonra başka bir kavme daha geldi. Onların demir makaslarla dilleri ve dudakları kesiliyordu. Her kesildiğinde eski hallerine dönüyorlardı. Bu sürekli tekrar ediyordu. Resûlullah "Ey Cebrâil! Bunlar kimdir?" diye sordu. Cebrâil: "Bunlar fitneye odun taşıyanlardır." Resûlullah sonra küçük bir delik gördü; içinden büyük bir boğa çıkıyor, sonra çıktığı yere dönmek istiyor ancak dönemiyordu. Resûlullah: "Ey Cebrâil! Bu nedir?" dedi. Cebrâil: "Bu, büyük konuşan sonra buna pişman olan ancak geriye de dönemeyen adamdır." Sonra bir vadiye geldi. Orada güzel, serin ve misk kokulu bir rüzgâr buldu ve bir ses işitti. Resûlullah: "Ey Cebrâil! Bu serin ve hoş rüzgâr, bu güzel koku ve bu ses nedir?" dedi. Cebrâil: "Bu cennetin sesidir ve şöyle der: 'Rabbim! Bana vaat ettiğini ver; odalarımı, atlaslarımı, ipeklerimi, rengârenk halılarımı, döşemelerimi, inci ve mercanlarımı, altınımı, gümüşümü, kadehlerimi, tabaklarımı, ibriklerimi, meyvelerimi; hurma ve narlarımı, sütümü ve şarabımı arttır. Bana vaat ettiğini ver.' Allah (c.c.) ise şöyle buyurur: 'Her kadın ve erkek Müslüman, her mümin ve mümine, bana ve resûllerime inanan, sâlih ameller işleyen ve bana şirk koşmayan, benden başka tanrı edinmeyen herkes sana girecektir. Benden korkan emniyettedir. Kim benden isterse ona veririm. Kim bana borç verirse karşılığını veririm. Kim bana tevekkül ederse ona yeterim. Ben, benden başka ilah bulunmayan Allah'ım. Vaadimden dönmem. Müminler kurtulmuştur. Yaratıcıların en güzeli olan Allah'ın şanı yücedir.' Cennet şöyle dedi: 'Razı oldum Ya rabbi!' Sonra başka bir vadiye geldi. Orada hoş olmayan bir ses duydu ve kötü bir koku aldı. Resûlullah sordu: "Ey Cebrâil! Bu ses ve koku nedir?" Cebrâil: "Bu cehennemin sesidir. Der ki: "Ey Rabbim! Bana vaat ettiğini ver. Demir zincirlerimi, halkalarımı, ateşimin harını, dikenlerimi, karanlığımı, azabımı, cezamı çoğalt. Derinliğimi arttır, ateşimi şiddetlendir. Bana vaat ettiğini ver.' Allah Teâlâ: 'Müşrik kadınlar ve müşrik erkekler, kâfir kadınlar ve kâfir erkekler, kötü kadınlar ve kötü erkekler senin içindir. Hesap gününe inanmayan her zorba içindir. Cehennem dedi ki: 'Razı oldum ya Rabbi!' Sonra Beytülmakdis'e geldi. İndi ve atını orada bir kayaya bağladı. Sonra

[312] el-A'râf 7/86.

içeriye girip meleklerle beraber namaz kıldı. Namazdan sonra melekler "Ey Cebrâil! Beraberindeki kimdir?" dediler. Cebrâil: "Muhammed'dir." "Gönderildi mi?" "Evet." Melekler: "Allah ne güzel bir kardeş ve halife yarattı. Gelen ne güzeldir." dediler. Sonra Resûlullah diğer peygamberlerin ruhlarıyla karşılaştı. Hepsi rablerini övdüler. İbrâhim (a.s.) şöyle dedi: "Beni halîli edinen, bana mülk veren, beni Allah'a itaatkâr bir ümmet kılan, beni ateşten kurtarıp ateşi bana karşı serin ve selamet kılan rabbime hamdolsun." Sonra Mûsâ (a.s.) rabbini övdü. "Benimle konuşan, Firavun ehlini helak eden ve benim ellerimle İsrâiloğullarını kurtaran, ümmetimden hakkı bilen ve adaleti ayakta tutan bir kavim çıkaran Allah'a hamdolsun." Sonra Dâvûd (a.s.) rabbini övdü. "Bana büyük bir mülk veren, bana Zebûr'u öğreten, demiri yumuşatan, dağları boyun eğdiren, kuşları tesbih ettiren, hikmet ve güzel konuşma yeteneği veren Allah'a hamdolsun." Sonra Süleyman (a.s.) rabbini övdü. "Allah'a hamdolsun ki rüzgârı, benim istediğim mabetleri, heykelleri ve havuz kadar geniş kazanları yapan şeytanları hizmetime verdi, bana kuşdilini öğretti, bana her türlü üstünlüğü verdi. Bana cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan ordu verdi. Çoğu mümin kulundan üstün kıldı. Bana benden sonra kimseye nasip olmayan bir mülk verdi ve bu mülkü hesapsız kıldı." Sonra Îsâ (a.s.) rabbini övdü. "Hamdolsun Allah'a ki beni kelimesi kıldı, yaratılışımı, topraktan yarattığı, ol deyip oldurduğu Âdem gibi kıldı. Bana Kitap'ı hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretti. Çamurdan kuş şekline üflediğimde izniyle kuş olup uçmasını sağladı. Benim alacalıyı ve körleri iyileştirmemi, ölüleri diriltmemi mûcize olarak verdi. Beni katına yükseltti, temiz kıldı, beni ve annemi kovulmuş şeytanın şerrinden korudu." Sonra Hz. Muhammed (s.a.v.) rabbini övdü. "Hepiniz rabbinizi övdünüz. Ben de rabbimi övenlerdenim. Hamdolsun ki beni âlemlere rahmet olarak gönderdi. Bütün insanlara beşîr ve nezîr olarak gönderdi. İçinde her şeyin ayan beyan olduğu Furkan'ı indirdi. Benim ümmetimi insanlar içinden çıkarılmış en hayırlı ümmet kıldı. Ümmetimi orta ümmet kıldı. Ümmetimi ilk ve son kıldı. Göğsümü genişletti, yükümü hafifletti. Adımı yüceltti. Beni ilk ve son kıldı." İbrahim (a.s.): "Bunlar, Muhammed'in (s.a.v.) size olan üstünlüğüdür." dedi. -Ebû Ca'fer şöyle dedi: "Son peygamber ve kıyamet günü şefaat edenlerin ilkidir."- Sonra Resûlullah'a ağzı kapalı üç kap getirildi. İlkinde su vardı. İç denildi. Hemen ondan içti. Sonra ona içinde süt olan diğer kap getirildi. İç denildi. Ondan da kanana kadar içti. Sonra içinde şarap olan kap getirildi. Hz.

Peygamber: “İstemiyorum, şayet kandım.” dedi. Cebrâil: “Şarap ümmetine haram kılınacak. Eğer ondan içmiş olsaydın ümmetinden sana uyacak az kişi olacaktı.” dedi. Sonra semaya çıkarıldı. Cebrâil kapılardan birini açtı. “Bu kimdir Ey Cebrâil!” diye soruldu. Dedi ki: “Muhammed’dir. (s.a.v.)” “Gönderildi mi?” “Evet.” “Ne güzel kardeş! Ne güzel halife! Ne güzel gelen!” dediler. Bu kapıdan girince Resûlullah yaratılışı tam ve kusursuz bir adam gördü. Sağında ve solunda kapılar vardı. Sağındaki kapıdan güzel bir koku, solundaki kapıdan kötü bir koku geliyordu. Sağındaki kapıya bakınca gülüp seviniyor; solundaki kapıya bakınca ağlıyor ve üzülüyordu. Resûlullah sordu: “Ey Cebrâil! Bu yaratılışı tam ve kusursuz olan ihtiyar kimdir? Bu iki kapı nedir?” Cebrâil: “Bu senin baban Âdem’dir. Sağındaki kapı cennet kapısıdır. Zürriyetinden cennete girenlere bakınca güler ve sevinir. Solundaki ise cehennem kapısıdır. Zürriyetinden oraya girenlere bakınca da üzülür.” Sonra Cebrâil Resûlullah’ı ikinci semaya yükseltti. Birinci semadaki ile aynı diyaloglar burada da yaşandı. Resûlullah orada iki genç gördü ve sordu. “Ey Cebrâil! Bu iki genç kimdir?” Cebrâil: “Teyze çocukları olan Îsâ b. Meryem ve Yahyâ b. Zekeriyyâ’dır.” Sonra üçüncü semaya çıktılar. Aynı diyaloglardan sonra Resûlullah orada güzellikte diğer insanlardan üstün kılınan bir adam gördü. Güzelliği dolunay gecesinde ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibiydi. Resûlullah sordu: “Ey Cebrâil! Bu kimdir?” Cebrâil: “Bu kardeşin Yûsuf’tur.” Dördüncü semaya çıktıklarında Resûlullah orada başka bir adam gördü ve kim olduğunu sordu. Cebrâil: “Bu, İdrîs’tir. Allah onu yüksek bir makama yükseltti.” dedi. Resûlullah beşinci semada oturmuş ve çevresindekilere bir şeyler anlatan bir adam gördü. Onun ve etrafındakilerin kim olduklarını sordu. Cebrâil: “Bu kavmi içinde sevilen Hârûn’dur, çevresindekiler ise İsrâiloğulları’dır.” dedi. Resûlullah altıncı semanın kapısından geçince bir adam gördü, onu geçtiği zaman adam ağladı. Resûlullah sordu: “Ey Cebrâil! Bu kimdir?” Cebrâil: ‘Mûsâ’dır.” dedi. Resûlullah “Onu ağlatan nedir?” diye sorunca Hz. Mûsâ “İsrâiloğulları Allah’ın en çok ikram ettiği kişinin ben olduğumu iddia ediyorlardı. Ancak bu adam beni dünyada geçti, ben onun gerisinde kaldım. Bu sadece onunla sınırlı olsaydı önemsemezdim ancak her nebî ümmetiyle beraberdir.” dedi. Resûlullah yedinci semada saçı ağarmış, cennet kapısının yanında bir kürsüde oturan bir adam gördü. Yanında yüzleri beyaz olan bir kavim vardı. Kâğıt gibi bembeyazlardı. Başka bir kavim daha vardı ki onların yüzlerinde bazı

lekeler vardı. Onlar kalktılar ve bir nehre girip yıkandılar. Çıktıklarında lekelerin bir kısmı yok olmuştu. Sonra başka bir nehre girdiler. Çıktıklarında lekeler daha da yok oldu. Sonra başka bir nehre girdiler ki çıktıklarında diğer arkadaşları gibi bembeyaz oldular. Geldiler ve arkadaşlarının yanına oturdular. Resûlullah "Ey Cebrâil! Bu saçı ağarmış kimdir? Yüzü bembeyaz olanlar ve lekeli olanlar kimlerdir? Onları temizleyen bu nehirler nedir?" diye sordu. Cebrâil: "Bu, baban İbrâhim'dir. Yüzleri beyaz olanlar imanlarına zulüm karıştırmayanlardır. Lekeli olanlar ise sâlih amel işleyip aynı zamanda kötülük yapanlardır. Sonra tövbe ederler. Allah da tövbelerini kabul eder. İlk nehir Allah'ın rahmeti, ikincisi Allah'ın nimeti, üçüncüsü ise rablerinin onları temiz içecekle suladığı nehirdir." Sonra Sidre'ye ulaştılar. Resûlullah'a şöyle dendi: "Bu Sidre'dir ki buraya yalnız senin ümmetinden sünnetine uyanlar getirilir." Ağacın köklerinin olduğu yerden suları hiç bozulmayan nehirler çıkıyordu. İçenlere lezzet veren şaraptan ve saf baldan nehirler vardı. Ağacın gölgesi at sırtında yetmiş sene gidilse bitmiyordu. Yaprakların gölgesi bütün ümmetleri kaplardı. Onu kaplayacak tek şey Rahmân'ın nuruydu. Melekler ağacın üzerinde durduklarında kargalar gibi ağacı kaplıyorlardı. Allah, onunla konuştu. "İste" dedi. Resûlullah: "İbrahim'i halîlin edindin ve ona büyük bir mülk verdin; Mûsâ ile konuştun; Dâvûd'a büyük bir mülk verdin, demiri ona yumuşattın, dağları boyun eğdirdin; Süleyman'a büyük bir mülk verdin, insanları, cinleri, şeytanları, rüzgârı boyun eğdirdin. Ondan sonra başka kimseye nasip olmayan büyük bir mülk verdin; Îsâ'ya Tevrat'ı ve İncil'i öğrettin, körü ve alacalıyı iyileştirmeyi, ölüleri diriltmeyi mûcize olarak verdin, onu ve annesini kovulmuş şeytandan korudun. Rabbi ona şöyle dedi: "Seni habîbim ve halîlim edindim, bu Tevrat'ta Allah'ın habîbi şeklinde yazılıdır. Seni bütün insanlara beşîr ve nezîr kıldım. Göğsünü genişlettim, yükünü hafiflettim, Adını yücelttim. Ben ne zaman anılırsam seni de benimle beraber anılır yaptım. Ümmetini orta ümmet kıldım. Ümmetini onların ilki ve sonu kıldım ta ki senin kulum ve resûlüm olduğuna şahitlik etsinler. Seni yaratılışta nebîlerin ilki yaptım ve gönderilişte sonuncuları kıldım. Ümmetini ilk hesabı görülecek ümmet kıldım. Sana daha önce kimseye vermediğim es-seb'u'l-mesânî'yi verdim. Sana Kevser'i verdim. Sana yedi hisse verdim ki bunlar İslâm, hicret, cihad, sadaka, namaz, Ramazan orucu, emr bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker'dir. Resûlullah: "Rabbim beni altı şeyle faziletlendirdin. Beni bütün insanlara beşîr ve nezîr olarak

gönderdin. Düşmanlarımın kalbine bir aylık mesafeden korku saldın. Benden önce kimseye helâl kılmadığın ganimeti bana helâl kıldın. Benim için bütün yeryüzünü temiz ve mescid kıldın." Resûlullah dönerken Hz. Mûsâ'nın yanına geldiğinde Hz. Mûsâ: "Ne ile emrolundun ey Muhammed!" dedi. Resûlullah "Elli vakit namaz ile emrolundum." dedi. Bunun üzerine Hz. Mûsâ "Rabbine dön ve hafifletmesini iste." dedi. Resûlullah rabbinden istedi ve on vakit indirildi. Sonra Hz. Peygamber, Hz. Mûsâ'nın yanına tekrar geldi. Hz. Mûsâ ona tekrar sordu: "Ne ile emrolundun?" Hz. Peygamber "Kırk vakit" deyince Hz. Mûsâ "Tekrardan rabbine geri dön ve hafifletmesini iste. Ümmetin en zayıf ümmettir. Ben İsrâiloğullarıyla çok zorluk yaşadım." dedi. Her gelişinde Hz. Mûsâ ona aynı şeyleri tekrar etti. Ta ki namaz beş vakte kadar indirildi. En sonuncu isteğinde Resûlullah: "Rabbime döndüm ve ona tekrar müracaat ettiğim için utandım." dedi. Allah şöyle buyurdu: "Eğer beş vakit namaza sabredebilirsen, bu beş vakit namaz elli vakit namaz gibi karşılık bulacak. Her iyilik için on katı verilecektir." Resûlullah tamamen razı oldu. Böylelikle Hz. Mûsâ'nın bu şekilde ona her seferinde uyarısı hayırlı karşılık buldu.[313]

Kısaca özetlersek Allah Teâlâ, nebîsini huzuruna çağırmış, ona Cebrâil eşlik etmiştir. Resûlullah Mescid-i Aksâ'ya yürütülmüş oradan semalara yükseltilmiş, semada diğer peygamberle karşılaşmış, cenneti ve cehennemi görmüş, cennetlik ve cehennemlik insanların akıbetlerini görmüştür. Beş vakit namaz kendisine ve ümmetine farz kılınmıştır.

Taberî, İsrâ ve Mi'rac hakkındaki rivayetlere İsrâ sûresi birinci âyetinin tefsiri bağlamında bu kadar geniş yer vermesine rağmen, tefsirindeki rivayetlerde bu olayların ne zaman gerçekleştiği ile ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Başka tefsir kaynaklarında durum şu şekildedir: İbn Ebû Hâtim, Ebû Hüreyre'den aktarılan bu uzun rivayeti nakletmiştir.[314] Begavî ise bu uzun rivayeti nakletmemiş onun yerine daha kısa kısa rivayetleri bir araya getirerek olay akışını da göz önünde bulundurarak sırayla vermiştir.[315]

[313] Taberî, *Tefsîr*, 14: 424-435.
[314] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 7: 2309-2314.
[315] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 5: 57-64.

2.4.3. Mi‘racın Nasıl Gerçekleştiği

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) mi‘racının nasıl gerçekleştiği konusunda iki görüş vardır. Bir görüşe göre bedenen ve ruhen gerçekleşmiş; diğer bir görüşe göre ise sadece ruhen gerçekleşmiştir. Taberî bu iki görüş hakkındaki rivayetlere yer vermiştir.

Birinci görüşe göre mi‘rac hem ruhen hem bedenen gerçekleşmiştir. Ancak Resûlullah Beytülmakdis’e girmemiş ve orada namaz kılmamıştır. Mekke’ye geri dönene kadar Burak’tan inmemiştir. Taberî bu konuda iki rivayet nakletmiştir.[316]

İkinci görüşle alakalı üç farklı kişiden üç rivayet vardır:

1- Muâviye b. Ebû Süfyân’a (ö. 60/680) İsrâ hakkında soru sordukları zaman: “İsrâ, Allah tarafından Peygamberine gösterilen sadık bir rüyadır.” cevabını verdi.

2- Hz. Âişe bu konu hakkında: “Resûlullah’ın bedeni ortadan kaybolmadı. Allah onu ruhuyla yürüttü.” demiştir.

3-Hasan-ı Basrî bu konu hakkında âyetlerden delil getirmiştir. *“...Sana gösterdiğimiz o rüyayı da, Kur'an'da lanetlenmiş bulunan o ağacı da sırf insanları sınamak için vesile yaptık...”*[317] âyetinde bahsedilen rüya İsrâ’dır. Delillendirmede kullandığı diğer âyet ise Hz. İbrahim’in oğluna söylediği söz hakkında inen *“Yavrum ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım ne dersin dedi.”*[318] âyetidir. Konuyu ise şöyle açıklamaktadır: “Allah, peygamberlerine uyanıkken veya uykudayken vahiy indirebilir. Nitekim Resûlullah ‘Gözlerim uyur, kalbim ise uyanıktır.’ buyurmuştur.”[319]

Taberî bu görüşlerden birinci görüşü tercih etmektedir: Ona göre âyette Allah bu olayın ruhuyla gerçekleştiği kaydını koymamaktadır. İfade mutlak olduğuna göre mi‘rac hem ruhen hem bedenen gerçekleşmiş olmalıdır. Bir kimse Allah’ın muradının dışına çıkarsa haddini aşmış olur.[320] Taberî’nin bu görüşü isabetli gözükmektedir.

---

[316] Taberî, *Tefsîr*, 14: 444.
[317] el-İsrâ 17/60.
[318] es-Sâffât 37/102.
[319] Taberî, *Tefsîr*, 14: 446.
[320] Taberî, *Tefsîr*, 14: 446, 447.

İsrâ ve mi'racın kaç defa gerçekleştiği konusunda da farklı görüşler vardır. Çünkü rivayetlerde tarih, tasvir ve bilgi farklılıkları vardır. Bir görüşe göre biri uyanık biri uyku halinde olmak üzere iki defa, başka bir görüşe göre iki defa ve bedenle gerçekleşmiştir. İlki Mescid-i Aksâ'ya olan yolculuk, ikincisi ise Mescid-i Aksâ'dan göklere olan yolculuktur. Üçüncü bir görüşe göre ise üç defa olmak üzere biri bedenle diğerleri uyku halinde gerçekleşmiştir. Ancak âlimlerin çoğunluğuna göre her ikisi de aynı gecede bir defada vuku bulmuştur.[321]

2.4.4. Müşriklerin İsrâ ve Mi'raca Tepkisi

1-Taberî'nin İbn Müseyyeb ve Ebû Seleme b. Abdurrahman'dan rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.v.) döndüğünde İsrâ yolculuğunu Kureyş'e haber verdi. Bunun üzerine İslâm'a girenlerden dönenler oldu. Bu haberi Hz. Ebû Bekir'e getirerek: "Hani şu arkadaşın var ya Beytülmakdis'e götürüldüğünü sonra da bir gecede döndüğünü iddia ediyor!" dediler. Hz. Ebû Bekir "Bunu o mu söyledi?" dedi. "Evet." dediler. Hz. Ebû Bekir "Şahitlik ederim ki eğer bunu o söylediyse mutlaka doğru söylemiştir." dedi. Bunun üzerine "Onun bir gecede Şam'a gittiğine mi şahitlik ediyorsun?" diye hayrete düştüler. Hz. Ebû Bekir "Bundan daha uzağa bile gitmiş olsa onu tasdik ederim. Onun semadan getirdiği haberi ile tasdik ediyorum." demiştir. Ebû Seleme'nin Câbir b. Abdullah'tan onun da Resûlullah'tan işittiğine göre; "Kureyş beni yalanlayınca kalktım. Allah Beytülmakdis'in misalini önüme getirdi ve ona bakarak onun özelliklerini Kureyş'e haber verdim." buyurmuştur.[322]

Begavî'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber'in isrâ yolculuğunu duyan müşrikler duyduklarına hayret edip inanamamışlardı. İçlerinden birisi hemen koşarak olayı Hz. Ebû Bekir'e haber vermiş, o da Hz. Peygamber'i tasdik etmiştir. Bu yüzden de bu doğrulamasından sonra sıddîk olarak anılmaya başlamıştır. Müşrikler, Resûlullah'tan Beytülmakdis'i tarif etmesini istemişler, Resûlullah da onlara Allah'ın gözünün önüne getirdiği şekliyle tarif etmiştir. Bundan sonra da Mekke'ye doğru gelmekte olan kervanları hakkında bilgi vermesini istemişler, Resûlullah da onlara gece uğradığı kervanlarının durumları hakkında bilgi vermiştir.[323]

---

[321] Ahmet Ağırakça, "Kaynaklar Işığında İsrâ ve Miraç Olayı", *Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi Dergisi* 1/2 (2014), 4, 5.
[322] Taberî, *Tefsîr*, 14: 421, 422.
[323] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 5: 65, 66.

Müşriklerin ilk tebliğden bu yana nasıl bir tavır takındıkları bilinmektedir. Her buldukları fırsatı kullanarak Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber ile dalga geçmekte ve ona saldırmaktaydılar. Örneğin Ebû Cehil'in zakkum ağacı ile dalga geçmesi, Übey b.Halef'in ufalanmış kemiği getirerek ölülerin nasıl diriltileceğini sorması, Hz. Peygamber'i ebter olarak nitelemeleri, Kur'an'ı başkasından öğrendiğini iddia etmeleri gibi davranışlarda bulunmuşlardır. Onların tavırlarından yola çıkıldığında isrâya inanmamaları, onu sorgulamaları ve dalga geçmeleri onlardan beklenilen bir tavırdır. Allah'ın inayetiyle Hz. Peygamber onların bu sorgulamalarına karşılık vermiş, onları susturmuştur. Bunun gibi bir konuda fırsat yakaladıklarında asla kaçırmayacak olan müşriklerin başka vesilelerle ve başka yerlerde isrâ hadisesini dalga geçmek için kullandıkları bir rivayete rastlamadık. Bütün bunlar rivayetin içeriğinin doğruluğuna delalet etmektedir.

2.4.5. Siyer Kaynaklarında Mi'rac

İbn İshak *Sîre*'sinde Taberî'ye kıyasla isrâ ve mi'rac ile ilgili haberlere çok az yer vermiştir. Bu başlık altında on üç rivayet yer almaktadır. Aralarında uzun ve tafsilatlı sayılabilen bir rivayet yoktur. Rivayetlerin toplamı ise beş sayfayı aşmamaktadır.[324] Ayrıca Taberî'nin belirtmediği, hadisenin ne zaman gerçekleştiği ile ilgili olarak bir rivayet vardır. Süddî'den rivayet edildiğine göre Resûlullah'a (s.a.v.) beş vakit namaz hicretten on altı ay önce Beytülmakdis'te İsrâ gecesinde farz kılınmıştır.[325]

Rivayetlerde Hz. Peygamber'in mi'racı ile ilgili kısa bir açıklama, İbrahim, İsâ ve Mûsâ peygamberler ile karşılaşması, önüne getirilen süt ve şarap çanakları ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Özellikle bir rivayette ise mi'rac hakkında bilgiden ziyade mi'racda farz kılınan namazda kıblenin değişmesi, ezanın okunmaya başlaması ve orucun geçirdiği evrelerden bahsetmektedir. Doğrudan isrâ ile bir ilgisi yoktur.[326]

İbn Hişâm bu konuya Taberî'ye kıyasla mutedil bir şekilde yer vermiştir. Öncelikle isrâ ve mi'rac ile ilgili rivayetleri kimlerden aktaracağını belirtmiştir. Sonra rivayetleri birleştirerek ve arka arkaya aktararak, tekrara düşmeden düzenli bir

[324] İbn İshak, *es-Sîre*, 295-299.
[325] İbn İshak, *es-Sîre*, 297.
[326] İbn İshak, *es-Sîre*, 295-298.

şekilde sıralamıştır. İbn Hişâm'ın aldığı rivayetlerde de isrâ ve mi'racın tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Sadece o sıralarda İslâm'ın Mekke'de Kureyş ve bütün kabileler içinde yayıldığı hakkında bilgi vardır. Nakledilen rivayetlerde ise Resûlullah'ın Beytülmakdis'e götürülmesi, peygamberlerle karşılaşması, Hz. Peygamber'in önüne getirilen kaplar, Hicr'de uyurken Cebrâil'in gelmesi, Kureyş ve Hz. Ebû Bekir'in tepkisi, Hz. Âişe'den nakledilen ruhuyla götürülmesine dair rivayet, bazı cehennemliklerin hali ve beş vakit namazın farz kılınması ile ilgili konular yer almaktadır.[327]

Daha önce de belirtildiği gibi *Taberî Tefsiri*'ndeki rivayetler, tefsirin içinde dağılmış bir vaziyettedir. Ancak isrâ ile ilgili 1 âyet bulunduğundan bu âyetin tefsiri altında bütün mi'rac rivayetlerini toplamıştır. Ancak bunların arasında herhangi bir düzen bulunmamaktadır. Taberî, ulaşabildiği bütün rivayetleri bize aktarmıştır. İbn Hişâm ise konuyu derli toplu bir şekilde anlatarak kafa karışıklığını en aza indirmiştir.

İbn Sa'd rivayetlerin senetlerini en başta topluca saymış daha sonra olayı tek elden anlatmıştır. Ancak olayın nasıl gerçekleştiği ile ilgili çok fazla tafsilata girmemiş; çok özet bir şekilde anlatmıştır. Bu yönüyle İbn Sa'd, Taberî ile hiç uyuşmamaktadır.[328]

İbn Sa'd'ın rivayetlerinde diğerlerinden farklı olaylar yer almaktadır. Bunlardan biri Hz. Peygamber o gece kaybolmuş, amcası Abbas onu aramaya çıkmıştır. "Ya Muhammed! Ya Muhammed!" diye onu ararken sonunda bulmuş ve nerede olduğunu sormuştur. Diğeri ise Resûlullah olayı müşriklere anlatınca Cebrâil'in Ebû Bekir seni doğrular diyerek teselli etmesidir.[329]

Ayrıca mi'racın kronolojisi ile ilgili olarak şunu kaydetmek gerekir ki İbn Hişâm *Sîre*'sinde isra ve mi'rac ile ilgili rivayetlere Hz. Hatice ve Ebû Tâlib'in vefatı, Hz. Peygamber'in Tâif'e gitmesi ve cinlerin iman etmesi olaylarından önce

[327] İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 47-57.
[328] İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 181-183.
[329] İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 182, 183.

yer vermiştir.[330] İbn Sa‘d ise mi‘rac ile ilgili rivayete bu olaylardan sonra yer vermiştir.[331]

Belâzürî, *Ensâb*’ında mi’rac olayına birinci ve ikinci akabe biatlarından sonra yer vermiş ve mi‘racın hicretten bir yıl önce veya on sekiz ay önce olduğunu kaydetmiştir. Tarihi bir gerçeklik olarak mi‘rac hadisesine yer vermesine rağmen bu konu hakkındaki rivayetler *Taberî’nin Tefsiri*’ne kıyasla çok azdır.[332]

Son olarak bu konunun *Taberî Tarihi*’nde nasıl yer aldığına değinilecektir. Öncelikle belirtmek gerekir ki Taberî, tarihinde mi‘rac ve isrâ hakkındaki rivayetlere tefsirindeki gibi sayfalarca ve çok sayıda yer vermemiş; sadece konuyu özetleyen bir rivayet aktarmıştır. Böyle olması, konunun tefsir ilmini daha çok ilgilendirmesi olarak algılanabilir. Dolayısıyla Taberî, mi‘rac ve isrâ hakkında uzun rivayetleri ve bu konudaki farklı görüşleri aktarmayı ve bir sonuca varmayı tefsirine bırakmıştır. Bu olayın ne zaman gerçekleştiği ile ilgili bir tarih de belirtmemiştir.[333]

2.5. HZ. PEYGAMBER’İN HAYATI İLE İLGİLİ DİĞER RİVAYETLER

İslâm sadece nazarî bir bilgi sistemi değildir. Bu bilgilerin hayata uygulanması esas amaçtır. İslâm, bir yaşam şeklidir. Ona iman edenler işte bu yaşam şeklinin nasıl olacağının örneğini bizzat Hz. Peygamber’in yaşantısından öğrenir. Onun ahlakıyla ahlaklanmayı hayatının amacı haline getirir.

Câmi‘u’l-beyân’a baktığımızda Hz. Peygamber’in ahlakı olarak müstakil bir başlık bulunmamaktadır. Diğer konularda da olduğu gibi Taberî’nin âyetlerin tefsirini yaparken verdiği rivayetlerde Resûlullah’ın ahlakına ve hayatına dair bilgiler edinmekteyiz. Bu tür rivayetler diğer rivayetlere oranla epey azdır.

[330] İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 53-70.
[331] İbn Sa‘d, *Tabakât*, 1: 179-183.
[332] Belâzürî, *Ensâb*, 1: 299-301.
[333] Taberî, *Târîhu’l-ümem ve’l-mülûk*, 2: 308, 309.

2.5.1. Kur'an Ahlaklı Olması

İlk olarak şundan bahsedilecektir: Allah Teâlâ Kalem sûresinde Resûlü için *"Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin."*[334] buyurmaktadır. Bu âyetin tefsirinde Taberî şu rivayete yer vermiştir:

1-Katâde'den rivayet edildiğine göre Hz. Âişe'ye (r.anhâ) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ahlâkının nasıl olduğu soruldu. Şöyle cevap verdi: "O'nun ahlakı Kur'an'dı."[335]

Taberî, âyetin tefsirinde sadece bu rivayete yer verirken Begavî ise yukarıda verilen Hz. Peygamber'in ahlakının övüldüğü âyetin tefsirinde Taberî'den farklı olarak ahlakının Kur'an olduğunu belirten rivayetin arkasından Hz. Peygamber'in ahlakına örnek olabilecek birçok rivayeti arka arkaya sıralamıştır. Onlardan biri şu şekildedir: Enes b. Mâlik: "On sene Resûlullah'a hizmet ettim. Bir kere bile bana öf demedi. Bunu niçin şöyle yaptın veya niye böyle yapmadın demedi. O, insanların en güzel ahlaklısıydı.[336] Yine Enes b. Mâlik'in rivayetine göre Resûlullah musafaha yaptığında karşıdaki elini çekene kadar elini çekmezdi. Karşıdaki yüzünü çevirmeden o yüzünü çevirmezdi.[337]

Hz. Âişe'nin Resûlullah'ın ahlakını Kur'an ahlakı olarak ifade etmesi çok yerinde bir tanımlamadır. Kur'an'ın açıklayıcısı ve tebliğcisi konumunda olan Hz. Peygamber Kur'an'ın pratiğe nasıl dökületeceğini bizzat kendisi yaşayarak Müslümanlara göstermiştir. Onun ahlakını tanımlayan en veciz ve güzel ifade bu olmalıdır.

2.5.2. Resûlullah'ın Müminlere Olan Merhameti

1-Hz. Âişe'den şöyle rivayet edilmiştir. "Resûlullah (s.a.v.) için bir hasır satın aldım. Gece kalktığında onun üzerinde namaz kılardı. İnsanlar bunu işitince toplaştılar. Resûlullah onların toplandığını görünce hoşuna gitmedi çünkü onların üzerine gece namazının farz kılınabileceğinden korktu. Eve girdiğinde kızgın gibiydi. İnsanlar (orada olduklarını belli etmek için) öksürmeye başladılar. O yüzden Resûlullah onların yanına çıktı ve 'Ey insanlar! Siz ibadet yapmaktan bıkarsınız

[334] el-Kalem 68/4.
[335] Taberî, *Tefsîr*, 23: 150 Benzer rivayetler için bkz: Taberî, *Tefsîr*, 23: 151.
[336] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 188.
[337] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 189.

ancak Allah Teâlâ (sevap yazmaktan) bıkmaz. Güç yetirebileceğiniz amelleri yerine getirin. En hayırlı amel az da olsa devamlı olandır.' dedi. Bunun üzerine Müzzemmil sûresinin âyetleri indirildi. Onlara gece namazı farz kılındı. İçlerinden biri uyanık kalabilmek için kendini iple bağlamıştı. Kullarının zorlandığını bilen Allah Teâlâ kullarından bu mükellefiyeti kaldırdı.[338] Bu halin on sene kadar devam ettiği on senenin sonunda Allah Teâlâ'nın bu mükellefiyeti kaldırdığı rivayet edilmektedir.[339]

Bu rivayette değinilmesi gereken temel iki husus vardır. Birincisi Hz. Peygamber'in gece ibadetine verdiği önemdir. İkincisi ise müminler hakkında endişelenmesidir. Gece namazının farz kılınıp bunun insanlara ağır gelmesinden korkmuştur. Onlara tavsiyelerde bulunmuştur. Hz. Peygamber'in inananlara ne kadar değer verdiği görülmektedir. Zaten Resûlullah'ın müminlere karşı hassasiyeti ve merhameti bizzat Allah Teâlâ tarafından açıkça ortaya konmuştur: *"Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir o, size çok düşkün müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir."*[340]

2.5.3. Görme Engelli Sahâbî ile Diyaloğu

1-İbn Abbas rivayeti: Resûlullah (s.a.v.), Utbe b. Rebîa, Ebû Cehil b. Hişâm ve Abbas b. Abdülmuttalib'e bir şeyler anlatmaya çalışırken –onların, her fırsatta İslâm dinine girmeleri için çabalıyordu.- O sırada kendisine Abdullah b. Ümmü Mektûm denilen âmâ bir adam geldi. Hz. Peygamber'in yanına ilerledi. Resûlullah'tan kendisine Kur'an'dan âyet okumasını istedi ve dedi ki: "Ey Allah Resûlü, Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret dedi." Resûlullah ondan yüz çevirdi, suratını astı ve döndü. Diğerlerine yöneldi. Resûlullah işini bitirip ailesinin yanına döneceği zaman Allah Teâlâ şu ayetleri indirdi: *"Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü. Ne bilirsin ki, belki de o arınacak. Yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek."*[341] Bunun üzerine Hz. Peygamber ona ikramda bulundu ve onunla konuştu. "Hacetin nedir? Bir şey mi istiyordun?" dedi.[342]

---

[338] Taberî, *Tefsîr*, 23: 360 Benzer başka bir rivayet için bkz: Taberî, *Tefsîr*, 23: 359.
[339] Taberî, *Tefsîr*, 23: 361 Başka bir rivayette ise bu halin on iki ay sürdüğü rivayet edilmektedir. bkz: Taberî, *Tefsîr*, 23: 397.
[340] Altuntaş - Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, et-Tevbe 9/128.
[341] Abese 80/1-4.
[342] Taberî, *Tefsîr*, 24: 103-105.

İbn Ebû Hâtim, İbn Abbas'tan bu rivayetin çok benzerini nakletmiştir.[343] Begavî senetsiz bir şekilde âyetin açıklaması babında olayı anlatır. Ümmü Mektûm'un tam ismini verir: Âmir b. Lüey kabilesinden Abdullah b. Şurayh b. Mâlik b. Rebîa el-Fihrî. İbn Ümmü Mektûm geldiği zaman Hz. Peygamber'in tebliğ yapmaya çalıştığı kişilere Taberî'ye ek olarak Übey b. Halef ve kardeşi Ümeyye'yi de ekler. Hz. Peygamber bu olaydan sonra ona ikramlarda bulunur, onunla karşılaştığı zaman "Merhaba, Rabbimin onun yüzünden beni kınadığı kimse. Bir hacetin var mı?" diye sorardı.[344]

Hz. Peygamber Kureyş'in ileri gelenlerinin İslâm'a girmesini çok istiyordu. Her fırsatta onlara tebliğde bulunuyordu. Yine böyle bir tebliğ sırasında gelen ve görme engelli bir sahâbî olan Ümmü Mektûm'dan yüz çevirmişti. Ancak Allah Teâlâ tarafından uyarıldıktan sonra onunla ilgilenmiş, her zaman halini hatırını sormuştur. Ona çeşitli görevler vermiştir. Medine'de gazveye çıkarken birçok defa kendi yerine Ümmü Mektûm'u vekil bırakmıştır. Bu sahâbî Medine'de Hz. Peygamber'in müezzinliğini de yapmıştır.[345]

2.5.4. Vahyi Almak İçin Acele Etmesi

1-Nebî ona Kur'an vahiy olduğu zaman onu ezberlemek için acele ederdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ *"Ey Muhammed! Onu (vahyi) almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir"*[346] âyetlerini indirdi.[347]

2-İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, vahiy geldiği zaman onu unuturum korkusuyla dudaklarını hareket ettiriyordu. Vahyi bir an önce ezberlemek istiyordu. *"Ey Muhammed! Onu (vahyi) almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir. O halde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy. Sonra onu açıklamak da bize âittir."*[348] âyetleri indirilince bundan sonra Cebrâil gelince başını öne eğer, kendisine okunanları dinler ve Cebrâil gidince -Allah'ın vaat ettiği gibi- vahyi okurdu.[349]

---

[343] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3399.
[344] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 8: 335.
[345] İbn Sa'd, *Tabakât*, 4: 191-194.
[346] el-Kıyamet 75/16,17.
[347] Taberî, *Tefsîr*, 23: 497 Benzer rivayetler için bkz: Taberî, *Tefsîr*, 23: 497-500.
[348] el-Kıyâmet 75/16-19.
[349] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 10: 3386.

Tebliğ konusunda hassas davranan Hz. Peygamber'in kendisine gelen vahyi alacağı zaman da aynı hassasiyeti taşımaması düşünülemez.

2.5.5. Tevrat'taki Sıfatları

1-Atâ b. Yesâr'dan rivayet edildiğine göre: "Abdullah b. Amr ile karşılaştım ve ona şöyle dedim: 'Bana Resûlullah'ın (s.a.v.) Tevrat'taki sıfatlarından bahseder misin?' Şöyle cevap verdi: 'Evet, vallahi onun Tevrat'taki sıfatları aynı Kur'an'daki gibidir: Ey Nebî! Biz seni şahit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Ümmî olarak gönderdik. Sen benim kulum ve resûlümsün. Sana mütevekkil ismini verdim. Kaba ve katı yürekli değildir, çarşılarda bağırıp çağırmaz. Kötülüğe kötülükle karşılık vermez ancak affeder ve bağışlar. Yanlış yola sapanları düzeltmeden, Lâ İlâhe illallah demeden onun canını almaz. Onunla örtülü kalpleri, sağır kulakları ve kör gözleri ihya eder.'[350]

Begavî'nin Kâ'b el-Ahbâr'dan (ö. 32/652) naklettiğine göre o şöyle demiştir: "Tevrat'ta Resûlullah'ın sıfatları şöyledir: Katı ve kaba değildir, çarşılarda bağırmaz, kötülüğe kötülükle karşılık vermez ancak bağışlar. Ümmeti her yerde Allah'a çokça hamdeder, onu yüceltir. Adaleti ayakta tutarlar, abdest alıp temizlenirler. Namazda ve savaşta aynı şekilde saf olurlar. İçerinden münadiler onları namaza çağırırlar. Geceleri arı gibi gürültü –Kur'an okumalarından dolayı- çıkarırlar. O, Mekke'de doğacak, Medine'ye hicret edecek, Şam'a hâkim olacaktır.[351] İbn İshak'ın aktardığı rivayette Ümmü'd-Derdâ, Kâ'b el-Ahbâr'a Resûlullah'ın sıfatlarını sormuş, o da benzer bir şekilde Hz. Peygamber'in Tevrat'ta geçen sıfatlarını saymıştır.[352]

2.5.6. Doğru Sözlü Oluşunu Düşmanlarının Kabul Etmesi

1-Ahnes b. Şerîk ve Ebû Cehil karşılaştılar. Ahnes, Ebû Cehil'i bir köşeye çekti ve "Ey Ebü'l-Hakem! Muhammed (s.a.v.) hakkında bana haber ver: O doğru mu söylüyor yoksa yalan mı? Burada sen ve ben hariç Kureyş'ten sözümüzü duyacak kimse yok." Ebû Cehil şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana, vallahi Muhammed (s.a.v) doğruyu söyler, şimdiye kadar hiç yalan söylemedi. Lakin Kusayoğulları; livâ, hicâbe, sikâye ve nübüvvet görevlerinin hepsini üstlenirlerse Kureyş'in geri kalanı ne yapsın?" dedi. *"Onlar gerçekte seni yalanlamıyorlar. Fakat o zalimler Allah'ın*

[350] Taberî, *Tefsîr*, 10: 491.
[351] Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, 3: 289.
[352] İbn İshak, *es-Sîre*, 141.

âyetlerini inadına inkâr ediyorlar."[353] âyeti bununla alakalıdır.[354] Ebû Cehil, Hz. Peygamber'e "Biz seni değil, getirdiğin şeyi yalanlıyoruz." derdi.[355]

İbn Ebû Hâtim, Ebû Cehil'in şöyle dediğini aktarmıştır: "Vallahi, ben onun nebî olduğunu biliyorum. Lakin biz ne zamandan beri Abdümenâfoğullarına tâbi oluyoruz?"[356]

2-Hz. Peygamber müşriklerin onu yalanlamasından dolayı üzülüyordu. Bir gün Cebrâil, Hz. Peygamber'i üzgün bir şekilde oturmuş görünce sordu: "Seni üzen nedir?" Resûlullah: "Onlar, beni yalanlıyorlar." dedi. Cebrâil: "Onlar seni yalanlamıyorlar çünkü senin doğru sözlü biri olduğunu biliyorlar. O zalimler, Allah'ın âyetleriyle savaşıyorlar." dedi.[357]

Hz. Peygamber yirmili yaşlarından itibaren Mekkeliler arasında güvenilir ve doğru sözlü anlamına gelen "el-Emîn" olarak biliniyordu.[358] Nitekim Hz. Peygamber otuz beş yaşlarındayken Kâbe'yi yıkarak yeniden inşa eden Kureyş, Hacerülesved'in yerine konulması hususunda ihtilafa düştüler. İş, iç savaşa kadar gidebilecek duruma vardı. Ebû Ümeyye isminde birinin teklifiyle mescidin kapısından ilk giren kişiyi hakem tayin ettiler. Giren kişinin Resûlullah olduğu anlaşılınca "İşte, bu emin bir kimsedir." dediler ve onun hakemliğine herkes razı oldu.[359] Hz. Peygamber, Safâ tepesine çıktığında düşman ordusu var birazdan baskın yapacak derse inanıp inanmayacaklarını sormuş oradakiler "Evet, İnanırız." demişlerdi.[360] Mekkeliler, Resûlullah'ın doğruyu söyleyeceğinden şüphe duymuyorlardı. Onlar, farklı sebeplerden ötürü İslâm'ı inkâr ediyorlardı. Bu nedenlerden birisi yukarıdaki rivayetlerde belirtildiği gibi kabileler arası çekişmelerdir. Bir diğeri ise Resûlullah'tan ziyade Allah'ın âyetlerine savaş açmış olmalarıdır.

---

[353] el-En'âm 6/33.
[354] Taberî, *Tefsîr*, 9: 222.
[355] Taberî, *Tefsîr*, 9: 223.
[356] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 4: 1283.
[357] Taberî, *Tefsîr*, 9: 221.
[358] İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 130.
[359] İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 218-224.
[360] Taberî, *Tefsîr*, 24: 715.

2.5.7. Vefatı

1-İbn Cüreyc'den rivayet edildiğine göre Resûlullah'a (s.a.v.) kırk yaşında Kur'an indirilmeye başlamış ve 62 veya 63 yaşında vefat etmiştir.[361]

Hz. Peygamber'in Hayatı İle İlgili Diğer Rivayetler başlığı altındaki rivayetler Resûlullah'ın ahlakı hakkında bilgi vermektedir. Allah Teâla âyette *"Andolsun, Allah'ın Resûlünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır."*[362] buyurmaktadır. Bu âyetin muhatabı olan müminler Hz. Peygamber'in hayatına merak duymuşlar ve sahâbe çağından itibaren Müslümanlar ilgiyle onun hayatını takip etmişler, araştırmışlar ve öğrenmeye çalışmışlardır. Onun ahlakıyla ilgili rivayetlere öncelik vermişlerdir. Onun ahlakıyla ilgili haberler *Taberî Tefsiri*'nde olduğu gibi diğer tefsirlerde de yerini almıştır. Bu haberler sadece tefsirlerde değil; hadis, siyer, tarih ve ahlak gibi birçok kitaplar da yerini almıştır. Ancak bu tür rivayetler en çok hadis kaynaklarında yer almaktadır. Hicri 3. asırdan itibaren de yalnızca bu tür haberleri bir araya getiren eserler telif edilmeye başlanmıştır. İşte Resûlullah'ın sadece fiziksel ve ahlaki özelliklerini ele alan bu eserlere "Şemâil" adı verilmiştir.[363]

İbn İshak ve İbn Hişâm'ın tarihlerinde şemâile ve şahsi hayatına dair rivayetler, özel başlık olarak verilmemiş ancak rivayetlerin içerisine dağılmış bir vaziyetteyken; İbn Sa'd, Belâzürî ve Taberî tarihlerinde bu konu ile alakalı özel başlıklar bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in vasıfları, ahlakı, isimleri ve lakapları, eşleri, çocukları, kâtipleri, müezzinleri, eşyaları, hayvanları, silahları, hizmetçileri, veda haccı, hastalığı, vefatı gibi konularda ayrıntılı bilgilendirmeler bulunmaktadır.[364]

2.6. HZ. PEYGAMBER'İN TEFSİRİ

Hz. Âişe'nin (r.anhâ) deyimiyle ahlakı Kur'an olan Hz. Peygamber (s.a.v.) yüce Allah'ın kelamını insanlara tebliğ etmekle görevlendirilmişti. O, Kur'ân-ı Kerîm'i öncelikle kendi hayatında pratiğe dökerek bizzat insanlara örnek olmuş,

[361] Taberî, *Tefsîr*, 17: 447.
[362] el-Ahzâb 33/21.
[363] Yusuf Ziya Keskin, "Şemâil ve Delâilü'n-nübüvve Eserleri", *İslam Tarihi Kaynakları*, ed. Adnan Demircan (İstanbul, 2019), 43-45.
[364] İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 309-433; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 3: 160-173; Belâzürî, *Ensâb*, 2: 7-245.

Kur'an'ın anlaşılmayan yerlerini de çeşitli vesilelerle tefsir etmiştir. Dolayısıyla tefsir faaliyetleri onun hayatının bir parçasıydı. Bu yüzden tefsir kitaplarında en başta olmak üzere siyer kitaplarına kadar Hz. Peygamber'in tefsirine ait rivayetler kaynaklarda yerini almıştır. Taberî de tefsirinde ilgili yerlerde Hz. Peygamber'in âyetler ile ilgili açıklamalarına yer vermiştir. Ancak bu rivayetler daha çok tefsir ilmini ilgilendirdiği için bu başlık altında -konudan uzaklaşmamak adına- Hz. Peygamber'in yapmış olduğu tefsir örneklerinden bazıları verilmekle yetinilecektir. İlk örnek kalem kelimesinin tefsiri hakkındaki rivayetlerdir:

1-İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Kalem sûresinde yer alan "kalem" kelimesi hakkında Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Allah'ın (c.c.) ilk yarattığı şey kalemdir. Sonra ona emretti, o da her şeyi yazdı." Benzer şekilde Ebû Ubâde b. Sâmit Resûlullah'tan şöyle işittiğini rivayet etmiştir: "Allah, ilk olarak kalemi yarattı ve ona yaz dedi. Kalem de kıyamete kadar olacak her şeyi yazdı."[365]

2-Muâviye'nin mevlâsı Kāsım'dan rivayet edildiğine göre: Kalem sûresinde geçen "el-u'tulli'z-zenîm" kelimesinin ne anlama geldiği Hz. Peygamber'e sorulmuş, o da bu kelimenin alçak, onursuz, şerefsiz manalarına geldiğini belirtmiştir.[366]

3-Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber Müddessir sûresinde yer alan "saûden" kelimesini şöyle tefsir etmiştir: "O, cehennemde bulunan ve oradakilerin tırmandırılacağı ateşten bir dağdır. Kişi elini koyduğunda erir, kaldırdığında eski haline döner. Aynı şekilde ayakları da böyle olur."[367]

4-Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber'e Kevser'in ne olduğu soruldu. Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: "O, Allah'ın bana cennette verdiği bir nehirdir. Toprağı misktir. Sütten beyaz, baldan tatlıdır. Develer gibi boynu olan kuşlar etrafına gelir." Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir: "Ey Allah'ın Resûlü bunlar ne hoştur." dedi. Hz. Peygamber: "Onların yenilmesi daha hoş olacaktır." diyerek cevap verdi."[368]

5-Nebe' sûresinin 40. âyetinde ahirette "Keşke toprak olaydım" diyecek olan kâfirlerin hallerinden bahsedilmektedir. Bu âyet ile ilgili olarak Ebû Hüreyre Hz.

[365] Taberî, *Tefsîr*, 23: 146, 147 Benzer rivayetler için bkz: Taberî, *Tefsîr*, 23: 144, 145.
[366] Taberî, *Tefsîr*, 23: 162,163.
[367] Taberî, *Tefsîr*, 23: 427.
[368] Taberî, *Tefsîr*, 24: 687.

Peygamber'den şunları aktarmaktadır: "Allah, yarattığı insan, cin ve hayvanlar hakkında hükmünü verecek. O gün, boynuzlu koyun boynuzsuz koyundan hakkını alacak. En sonunda Allah Teâlâ hayvanlara 'Toprak olun!' buyuracak. Bunu gören kâfirler 'Keşke biz de toprak olaydık.' diyecekler.[369]

6-Hz. Peygamber Burûc sûresi 2. âyette Allah Teâlâ'nın üzerine yemin ettiği "vaat edilmiş günün" kıyamet günü olduğunu beyan etmiştir.[370] Yine aynı sûrenin 3. âyetinde Allah Teâlâ'nın üzerine yemin ettiği "şahitlik eden ve şahitlik edilen" hakkında ise Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Şahitlik eden günlerin efendisi olan cuma günü, şahitlik edilen ise Arefe günüdür."[371]

7-Hz. Peygamber'in yanında *"Ey huzur içinde olan nefis! Sen ondan razı o da senden razı olarak rabbine dön."*[372] âyeti okununca Hz. Ebû Bekir (r.a.): "Bu ne güzel bir şeydir." dedi. Resûlullah bunun üzerine Hz. Ebû Bekir'e "Bunu ölüm anında melek sana söyleyecek." dedi.[373]

8-Beled sûresi 10. âyette *"İki apaçık yolu göstermedik mi?"* buyruluyor. Hz. Peygamber bahsedilen bu iki yolu "Bu iki yol hayır ve şer yoludur. Size kötüyü iyiden daha sevimli kılan şey nedir?" diyerek tefsir etmiştir.[374]

9-Allah Teâlâ İnşirâh sûresinde *"Senin şanını yükseltmedik mi?"* buyuruyor. Resûlullah'tan bu konu hakkında: "Cebrâil bana geldi 'Benim ve senin rabbimiz senin şanını nasıl yücelttiğini soruyor.' dedi." Hz. Peygamber 'Allah daha iyi bilir.' dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ "Benim adım anıldığı zaman seni de benimle anılır yaptım." buyurdu.[375]

10-Bir gün Sa'd b. Ebû Vakkas *"Onlar namazlarını ciddiye almazlar."*[376] âyetinin ne anlama geldiğini Resûlullah'a sordu. Resûlullah: "Namazlarını geciktirerek vaktinde kılmazlar." buyurdu.[377]

---

[369] Taberî, *Tefsîr*, 24: 55.
[370] Taberî, *Tefsîr*, 24: 262.
[371] Taberî, *Tefsîr*, 24: 265.
[372] el-Fecr 89/27, 28.
[373] Taberî, *Tefsîr*, 24: 396.
[374] Taberî, *Tefsîr*, 24: 417.
[375] Taberî, *Tefsîr*, 24: 495.
[376] el-Maûn 107/5.
[377] Taberî, *Tefsîr*, 24: 663.

11-Kur'an'da وَ مِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَ olarak geçen âyet *"Karanlık gece çöktüğü zaman gecenin şerrinden Allah'a sığınırım"*[378] olarak meâl edilmiştir. Söz konusu âyet ile ilgili olarak Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre: "Nebî, elimi aldı, aya doğru baktı ve şöyle dedi: 'Ey Âişe, karanlık çöktüğü zaman gecenin şerrinden Allah'a sığın. İşte bu, karanlık gecedir.' buyurdu."[379]

12-Ebû Saîd el-Hudrî Resûlullah'a *"Bir günü elli bin yıl olan bir gün"*[380] âyeti için "Ne kadar da uzun!" dedi. Resûlullah şöyle buyurdu: "Nefsimi elinde bulunduran Allah'a yemin olsun ki bu süre müminlere dünyada kıldıkları farz namazların süresi kadar hafifletilecektir."[381]

13-Münîb b. Abdullah el-Ezdî'nin babasından rivayet ettiğine göre Resûlullah *"O, her an yeni bir ilahi tasarruftadır."*[382] âyetini okudu. Biz de "Ey Allah'ın Resûlü tasarruftan kastedilen nedir?" diye sorduk. Şöyle buyurdu: "Günahları bağışlar, sıkıntıları giderir, insanları yüceltir veya zelil kılar."[383]

14-Cennetteki ferahlıktan bahseden *"Yayılmış sürekli bir gölge"*[384] âyeti hakkında Ebû Hüreyre Resûlullah'tan şunları rivayet eder: "Cennette bir ağaç vardır ki onun gölgesi binekli bir kişi yüz sene gitse bitmez. İsterseniz şu âyeti okuyunuz: وَ ظِلٍّ مَمْدُودٍ"[385]

15-Katâde cennet nimetlerinden bahseden *"Hizmetlerine verilmiş, kabuğunda saklı inci gibi gençler etraflarında dönüp dolaşırlar."*[386] âyeti hakkında şunu nakletmiştir: Bir adam "Ey Allah'ın nebîsi! Bu hizmetçinin durumudur. Peki ya hizmet edilen nasıl olacak?" dedi. Resûlullah: "Muhammed'in nefsini elinde bulundurana yemin olsun ki hizmet edilenin hizmet edene olan üstünlüğü dolunay gecesinde ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibi olacaktır." buyurdu.[387]

16-Tûr sûresi 4. âyette Allah Teâlâ Beytülma'mûr'a yemin etmektedir. Katâde'den nakledildiğine göre Resûlullah bir gün ashabına "Beytülma'mûr'un ne

[378] el-Felak 113/3.
[379] Taberî, *Tefsîr*, 24: 748.
[380] el-Meâric 70/4.
[381] Taberî, *Tefsîr*, 23: 253.
[382] er-Rahmân 55/29.
[383] Taberî, *Tefsîr*, 22: 214.
[384] er-Rahmân 55/30.
[385] Taberî, *Tefsîr*, 22: 314.
[386] et-Tûr 52/24.
[387] Taberî, *Tefsîr*, 21: 589.

olduğunu biliyor musunuz?" diye sordu. Ashab: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir." dediler. Bunun üzerine Resûlullah "O, Kâbe'nin hizasında semada bulunan bir mescittir. Her gün 70.000 melek orada ibadet eder. Onlar, oradan çıktığında tekrar sıra onlara gelmez." buyurdu.[388]

17-Kâf sûresi 40. âyette geçen اَدْبَارَ السُّجُودِ ifadesi hakkında Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Ey İbn Abbas! اَدْبَارَ السُّجُودِ Akşam namazından sonra kılınan iki rekâttır."[389]

Sonuç olarak yukarıda verilen Resûlullah'ın âyet tefsiri örneklerine dair rivayetlerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber bazen sorulan bir soru üzerine âyeti açıklayarak, bazen bizzat kendisi ashabına soru sorup merak uyandırarak ya da konuşulan konu ve yaşanan olaylar bağlamında âyetleri tefsir etmiştir.

[388] Taberî, *Tefsîr*, 21: 565.
[389] Taberî, *Tefsîr*, 21: 471.

SONUÇ

Tefsir ve siyer birbiriyle bilgi alışverişi çok fazla olan iki ilim dalıdır. Bu etkileşimi ölçmek tefsir ve siyer kaynaklarında bulunan malzemelerin ne oranda olduğunu tespit edip karşılaştırmakla mümkündür. Bu açıdan çalışmamızda büyük müfessir Taberî'nin telif etmiş olduğu *Câmi'u'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân* isimli tefsirde pek çok siyer rivayeti tespit ettik. Bunları başlıklandırarak bazı tefsir ve siyer kaynakları ile karşılaştırdık.

Her âyet için özel bir nüzûl sebebi yoktur ancak bazı âyetler bir olay üzerine inmiştir. Bir âyetin mesajının daha iyi anlaşılabilmesi için onun hangi bağlamda indiğinin yani nüzûl sebebinin bilinmesi gerekmektedir.

Bu yüzden Taberî, âyetlerin tefsirini yaparken eğer varsa âyetin hangi olay ve hangi şahıs ile alakalı olarak indirildiğine dair ulaştığı rivayetleri görüş ayırt etmeden nakletmiştir. İşte bu rivayetler, tefsir ve siyer ilişkisini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Siyer kaynaklarına baktığımızda ise aynı şekilde konular anlatılırken eğer o olay hakkında inen âyet varsa o âyetlere de mutlaka değinilmiştir.

Taberî, tefsirini mushaftaki sıralamaya göre yaptığı için doğal olarak nakletmiş olduğu siyer rivayetlerinin kronolojik sıralaması veya belirli bir düzeni yoktur. Rivayetleri bir araya topladığımızda öncelikle ilk nâzil olunan sûrelerin tefsiri bağlamında ilk vahyin indirilmesi, vahyin geliş şekilleri ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İslâm'ı tebliğ faaliyetlerine dair birçok rivayet bulunduğu görülmektedir. Bu tür rivayetler siyer kaynaklarında da benzer şekillerde yer almaktadır. Şunu da tekrar belirtmek gerekir ki Hz. Peygamber'in hayatı ile alakalı rivayetlerin başlangıcı ilk vahiydir. Siyer kaynaklarında yer alan Hz. Peygamber'in soyu, çocukluğu, gençliği hakkındaki geniş bilgilere, *Taberî Tefsiri*'nde yer verilmemiştir.

İkinci olarak Hz. Peygamber'in davetine karşı çıkan müşriklerin dalga geçmeleri, mucize istemeleri, uzlaşmaya yönelik faaliyetleri, birbirlerini desteklemeleri, kendilerini büyük ve üstün görmeleri, Hz. Peygamber'e ve sahâbesine karşı sözlü ve fiilî saldırıları ile alakalı gerçekten çok fazla rivayet yer almaktadır. Bu rivayetler tezimizdeki rivayetlerin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Yani denilebilir ki Taberî, tefsirinde -Mekke dönemi için- en çok müşriklerin tepkileri ile alakalı rivayetlere yer vermiştir. Bu bize Hz. Peygamber'in

tebliğ hayatında Mekkeli müşriklere karşı mücadelesinin önemli bir yer kapladığını göstermektedir. Bu rivayetlerin çoğu aynı zamanda siyer kaynaklarında da yer almaktadır.

Üçüncü olarak Taberî, cinlerin Hz. Peygamber'i Kur'an okurken dinlediklerini bildiren Cin sûresi 1-19 ve Ahkâf sûresi 29-32. âyetlerin tefsirinde cinlerle alakalı bazı rivayetlere yer vermiştir. Bunlar, onların semadan haber çalmalarının yasaklanması, semadan haber çaldıklarında ise alevli ateşlerle kovalandıkları, bu olayın Nahle denilen bir yer yakınlarında gerçekleştiği, Hz. Peygamber'in onların Kur'an okumasını dinlemesinden vahiy geldiği zaman haberdar olduğuna dair bilgileri içeren rivayetlere yer vermiştir. Bu tarz rivayetler siyer kaynaklarında da yerini almıştır. Ancak Hz. Peygamber'in başka bir zaman Abdullah b. Mes'ûd ile beraber giderek cinlerle görüştüğüne dair Taberî'nin aktardığı rivayetlere faydalandığımız siyer kaynaklarında rastlayamadık.

Dördüncü olarak Taberî, Hz. Peygamber'in isrâ ve mi'racı ile alakalı olarak çok ayrıntılı ve uzun rivayetlere yer vermiştir. Ancak durum siyer kaynaklarında bu şekilde değildir. İbn İshak bu konuya çok az yer verirken, İbn Hişâm belirli bir sırayla, düzenli bir şekilde bu rivayetlere ana hatlarıyla yer vermektedir. İbn Sa'd, Belâzürî ve Taberî –tarihinde- ise çok özet bir şekilde olayı anlatmaktadır.

Beşinci olarak Taberî, az sayıda olsa da Hz. Peygamber'in ahlakı ile ilgili rivayetlere yer vermektedir. Hz. Peygamber'in ahlakına dair rivayetler daha çok şemâil denilen kitaplarda toplanmıştır. *Tabakâtü'l-kübrâ*, *Ensâbü'l-eşrâf* ve *Taberî Tarihi*'nde Resûlullah'ın sıfatları, isimleri, eşyaları, hayvanları, eşleri ve çocukları gibi şahsi hayatı ile ilgili epey bilgi yer almaktadır. Onlarla kıyaslandığında bu konu ile alakalı Taberî'nin tefsirinde verdiği rivayetler çok sınırlı sayıda kalmaktadır.

Son olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an'ın açıklaması diyebileceğimiz beyan görevi kapsamında gelen sorular üzerine yahut kendisinin açıklama gereği duyduğu âyetlerin tefsirini yapmıştır. Tefsir kaynağı olduğu için bununla ilgili rivayetler doğal olarak epey fazladır. Ancak biz çalışmamızda konunun sınırlarını aşmamak adına bu konuda belli başlı örnekler vermekle yetindik.

Sonuç olarak bu çalışmamız gösteriyor ki *Taberî Tefsiri* zengin rivayet malzemesiyle hem âyetlerin bağlamlarını ve mesajlarını daha iyi anlamamızı hem de

siyere dair rivayetlere ulaşmamızı sağlamaktadır. Ayrıca tefsir ve siyer ilimleri arasındaki karşılıklı ilişkiyi ve bu iki ilimin benzer noktalarını da net bir şekilde göstermektedir. Ancak bu rivayetler âyetlerin bağlamlarıyla sınırlı kalmıştır.

KAYNAKÇA

Ağırakça, Ahmet. "Kaynaklar Işığında İsrâ ve Miraç Olayı". *Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi Dergisi* 1/2: 1-29. (2014).

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayp el-Arnaût - Adil Müsterşid. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, ts.

Albayrak, Nurettin. "İsfendiyâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/511-512. İstanbul, 2000.

Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 14. Basım, 2012.

Bayar, Fatih. *Taberî'nin Tefsir Metodolojisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

Bayram, Enver. "Mekke Müşriklerinin Nübüvvet Karşısındaki Tutum Ve Davranışları (Mekkî Sureler Bağlamında)". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/Ek sayı: 1: 919-939 (2019).

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Meʿâlimü't-tenzîl*. thk. Abdullah en-Nemr Muhammed vd. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, 1409/1989.

Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Ensâbü'l-eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr - Riyad Ziriklî. Beyrut: Dârü'l-fikr, 1. Basım, 1417/1996.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahîh-i Buhârî*. Dımaşk Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1. Basım, 2002/1453.

Bulut, Halil İbrahim. "Mûcize". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/348. Ankara, 2020.

Cerrahoğlu, İsmail. "Muhammed İbn Cerîr et-Taberî ve Tefsiri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1: 79-101. (1968).

Cüceloğlu, Doğan. *İnsan insana*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 61. Basım, 2001.

Çağırıcı, Mustafa. "Asabiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/453-455. İstanbul, 1991.

Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mısrî. *Tabakātü'l-müfessirîn*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983/1403.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: İFAV, 16. Basım, 2013.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV, 25. Basım, 2013.

Fayda, Mustafa. "Siyer ve Megâzi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/319-324. İstanbul, 2009.

Fayda, Mustafa. "Taberî, Muhammed b. Cerîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/319-320. İstanbul, 2010.

Gölcük, Şerafettin - Toprak, Süleyman. *Kelam*. Konya: Tekin Kitabevi, 8. Basım, 2014.

Gözeler, Esra. "Mekkî-Medenî Sûre Tertipleri: Hz. Âişe, İbn Abbas-Kurayb, Mücâhid ve Katâde Rivayetleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58/1: 225-238. (2017).

Gülle, Sıtkı. "Rivayet ve Dirayet Yöntemleri Açısından Taberî Tefsiri Hakkında Bir Değerlendirme". *EKEV Akademi Dergisi* 19: 265-280. (Bahar 2004).

Günaltay, Şemsettin. *İslam Tarihin Kaynakları -Tarih ve Müverrihler-*. İstanbul: Endülüs, 1. Basım, 1991.

Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî. *et-Târîh*. çev. Ömer Sabuncu - Mahmut Sabuncu. Ankara: Ankara Okulu, 1. Basım, 2019.

Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkūt b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu'cemü'l-üdebâ*. thk. İhsan Abbas. Beyrut, 1. Basım, 1993.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 2001/1422.

İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿazîm*. thk. Esad Muhammed Tayyib. 10 Cilt. Riyad: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1. Basım, 1417/1997.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr. *Vefeyâtü'l-aʿyân ve enbâʾü ebnâʾi'z-zamân*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sâdır, 1978/1398.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Tedmüri Ömer Abdisselâm Tedmürî. Beyrut: Dâr'ul-kütübi'l-Arabî, 3. Basım, 1410/1990.

İbn İshak, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî. *Kitâbü's-Sîre ve'l-meġāzî*. thk. Süheyl Zekkâr. b.y.: Dârü'l-fikr, 1398/1978.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkī eş-Şâfiî. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. Dâru Taybe, 2. Basım, 1420.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî. *Lisânü'l-ʿArab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1955/1374.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *Kitâbü't-tabakât'il-kebîr*. thk. Muhammed Ali Ömer. Kahire: Mekteb'ül-hancî, 1. Basım, 1421/2001.

İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kūb İshâk b. Muhammed b. İshâk. *Kitâbü'l-Fihrist*. thk. Rıza Teceddüt, 1971.

İbnü'ş-Şıhne, Ebü'l-Velîd Muhibbüddîn Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Sekafî el-Halebî. *Ravżü'l-menâẓır fî ʿilmi'l-evâʾil ve'l-evâḫir*. thk. Seyyid Muhammed Mühennâ. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.

İsfahânî, Ebü'l-Kāsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal. *Müfredâtü elfâzu'l-Kur'an*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Dâru'l-kalem - Daru'ş-şâmiye, 4. Basım, 2009/1430.

Kahraman, Hüseyin - Şakar, Mehmet. "Hz. Peygamber'in İlk Vahyin Akabinde İntiharı Düşünmesi İle İlgili Rivayetlerin Tahlil Ve Tenkidi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1: 151-190. (2017).

Kapar, Mehmet Ali. "Ka'b b. Eşref". 24/3-4. İstanbul, 2001.

Keskin, Yusuf Ziya. "Şemâil ve Delâilü'n-nübüvve Eserleri". *İslam Tarihi Kaynakları*. ed. Adnan Demircan. İstanbul, 1. Basım, 2019.

Köse, Feyza Betül. "Bir Entelektüel Müşrik: Nadr b. el-Hâris el-Abderî ve Mücadelesi". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1: 69-85. (2018).

Kurt, Hasan. *Taberî'nin Hayatı ve Tarihçiliği*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1991.

Kurt, Hasan. "Taberî'nin Tarih Anlayışı". *İslamî İlimler Dergisi* 2: 89-103. (2008).

Muhammed Hamidullah. *İslâm Peygamberi*. 2 Cilt. Beyan Yayınları, 2013.

Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.

Özmen, Hatun. *Mekke Müşriklerinin Hz. Muhammed'e Muhalefet Etme Sebepleri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

"Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Gâlib (et-Taberî)". çev. Ahmet Polat. *SÜİFD* 30: 261-291. (2010).

Sabuncu, Ömer. "Siyer Eserleri". *İslam Tarihi Kaynakları*. ed. Adnan Demircan. İstanbul: İlimyurdu Yayıncılık, 1. Basım, 2019.

Sifil, Ebubekir. "Efendimiz (s.a.v.) İntihar Etmeyi Düşündü Mü?" *Hadis Tetkikleri Dergisi* 15/2 (30 Aralık 2017), 161-170.

Sözen, Kemal. "Hz. Peygamber'in Tebliğde Karşılaştığı Problemlere Analitik Bir Yaklaşım". *Diyanet İlmî Dergi* 37/1: 87-96. (2001).

Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-. *Tabakātü'ş-Şâfiiyyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmûd Muhammed Tanâhî - Abdülfettâh Muhammed Hulv. Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye-Faysal İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1964. Basım, ts.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 25 Cilt. Kahire: Merkezü'l-buhûs ve'd-dirasâti'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1422/2001.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. thk. İbrahim Muhammed Ebü'l-Fadl. 11 Cilt. Kahire: Dârü'l-maarif, 2. Basım, 1387–1967.

Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-. *Şerhu'l-makâsıd*. thk. Abdurrahman Umeyre. Beyrut - Lübnan: Âlemü'l-kütüb, 1998–1419.

Yavuz, Salih Sabri. "Mi'rac". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/132-135. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Vahiy". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/440-443. İstanbul, 2012.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikī ed-Dımaşkī. *Mîzânü'l-iʿtidâl fî nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Bicavi. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1963/1382.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikī ed-Dımaşkī. *Siyeru a'lami'n-nübelâ*. thk. Şuayp el-Arnaût - Beşşâr Ma'rûf. b.y.: Müessesetü'r-risâle, 1402/1982.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî eş-Şâfiî. *el-Burhân fî ʿulûmi'l-Kurʾân*. thk. Muhammed Ebû Fadl İbrahim. 4 Cilt. Dârü't-türâs, ts.